

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2

8-20

BOX

LN 822

ex. 2

L.N. 822. Kong Haeg's bks.

R. M. B.

DE LEGE NA
TVRÆ APODI
CTICA METHODVS
CONCINNATA

p. 201 — PER
NICOLAVM HEMMIN
GIVM.

Rom. 2,

Gentes ostendunt opus legis scriptum in
cordibus suis, unà testimonium reddente
ipsorum conscientia.

VVITE BERGÆ
Excudebant Hæredes Georgy Rhaui.
M. D. LXII.

4
9 10 11

SPL
NER
ET VI
Viro, Don
atq; senatu
Domin
min

NIC

dicto sign
esse prin
sticie uit
domus,
uari pote
iusticie,
societatis,
est (quer

Kay Höegs Samling
1920.

**SPLENDORE GE
NERIS, DOCTRINA
ET VIRTUTE CLARISSIMO**
*Viro, Domino Erico Krabbe Equiti aurato
atq; senatori Regni Daniæ sapientissimo,
Domino de Buſtrup, Patrono ac Do-
mino suo imprimis obseruan-
do; Gratiam et pa-
cem precatur*

**NICOLAVS HEMMIN-
GIVS.**

*ETVS (teste Plus
tarcho) dictum est, uir
clarissime, sine iusticia ne
Iouē quidem posse prin-
cipem agere : quo sane
dicto significatur, & maximè arduum
esse principis munus, & magnam ius-
ticiæ uitæ, sine qua nulla respub : nulla
domus, deniq; nulla societas conser-
uari potest. Nam ut lex regulam
iusticiæ , quæ est uinculum humanæ
societatis, præscribit : ita magistratus
est (quem summi Philosophi uocofū-*

A 2 Λακα,

4
9 10 11

λακα, hoc est, legum custodem uocant) totis viribus in hoc incumbere, ut vinculo legum , quod est iusticia , corpus reipublicæ contineat . Etenim ut corpora nostra sine mente , sic ciuitas sine lege , iusticiæ norma , suis partibus & nervis & sanguine & membris (ut ait Cicero) uti non potest . Quapropter meritò laudandi sunt legum conditores , ut sanctissimi iusticie mystæ ac ministri , qui ipsos legum fontes in natura querentes in columem hominum inter se coniunctionem conservare uoluerunt . Nulla enim societas nisi iusta fuerit , constans & incolmis permanebit diu , atq[ue] ideo leges (quæ hoc nomen iuste merentur) hoc spectant , hoc uolunt , ut iusticia inter se coalescant homines , quo eorum societas inter se sit sancta ac stabilis .

Huius autem iusticiæ ueluti nervi quidam sunt , religio siue cultus diuinus , natura communis , superiorum & inferiorum ordo , cognatio , affinitas .

tas, contractus, officia in societate hu-
mana uaria, unde fit ut alij aliorum
indigeant opera. Hos neruos lex ipsa
seu magistratus, qui est ueluti uiva
quædam lex, stabilire, conseruare ac
regere debet, cauebitq; ne his neruis,
aut nimirum laxatis, aut omnino rup-
tis, corpus Reipublicæ eneruetur, ac
paulatim concidat. Hac enim de causa
legi præficitur magistratus ut custos,
qui ut anima in corpore, ita ipse in re-
publica neruorum iusticiæ moderator
sit. Membra autem quæ nolunt se his
neruis regi, aut corrigat magistratus,
aut si se corrigi non patiuntur, de cor-
pore abscissa abiçiat, ac imitetur sapi-
entes medicos, qui membra hominis
quæ sana sunt, bona uictus ratione, atq;
alijs legibus ad conseruandam sanita-
tem spectantibus, conseruant, affecta
autem curant si possunt, at ea, quæ me-
dicina uon emendantur, sed putres-
cunt magis, abscindunt, ne contagio-
ne sua, sana paulatim inficiant mem-
bra, donec totum corpus infectum

A 3 colla

4
9 10 11

collabatur. Huc respexit Poëta cùm
diceret:

*Sed immedicabile vulnus
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.*

Et illud:

*Morbida facta pecus totum corrumpit ouile,
Ne maculet alias est separanda grege.*

Romani cùm inter plebem &
Patres dissensiones ortas, legibus à
Romulo latis componere nequirent:
tres legatos in Græciam miserunt, hoc
mandato, ut leges Solonis describerent,
& mores & instituta reliquæ
Græciæ cognoscerent, ut uel isto pacto
componi status ciuitatis Romanæ, ex
emplo Græcorum posset. Postquam
autem gnauiter negotium à legatis
transactum esset, proximo anno redierunt,
creatiq; sunt Decemuiri legum
ferendarum, qui primum decem tabu-
las iuris ciuilis Rom: scripserunt, de-
inde addiderunt duas, approbatæq;
sunt omnes comitijs Centuriatís, atq;
hæ sunt nobilissimæ leges quæ dicun-

tur

ta cùm
vulnus
et trahatur.

bit ouile,
grege.

plebem &
legibus à
equirent;
runt, hoc
describes
reliquæ
sto pacio
anza, ex
ostquam
à legatis
no redie
iuri legum
cem tabu
unt, de
robataq
uitis, atq
; dicun
tur

tur duodecim tabularum. Sapienter
etenim iudicarunt Romani, non tam
uiribus quam bonis legibus, quæ bo
norum morum sunt normæ, concor
diam ciuium ali foueriq; , atq; adeò
ciuitatem ipsam non tam muris, quam
moribus muniri.

Huc pertinet festiuissimum quod
dam Plauti dictum : rogar hisce uerbis
uirginem Sagaristio seruus, ut munis
tum tibi uisum est oppidum : respon
det illa, si incolæ bene sunt morati, pul
chrè munitum arbitror: perfidia & pe
culatus ex urbe & auaritia si exulant :
Quarta inuidia. Quinta ambitio.
Sexta obtrectatio. Septima periuria
um. Octaua indiligentia. Nona in
iuria. Decima, quod pessimum ag
gressu scelus. Hæc nisi inde aberunt,
centuplex murus rebus seruandis pa
rum est. Huc proinde leges perti
nent, ut iusticiæ norma homines reti
neantur in officio & inter se iusticiæ
neruis ueluti colligantur. Quare Sciz
aldug

A 4 pio

4
9 10 11

pro præclarè dicit, tunc esse Rempubli-
cam, hoc est rem populi, cùm bene ac
iuste geritur, geritur autem tum de-
mum bene ac iuste, cùm iuxta iusti-
ciæ normas, hoc est, leges uiuitur, huc
& illud Ennij:

Moribus antiquis res stat Romana virisq.
sentit enim grauiissimus poëta, mo-
rum probitate iuxta legum præscrip-
tum & fortitudine animorum consta-
re reipublicæ incolumentem.

Etsi autem omnes sani unâ nos-
biscum fatentur unam iusticiam esse,
quæ domos, quæ ciuitates, quæ pro-
uincias, quæ regna conseruat: (Nam
Carneadem, qui disputandi gratia in-
iusticia conseruari rempublicam affir-
mauit, & Romanos qui antiquum il-
lud dictum, quod ex Plutarcho supra
adduximus inuerterunt dixeruntq.,
sine iniuria rempublicam regi non
posse, contemnendos iudico, ille enim
acuminis laudem in defendendis con-
trarijs sententijs quærebat, hi autem
respexerunt ad initium Romanæ rei-
publi-

publicæ, nam isto dicto false significabant, si iusti uelint esse Romani, hoc est, si aliena restituant, ad casas esse redeundum, & in miseris tabescendum) Tamen fuerunt qui de iusticiæ origine, non eodem modo iudicarunt. Nam ut ex Platone constat, alijs iustum natura talem esse, alijs tantum opinione hominum disputatione, atq; hi sument sententiam ex eo potissimum confirmare uidebantur, quod lex, quam saepe iusticiæ normam esse testati sumus, non sit eadem ubiq; & apud omnes, nam alios populos, alijs uiuere legibus extra controuersiam est. Minnos apud Platonem, quo confirmet iustum, opinione iustum esse & non natura, contrariarū legum hæc exempla recitat. Carchedonij, ut legitimum & pium, Saturno litare liberos suos legem statuunt. Licienses lege coacti patria, suorum mortuorum funera domi suæ humant. Sed utrumq; Athenienses ut illegitimum & impium recte detestantur, immo lege contraria ca-

4
9 10 11

uent, ne quis uel liberos suos litet Sa-
turno, uel mortuum domi sepeliat.
Adduci possent multa, non barbaræ
impietatis exempla, de legibus contra-
rijs, quæ confirmare eorum sententi-
am uidentur, qui dicunt iustum non
natura sed opinione tale esse.

Verùm horum sententiam fal-
sissimam esse sapienter disputat Socras-
tes Platonicus, hic enim affirmat ius-
ta, iusta esse, & honesta, honesta : &
contrà iniusta iniusta, & turpia, turpia:
idq; ubiq; & apud omnes homines, &
definit legem non esse opinionem ho-
minum, sed τὸν ὄντος ένθεσιν, hoc est,
ueritatis inuentionem. Nam ea de-
mum lex, legis nomen rite sortitur,
quæ non solum autoritatem princi-
pum & magistratus habet, uerum eti-
am (idq; multò magis) ratione firma
& immota nititur.

Hæc ratio aliunde peti non de-
bet, quam ex duobus, nempe, ex na-
tura ipsa, & fine legis. In natura ipsa
sunt

Sunt semina quædam iusti & honesti,
præterea iudicium, quo iusta & hone-
sta iniustis & turpibus præferantur. Ex
hīs seminib⁹ oriuntur leges quæ de-
stinant incolumenti reipublicæ, non
aberrant ab ultimo fine, ad quem om-
nia referri oportet. Quæcunq; leges isto
pacto sunt extructæ, sole merentur le-
ges dici, & non quævis Tyrannorum
decreta aut potentum placita.

Imperator quidam legem tulit,
qua sanciuit licere uni marito simul
duas habere uxores, hanc legem mul-
ti amplectebantur, parum solliciti de
legis latæ iusta ratione, uerum, quia
hæc lex non manet intra iustas metas,
hoc est, non proficiscitur à natura, &
tendit ad incolumentum reipublicæ,
non aberrant ab ultimo fine, ne-
quaquam legis nomine digna censeri
debet, sed potius turpissimæ libidinis
coenum dicenda est. Nec enim alia de
causa tulit hanc legem Imperator iste,
quam ut legis prætextu suam tegeret
libidi-

4
9 10 11

libidinem. Quicunq; ergo isti impuro decreto obtemperarunt, non excusantur Imperatoris autoritate, sed à lege naturæ quæ est & Dei, damnantur. Nam & à natura aberrarunt, & Deum naturæ opificem contemperunt in grati.

Quocirca in qualibet lege ratio, quam dixi, diligenter spectanda est: ad quam cum lex congruit à magistratu legitimo lata, iustum censebitur quicquid secundum legem latam fit, contrà iniustum quod contra legem committitur, neq; hoc opinione iustum aut iniustum aestimandum est, sed natura & reuera. Sed de hac quæstione copiosius suo dicetur loco.

Hæc diligentia reuocandi leges iuxta quas uiuere in hac humana societate nos decet, ad suam originem & proprium finem, digna est imprimis bonis uiris. Nam huius rei obseruatio non solùm amorem in placidis naturis erga leges excitat, uerum etiam alium iucundis

iucundissimum fructum habet. Quid enim quæso iucundius esse potest, quam uidere methodum pulcherrimam, quam sequuti sapientes ueteres, suas leges extruxerunt; ut interim taceam, non parum esse, ubi uel minimum deflexerint legum latores à iusta legum ratione, perspicere.

Paulus fatetur gentes huius methodi ductu eō peruenisse, quod easdem, quæ Deus sua lege proponit, agnouerint: et si ab agnita hac noticia, uitio naturali & consuetudine malorum uicti postea aberrarunt. Quare agnoscenda est hæc lux, & gratia Deo agendæ sunt, quod ipse hac luce natu ram humanam ornauerit, ac etiam post lapsum igniculos quosdam in natura reliquerit, qui dum excitantur cogitatione, pulcherrima uirtutum ac legum harmonia & ueluti ædificatio quedam agnoscitur.

Huius rei dignissima admiratio me impulit, ut de fonte legum, quem legem

4
9 10 11

legem naturæ usitatè uocamus, non
nulla scriberem: idq; methodo certa
& Philosophica, quò initia, progres-
sus, metæ & regressus clare conspiciantur. Videmus omnes artes suis metho-
dis esse comprehensas, ut Grammatica,
Dialectica, Geometria, Arithmetica,
Musica, Physica, atq; alię, et quęlibet ars
ut magis perspicua est scripta methodo,
ita & in admiratione est maiori. Medi-
ci et si sua axiomata à Physica mutuan-
tur: tamen non postremas laudes ob-
artis suæ methodum merentur. Habent
& leges ciuiles suam methodum, qui-
bus axiomata suppeditat Philosophia
moralis.

Etsi autem multi, cùm Poëtæ
(ut Pythagoras, Theognis, Phocylis-
des, Cato, alijq; non pauci) tum Phi-
losophi (ut Plato, Aristoteles, Plutar-
chus, Cicero,) præcepta morum tra-
diderunt, ac nostra ætate Philippus
Melanthon (cuius sanctissimi uiri de-
cus, nec uiperina multorum ingratitu-
do,

nus, non
nodo certa
progres
conficiens
suis methodo
grammatica,
Arithmetica,
et quelibet ars
ora methodo,
aiori. Medi
ca mutuan
s laudes ob
tur. *Habent*
odum, quis
Philosophia

cum Poëta
nis, Phocyl
ici) tum Phi
ctes, Plutarc
morum tra
te Philippus
simi viri de
in gratitu
do,

do, nec occultæ malevolorum insidiæ,
nec apertæ aduersariorum calumniæ
obscurabunt unquam) de Philosophia
morali sapientissimè & utilissimè
scripsit : nullus tamen adhuc , quod
sciam, hæc elementa tradidit & ostendit
uiam progressus demonstratiui in
hac nobilissima naturæ, ut ita dicam ,
arte, quod sane summis illis uiris haud
fuisse difficile, si naturæ principia , &
inde conclusionum extunctiones , ea
tractare methodo proposuissent, quam
nos sequimur.

Sunt forte qui dicent, non opus
fuisse ea quæ natura omnibus nota di-
cuntur , ad artis limites reuocare. His
nihil aliud responsum uolo , quam
quod eadem ratione possint improba-
re conatum maximorum hominum ,
qui Dialecticam ad certam reuocârunt
methodum, nam & ea, particula quæ-
dam legis naturæ est.

An non (inquieres) de hac lege
multa præclare in Platone , Aristotele ,
Xeno-

4
9 10 11

Xenophonte, Plutarcho, Cicerone &
alijs leguntur : hoc quidem uerissi-
mum esse fateor, sed eorum nullus ea
ad certam & iustum eamq; uniuersa-
lem methodum reuocauit, quæ spar-
sim in illorum scriptis leguntur : quod
equidem tentandum saltem iudicaui,
sperans bonos uiros non improbatu-
ros esse hunc meum conatum , præ-
sertim cum cupiam prodesse studijs iu-
uentutis. Non enim dubito & sum-
mè utile & periucundum fore moralis
Philosophiæ studiōsis, uidere initia ,
progressus, ac metas legis naturæ: con-
siderare principia & ueluti elementa
axiomatum moralis Philosophiæ , ex
quibus hypotheses innumeræ , adhibi-
ta Philosophica apodixi, in legibus po-
liticis & Oeconomicis extruuntur:
obseruare syntheses & analyses demon-
strationum: perspicere qua uia omnia
iura & omnes leges ad suos fontes re-
uocari possint.

Hinc etiam futurum spero, ut
non amplius Ethicæ ac iurisprudentiæ
studiosi

studiosi.
tumelias
monibus
se, uideb
nus legis
evidenti
artem Eu
demonstr
dunt.

Edi
in Euclid
omnes de
demolitanc
alies enim
analysi hyp
cat, haud ra
ut ex absur
tamen iuf
Evagyrē;
naturæ i
quam in
præclaris
hoc libell

Cicerone &
em uerissi-
n nullus ea
q̄ uniuersa
, quæ spar-
intur : quod
m iudicauī,
improbatus
onatum , præ-
esse studijs ius-
bito & sum-
fore moralis
idere initia,
naturæ con-
uici elementa
philosophia , ex-
nera , adhibe-
in legibus pos-
s extrahuntur
analyseis demon-
qua uia omnia
suos fontes re-
um spero , ut
prisprudentia
studij

studiosi , ferant istam quorundam con-
tumeliam , qui negant doctrinam de
moribus & legibus demonstrari pos-
se , uidebunt enim clarissime non mi-
nus legis naturæ conclusiones destitui-
evidentibus demonstrationibus , quām
artem Euclidis , quam quidam solam
demonstrationibus niti , falso contem-
dunt.

Etsi autem fatendum est euidentes
in Euclide demonstrationes esse , iuxta
omnes demonstrandi uias , nam tripli
demonstrandi methodo utitur Euclides ,
aliâs enim synthesi componit , aliâs
analysi hypotheses ad principia reuo-
cat , haud rarò ἀπαγωγῇ εἰς ἀδιάτομη
ut ex absurdo uerum colligat , utitur :
tamen iuste contendō , non minus
euagyēs & euidentes esse in hac nostra
naturæ scientia demonstrandi uias ,
quām in Euclide aut alijs nobilibus &
præclaris scientijs . Has uias conor in
hoc libello patefacere & ad artis me-

B thodum ,

4
9 10 11

hodum, naturæ legem reuocare, idq; eo consilio ut hæc Philosophiæ pars aliquo modo illustretur, quam oportet omnibus esse notissimam.

Porrò ne quis me accuset tan-
quam hominem, qui suam, iuxta pro-
uerbium, falcam in alienam mittat
messem, hæc est mea defensio. Epis-
tola Pauli ad Romanos superiori an-
no erat mihi enarranda, in qua quia
Apostolus legem naturæ appellat ue-
ritatem, & ius Dei gentibus notum,
quod ipsæ ostendunt operibus suis una
testimonium reddente eorum consci-
entia: putauit operæ precium esse, quæ
nam sit istius legis uis explicare, & ne
prolixâ commentione interrumperem
prælectionem Paulinam, cœpi seorsim
hanc de lege naturæ methodum colli-
gere, utinam tanto cum fructu, quan-
to cum labore.

Cæterum quòd hanc legis natu-
ræ methodum sub tuo nomine, claris-
sime vir, in publicum prodire uolui,
duas

ocare, id
ophia pars
am oportet
m,

accusat tan
i, iuxta pro
enam mittat
enio. Epis
superiori an
in qua quia
appellat ue
bus notum,
ibus suis una
rum consci
um esse, quae
licare, & ne
terrumperem
coepisse orum
thodum collis
n fructu, quae

anc legis natu
omine, danis
rodire volui,
duas

duas habeo, ut mihi quidem uidetur,
iustissimas causas. Harum una est,
quod cupiam aliquo signo gratitudi
nem animi mei erga te declarare, qui
ut de omnibus optimè mereri, & quod
Cicerò dicit boni uiri proprium esse,
omnibus prodesse & nemini nocere
studes; ita me singulari benevolentia
multos annos es complexus. Altera,
quod in simili fere negotio iam longo
tempore occuparis. Nam leges no
stras Danicas, (quæ sunt legis naturæ,
de qua nos agimus hypotheses quæ
dam) ut disiecta & ueluti dissipata
quædam corporis membra (quod sa
ne non uitio legislatorum accidit, quo
rum alijs alijs nationibus tulerunt le
ges, Sed propter uarietatem populo
rum quibus aliæ atq; aliæ leges ferendæ
erant) ad iustum corpus reuocare co
naris, quò singula apto nexu cohæ
reant, hoc quam operosum sit, soli pru
dentes intelligunt. Nam hic requiri
tur non tam labor transcribendi, qui
sane in ista re minimus est, quam singu
laris

B 2 laris

4
9 10 11

Iaris prudentia in collatione legum di-
uersarum nationum, quò obscuriores
illustrentur clarioribus: & quæ uiden-
tur propter breuitatem mutilæ, com-
pleantur perfectioribus: & quæ parum
apto ordine hactenus legi uidebantur,
restituantur suis locis: quò unum sy-
stema iuris Danici habeatur, singulis
reuocatis ad legum fontem ac propri-
um finem, quem unicum spectant &
uolunt sanctæ leges. Oro Deum Pa-
trem domini nostri Iesu Christi, ut tibi
in hoc arduo & utilissimo labore adsit,
ac uires largiatur, quò tandem incepto
operi finem letum imponas. Vale
Mecœnas optime, anima, corpo-
re & spiritu integer. Haffnia
anno 1562. & Men-
se Maio.

Præfatio

legum di-
obscurores
qua uiden-
tiae, com-
quae parum
uidebantur,
unum sy-
ar, singulis
m ac propria
spectant &
Deum Pa-
christi, ut tibi
labore adsit,
idē incepto
as, Vale-
na, corpo-
Haffnia
Men-

PRÆFATIO AD LECTOREM.

ICERO sapienter & rectè dicit: nihil præstabilius esse quam planè intelligi nos ad iusticiam es-
senatos, neq; opinione, sed natura con-
stitutum esse ius. Vedit enim vir sa-
piens, hominem non esse conditum ad
beluinas voluptates, quemadmodum
Epicurea schola impiè & impudenter
blaterauit, Sed ad ea potius expeten-
da, quorum igniculos quosdam homi-
nes sani in se esse reconditos animad-
uertunt.

Nam cùm homo reliqua ani-
mantia mente & intelligentia excel-
lat, & facultate discernendi honesta
& turpia præditus sit, vt illa quidem
expetat, hæc vero auersetur, idq; na-

B 3 turæ

4
9 10 11

turæ instinctu, necesse est fateri alium
homini finem esse propositum, quam
cæteris animantibus, quæ mente, &
intelligentia ac probæresi destituun-
tur.

Vt autem ad huius finis, qui est
proprius hominis, contemplationem ac
amorem suos discipulos veteres Phi-
losophi excitarent, Delphicum illud,
(quod pro foribus templi Apollinis
delphici Amphiælyones scripsere)
τυῶθι σεαυτῷ ipfis commendarunt, quo
sanè dicto voluerunt vnumquemq; sui
admoneri officij: quod his versibus
expressit Menander: τυῶθι σαυτόν ὅσπ
ἄντα πράγματα ιδε τὰ σαυτοῦ, νοήτι σοι
τοισθέον: nosce te ipsum est, si res in-
tueare tuas, & quid faciendum sit ti-
bi. Nam qui seipsum benè norit (vt
ait Cicero) primum aliquid se habe-
re sentiet diuinum, ingeniumq; in se
suum

teri alium
um, quam
mente, &
defitum.
mis, qui est
plationem ac
reteres Phi-
icam illud,
(Apollinis
scripsere)
arunt, quo
nquam sui
vis versibus
si cauioip 6sp
ato, vptim
est, si res in
ndum sit ta
enorit (ut
uid se habe
uum, in se
fum

sum quasi simulacrum aliquod dedit
atum, tanto munere Deorum sem-
per dignum aliquid & faciet & sen-
tiet, & cum se ipse perspexerit to-
tumq; tentârit, intelliget quemadmo-
dum à natura subornatus in uitam ve-
nerit, quantaq; instrumenta habeat ad
obtinendam, adipiscendamq; sapientia-
m, quoniam principio rerum omni-
um quasi adumbratas intelligentias
animo ac mente conceperit, quibus il-
lustratus sapientia duce bonum virū,
& ob eam ipsam causam cernat se be-
atum fore.

Ad hæc ergo tria oraculum il-
lud Delphicum, nosce te ipsum, refe-
rendum est: ut homo cogitet quibus
sit diuinitus ornatus dotibus: quid fa-
ciat ac sentiat: quod beatitudo sit pro-
posita illi, qui ducem naturam fuerit
sequens. Nam hoc persuasum esse

B 4 debet

4
9 10 11

debet omnibus, dominum esse omni-
um rerum ac moderatorem DEum,
eaq; quæ geruntur, eius geri ditione
ac numine, eumq; optimè de genere
humano mereri & qualis quisq; sit,
quid agat, & quid in se admittat, qua-
mente, qua pietate colat religionem,
intueri, piorumq; & impiorū habere
rationem, vt illis quidem beatam im-
mortalitatem, his verò supplicia me-
rita tribuat, sicut Cicero & Plato in
multis locis argutius sanè quam utili-
us disputant. Nam nec vulnus natu-
ræ intellexerunt, nec remedium inue-
nerunt, vtrumq; Deus Ecclesiæ sua
voce patefecit.

Cum enim Cicero lumine natu-
ræ vidit hominem naturalibus facul-
tatibus eligendi bonum, & verum in-
quirendi præditum esse, quibus veluti
ducibus duceretur ad beatitudinem,

&

et tamen conspexit in toto genere hu-
mano horrendam atroxiam, adeò quod
pleriq; omnes contra mentis iudicium
ruant in horrenda scelera, consuetudi-
ni hoc tantum malum imputauit, in
hæc verba exclamans: Tanta est
corruptela malæ consuetudinis, ut ab
ea tanquam igniculi extinguantur à
natura dati, exoriantur confirmen-
turg contraria vitia. Poëtæ hoc ma-
lum referunt ad malum genium, seu
Deam quam ætus, eò quod rebus
mortaliū noxas et turbas soleat im-
mittere, vocant. Pyndarus in Olym-
pijs hoc Prometheo ascribit, cum in-
quit: Prometheus adfert homini-
bus virtutem et læticiam, Sed ta-
men accedit obscura nubes obliuionis,
et rectam viam negotiorum aufert à
mentibus. In Pythijs hoc malum ad
Deos authores refert, inquiens, iuxta

A 5 vnum

4
9 10 11

Vnum bonum duo incommoda dij tris
buunt hominibus , at verbum Dei
non consuetudini , non obliuioni , non
Dys, non fortunæ: Sed Adamo trans-
gredienti mandatum Dei hoc malum
imputat, contra quod semen mulieris
ut salutare remedium, promissum est
& exhibitum.

Quapropter nos Deo gratias a-
gamus qui vulnus naturæ & vnde sit
indicat, & remedium salutare gratui-
tò offert.

Verum cum iam natura vitia-
ta sit, & nemo ad veram sapientiam
& beatitudinem venire possit duce
natura, videtur quod frustra de ea su-
cipiatur disputatio , ad hoc ita re-
sponsum volo. Primum dignum est
studioso homine, videre quidnam sit
illud, quod Paulus vocat nunc verita-
tem Dei, nunc δικαιωμα το θεου quod
notum

notum gentibus esse prædicat , vtq; intelligatur quousq; ratio progredi possit . Deinde pulcherrimum est animaduertere , ex quibus principijs quibusq; demonstrationibus extruatur doctrina morum & leges politicæ , quibus non magis quam igni & aëre carere potest humana societas . Nam quicquid in ethicis , & legibus traditur , hoc norma legis naturæ dijudicandum est . Nam , vt rectè inquit Cicero : Lex bona à mala naturali norma diuiditur .

Constitui igitur pauca quædam de lege naturæ colligere , non solum vt excitemur ad gratitudinem erga naturæ opificem , intelligamusq; monstrante natura , quo omnes nostræ actiones adeoq; tota vita referenda sit : Verum etiam vt rectius intelligatur Apostolus qui dicit : Gentes ostendere

4
9 10 11

ostendere opus legis scriptum in cor-
dibus suis.

Vt autem certam doctrinæ me-
thodum sequamur in huius rei expli-
catione, visa est nobis commodissima
ea quæ analysis à Galeno dicitur.

Nam primum rem vniuersam
in definitione tanquam in fasciculo in-
tra transennas comprehensam & con-
volutam proponam.

Deinde eandem explicaturus, a-
nalsin instituam eorum membro-
rum, quæ breuiter in definitionis velut
ti corpore coniunguntur, in qua ana-
lysi conspicietur naturæ vis, & præ-
ter alia multa, quisnam finis sit homi-
nis, quæ principia & hypotheses legis
naturæ, vnde moralis Philosophia &
iuris scientia tanquam ex fonte dedu-
citur, adhibita philosophiae amissi,
quæ est demonstratio: ad hæc, quæ præ-
mia

i in cora
triviae mea
rei expli-
modissima
citur.
Universam
fasciculo in-
am & con-
icaturus, a
membra-
tionis velut
n qua ana-
vis, & pre-
miss sit homi-
nibus legis
ilosophia &
fonte deduc-
bia amissi,
& que pra-
mia

mia sint seruatae naturæ normæ, &
quæ pœnæ violatæ, explicabitur. His
explicatis addam quomodo decem illæ
leges, ex principijs practicis extruan-
tur & concludantur, & quatenus lex
naturæ cum diuina congruat, & qua-
tenus ab eadem discrepet.

Huc quoq; virtutum catalogum
subijciam, cū sententijs ex optimis au-
thoribus desumptis, & quomodo ex
naturæ lege fluant, demonstrabo, In
his omnibus conspicietur finis & vſus
legis naturæ. Postremo, quia con-
scientia est legis naturæ testis, de ea
etiam nonnulla dicam. Hac methos-
do me effecturum ſpero, vt lex natu-
ræ, quæ delitescere quodāmodo vide-
tur, se contemplandam illustrius ex-
hibeat. Deus naturæ author ſua no-
bis aſſistat gratia.

DE

4
9 10 11

DE LEGE
NATVRAE.

Priusquam autem absolutam definitionem legis naturae tradam, nonnulla dicenda videntur quæ ad nominis rationem pertinere videbuntur. Sæpè enim vera nominis explicatio, multum lucis adfert toti de re aliqua suscepæ disputationi.

Vt itaq; lex græco nomine (vt Platonis & Ciceronis placet) ex eo dicitur quod suum cuiq; tribuat: Sic latino ab eligendo appellatur, illud ad finem legis nempe iusticiam, hoc ad consilij facultatem & eligendi postestatem refertur. Vt lex sit, quæ non solum quid singulis tribuendum sit doceat: Verumetiam normam tradat de eligendis iustis & fugiendis contrarijs. Debet itaq; lex omnis commendifatrix

E
datrix virtutum & emendatrix vi-
tiorum esse.

Naturæ nomen ponitur epithetū
loco, quo monstratur legis huius, de
qua nobis est sermo, forma. Nam cùm
dicitur lex naturæ, significatur alia
esse quam scripta: Ut illa ordine pri-
or, hæc posterior sit: illa fontis ratio-
nem, hæc riuulorum habeat: illa cau-
sa sit huius, hæc illius effectus exi-
stat. Deinde naturæ vocabulo vis
quædam quæ omni homini inest indi-
catur, hoc est, communis intelligen-
tia quæ virtutes in honestis, & turpia
in vitijs ponit.

Hanc naturæ legem qui negat
mentibus hominum impressam esse di-
uinitus, eum cum seipso dissidere ne-
cessè est. Nam cum summis Philo-
sophis, & Apostolo Paulo contrarium
testatur omnium hominum conscien-
tia,

4
9 10 11

tia , de qua re postea suo loco plura dicenda sunt.

Hæc naturæ lex varijs nominibus (quæ ad eius vim intelligendam faciunt) à Philosophis appellatur. Cicero eam vocat , nunc Ius naturæ, propterea quòd humanis mensibus naturaliter impressa sit : nunc ius gentium , quia omnibus hominibus latè per orbem sparsis , eadem est. Nam non ut oratio , ita ratio apud homines variat : Nunc ius diuinum , eò quòd Deus huius legis sit author : quam ob causam Paulus etiam naturæ legem vocat veritatem et ius Dei , ut supra admonuimus. Interdum Ius æternum , idq; ea de causa , quòd eius norma sit constans & perpetua , de qua re idem autor in oratione pro Milone in hunc modum loquitur : Est enim hæc (inquit) non scripta , sed nata

co plura di-

Darijs nomi-
m intelligen-
opbia appellat
, nunc Ius na-
humanis mens-
ressa sit : nunc
nibus homini-
is, eadem est.
ita ratio apud
ius diuinum,
s sit author:
etiam natu-
metius Dei,
Interdum Iu-
nja, quod eiu-
perpetua de-
itione pri-
uitur: Et
scripta, sed
nata

nata lex, quam non didicimus, acce-
pimus, legimus: Verum ex natura ip-
sa accepimus, huius, expressimus,
ad quam non docti, sed facti, non ins-
tituti, sed imbuti sumus.

Sophocles hoc ipsum compro-
bat, cum leges naturae vocat ἄγαπη
ἢ ἀσφαλεῖα νόμιμα, hoc est, non
scripta, firma tamen & solida Deo-
rum legitima, ut quae nemini vna-
quam mortaliū violare fas sit.

Aristoteles eandem legem vo-
cat nunc δίκαιορεματος, ex quo om-
nis lex scripta vim suam mutuatur,
interdum λόγος, interdum νοῦς, quas
duas voces Cicero coniungens ait, lex
illa quam dij humano generi dederūt,
est ratio mens sapientis, videlicet ra-
dius quidam diuinæ iusticiæ in mente
lucens, id quod Euripides eleganter
expressit his verbis: Tanta lux (in-
C quit.)

4
9 10 11

quit) de cœlo nobis affulsi, ut etiam
Hespero Luciferoq; splendidior sit:
quæ verò huic aduersantur è profun-
dis emersere tenebris.

Demosthenes legem dicit
εὐεμαρτυρῶν διώγοντες, inuentum ē
donum Deorum, quod sane tum de-
mum de lege scripta dici potest, quan-
do lex scripta lege naturæ ut funda-
mento nititur.

Quæ hactenus diximus medi-
ocriter nobis rationem nominis expli-
cant: Nunc ut nobis viam sterna-
mus ad iustum definitionem, quas-
dam breues legis naturæ ἀποδόσεις
ē assignationes adjicam.

Primum itaq; occurrit illa Ci-
ceronis: Lex naturæ, est ratio sum-
ma insita in natura, quæ iubet ea quæ
facienda sunt prohibetq; contraria.
Summa ratio dicitur, quia à diuina
mente

mente profecta, æterna imperandi prohibendiq; norma est, hoc est, in humana mente lucens rectè agendi ratio. Quia ergo iubet & prohibet, lex dicitur, & quoniam insita est in natura, naturalis cognominatur.

Alius quidam ita definit: Lex naturæ est certa & indubitata sententia Dei, mentibus hominum impressa, qua docemur quæ facere, & quæ fugere oportet, hoc est, noticia discriminis honestorum & turpium, ut illa quidem expetantur, hæc vero caueantur. His ita breuiter notatis iustum definitionem & absolutam, colligam, hoc modo:

Lex naturæ est diuinitus impressa mentibus hominum noticia certa, principiorum cognitionis & actionis, atq; conclusionum ex istis principijs demonstratarum proprio fini hominis

C 2 minis

4
9 10 11

minis congruentium, quas ex princi-
pijs necessaria consequentia ad huma-
næ vitæ gubernationem extruit ra-
tio, ut homo ea quæ recta sunt cognos-
cat, velit, eligat, agat, vitetq; con-
traria, quorum omnium & testis &
iudex conscientia hominibus diuinitus
est attributa.

Hæc plenior definitio plurima
continet, quibus explicatis patebit
quād lātē se extendat naturæ vis in
hominibus, quantum quidem ad expe-
tenda & fugienda attinet. Nam de
his tantum instituta est nostra oratio,
non de singulis motibus & proprie-
tibus in animantibus. Quemadmo-
dum itaq; proposui, singula definitio-
nis membra, eo quo proposita sunt or-
dine persequar, & veluti anatomiam
quandam instituam, quo omnia di-
stinctius & clarius percipientur.

Primum

Primum itaq; definitio nostra
meminit originis legis naturæ, & ip-
sam ad Deum refert authorem, qui
eam mentibus humanis impressit, vt
sit tanquam radius quidam diuinæ
mentis & sapientiæ. Verum quia hoc
suprà aliquoties dictum est, hic tan-
tum quarum rerum nos hæc legis na-
turæ origo admoneat, breuissimè in-
dicabo.

Primum itaq; hæc legis naturæ
origo nos commonefaciet de ipsius au-
thoritate, dignitate, æquitate. Fieri
enim non potest, quin quod DEum
authorem habet, istis omnibus emi-
neat.

Deinde eadem origo admone-
bit nos, quod ut quicquid iuxta hanc
legem fit, rectè fiat: Ita omnis huius
legis violatio non solum cum natura,
verum etiam cum Deo ipso pugnare

C 3 videatur

4
9 10 11

videatur. Quare admodū rectè veteribus Philosophis ~~de~~omaxēp dicuntur, quicunq; huius legis limites peruersè transgrediuntur : vnde & ~~de~~omaxoi, qui lege hac spreta pro sua vixerunt libidine, dicti sunt.

Hic deploranda humana peruersitas, primorum parentum lapsum sequuta. Nam inde effectum est, quod tanta sit hominum aduersus hanc Dei legem contumacia & rebellio. Sol, Luna & astra omnia diuinæ ordinatiōni obtemperant & conficiunt, iuxta legem sibi impositam, suum cursum præfinito temporis spatio: homo in medio constitutus veluti speculator quispiam, solus contumaciæ reus peragit, vt qui legi & ordinationi diuinæ non velit esse subiectus. Tanta est peruersitas, tanta contumacia hominum aduersus naturæ opificem.

De

De origine hactenus: Sequitur
quod lex naturæ sit noticia eaq; certa.
Nam normæ legis naturæ, neq; sunt
opiniones ambiguæ, neq; sententiae
ἀκαθάληπτοι, quæ percipi non pos-
sunt: Sed sunt firmæ rerum expeten-
darum & fugiendarum perceptiones,
quas firma assensione & vnu τῆς ἐποχῆς
Academicorum amplecti oportet.

Priusquam autem ad noticie
materiam, hoc est, ad principia veni-
amus, de modo certitudinis & appræ-
hensionis dicam nonnihil, quò reliqua
melius intelligantur.

Quomodo itaq; illa certitudo
efficitur? Quæ appræhensionis ratio?
Omnium primum hoc constat ex A-
ristotele (quod & ipse sensus commu-
nis conuincit) duo esse actionum
principia, cognitionem & appeti-

C 4 tum,

4
9 10 11

tum. illa rem percipit qualis sit, hic eandem aut sectatur aut fugit.

Est autem cognitio duplex,
Una sensitiva, altera intellectiva,
quomodo utraq; fiat breuiter explicandum, ac primum de ea dicam quæ est sensuum, & fit hoc modo.

Primum, obiectum mouet externum sensum, ut exempli causa, pulsus christudo, visum: dulce, gestum: odorificum, olfactum: sonorum, auditum: molle, tactum: &c.

Deinde communis sensus, cuius sedes in cerebro est, ea quæ ab exterioribus sensibus offeruntur excipit, & eorum simulacra quædam finxit.

Tum si temporis interuallum interponitur eadem retinet memoria, quam confirmat & tuetur recordatio ac meditatio.

Hic

Hic insurgit appetitus, qui rem
placentem utpote iucundam & vo-
luptuariam apprehendit, ex quo im-
petus fit ad actionem, seu ad rei expes-
titæ fruitionem & usum.

Verum hic nisi legi naturæ seu
rectæ rationi obtemperatum fuerit,
sæpiissimè peccatur, cum in expetен-
do, tūm in fugiendo. Appetitu enim
animali, qui sequitur cognitionem sensi-
tivam, sæpe expetimus ea, quæ ad-
uersantur appetitui rationis. Nam vt
ille brutum, ita hic humanum sequi-
tur iudicium: & rursus sæpè auer-
samur appetitu animali, quæ essent
reuera expetenda.

Est proinde discernendum in-
ter obiecta sensuum. Nam alia sunt
in quæ fertur animalis appetitus, alia
quæ idem affernatur & fugit. Ap-
petitus autem sensu animali, quæ gra-

C 5 ta

Hic

ta, iucuuda & voluptuaria videntur,
quæ uno nomine generali, voluptates
dicuntur corporales. Nam sunt eti-
am animi voluptates, de quibus alio
dicitur loco.

Corporalium voluptatum tres
differentiæ sunt: Nam aliæ sunt na-
turales & necessariæ simul: aliæ sunt
naturales & non necessariæ: aliæ nec
naturales nec necessariæ. Qui in hæc
triplicia voluptatum genera sine dis-
crimine & simili impetu abripitur,
porcus est potius quam homo censem-
dus. Quare qui rationem ducem sequi
mauult quam oculis absq; ratione, hoc
teneat ac seruet discrimen.

Voluptas corporis naturalis &
necessaria, cibi & potus est, ac
vestimentorum. Hæc naturalis dici-
tur, quia natura expetitur, Neces-
saria, quia sine ea naturæ incolumi-
tas

identur,
voluptates
sunt eti-
quibus alio
atrum tres
e sunt na-
al: alia sunt
iae: alia nec
Qui in ha-
era sine dis-
abripitur,
omo censem-
ducem sequi
ratione, hoc
en.
ris naturalis &
potus est, ac
naturalia dic-
titur, Nec
gra incoluniv
tu

tas conseruari nequit. Verum hæc
cautio adhibenda est, ut ijs contenti-
simus, quæ naturæ sufficiunt, ad ipsius
conseruationem & functionum natu-
ralium exequutionem.

Voluptas corporis naturalis &
non necessaria, rerum Venerearum
est. Hæc tametsi pertinet ad totius
generis conseruationem atq; ideo na-
turalis existit: Tamen non est neces-
saria, quia sapiens ea carere potest,
imò omnino illicita iudicanda est, nisi
ratione & lege gubernetur. Nam si
ratione gubernatur, naturali & di-
uino iure probatur: sin contra ratio-
nem fertur, naturam fœdat & con-
taminat.

Voluptas corporis nec natura-
lis nec necessaria est ebrietatis, libi-
dinis, commessationum, repletio-
num necessitatem excedentium. Hæc

non

4
9 10 11

non est naturalis, quia naturam cor-
rumpit: non necessaria, quia ea ca-
rere possumus. Hæc adeò à lege
naturali abhorret, ut etiam bestiæ
multæ eam auersentur ac fugiant.
Hanc igitur qui sequuntur, indignissi-
mè faciunt. Nam seipsoſ infra bestias
miserrimè deſciunt.

Execrandus est itaq; Epicurus,
qui in hoc voluptatis genere summum
hominis bonum atq; adeo finem bono-
rum posuit: contra huius peruer-
ſiſſimum dogma, pugnat naturæ hu-
manæ dignitas: pugnat facultatum
animorum in hominibus eminentia:
pugnat voluptatis, quam captat E-
picureus ſubiectum, obiectum, vi-
litas, communitas, vis & euentus:
pugnat appetitus rationis & rectum
in omnibus ſanis hominibus iudici-
um: pugnat consentientia: pugnant
omnium

ram copia
ia ea ca
eò à lege
m bestie
fugiant.
indignissi
fra bestias

Epicurus,
re summum
finem bono
ius peruer
nature hu
facultatum
eminentia:
n captat E
obiectum, i
G euclit:
is G retum
nibus indici
ia: pugnant
omnium

omnium verè sapientum suffragia.
pugnant præstantissimorum virorum
& excellentium fœminarum exem
pla laudabilia: ut interim taceam
de doctrina cœlesti. Hæ rationes
sua claritate facile dispellunt fæti
dos fumos, quos voluptatis Epicu
reæ misera & insana mancipia eru
erant. Quare porcis qui sunt de
grege Epicuri, eos relinquamus.

Hactenus de obiectis sensuum
iucundis, quæ vel expetere vel
non expetere licet. Iam alia obie
cta restant, quæ sensibus sunt aspe
ra & molesta, & hæc non sunt vnius
generis. Nam quædā naturæ inimica
sunt, & properantes ad scientiam &
virtutis decus impediunt: ut sunt,
morbus, carcer, exilium, paupertas
& huiusmodi alia: Hæc si vitari
nequeunt, conandum est, ut in ijs vel
scin-

4
9 10 11

scintillula virtutis luceat: quædam
sunt sine quibus ad Palladis & vir-
tutis arcem, hoc est, ad veri scienti-
am & virtutis iustum actionem ne-
mini patet aditus, ut sunt studia,
labores, summa diligentia, & cura
in obeundo commisso munere. Hæc
tametsi aspera sunt: Tamen non sunt
fugienda, de quibus pulchre Hesio-
dus, cum inquit: τὴς ἀρετῆς ἴδεωτα
δεοῖ προώροις εἴθηκεν ἀνάστοι,
hoc est, Virtutem posuere Dij su-
dore parandam. Et illud Epicar-
mi apud Xenophontem: τῷ πονῷ
πωλήσον ἐμῆς τὸ γανδὰ πάντα δι δεοῖ.
Laboribus nobis vendunt omnia bo-
na Dij. Lucanus quoq; venustè ait:
Serpens, sitis, ardor arena, dulcia vir-
tuti, gaudet patientia duris. Hoc
etiam pulcherrimè ostenditur in Se-
metis tabula: Idem quoq; Xenophon
ex prodigi commentarijs proposito

para-

paradiso
Hercules
apud se o
diam &
tatem n
Videbat
tem adm
trà vir
Hacco
magna
una alga
& liberali
ornauerat.
la, peculis
vestitu c
a & m
curatè
dem fa
or & r
set, via
posuit 2

paradigmate testatur: Narrat enim
Herculem, cum iam pubesceret tacite
apud se cogitasse, quam nam viuendi
viam & rationem sequeretur, volup-
tatem ne sectaretur an virtutem.
Videbat enim voluptatis viam faci-
lem admodum & valde tritam: con-
tra virtutis asperam & difficilem.
Hec cogitanti Herculii apparent duae
magnae mulieres: quarum quidem
una eleganti & honesta facie fuit
& liberali ingenio, quam natura ipsa
ornauerat. Erat enim corpore mun-
da, oculis verecunda, gestu modesta,
vestitu candida. Altera vero carno-
a & mollis apparebat, praeterea ac-
curate compta & ornata, cutem qui-
dem fuco nitidam habuit, ut candida-
or & rubicundior, quam reuera es-
set, videretur, statum corporis com-
positus ut erectior appareret, quam
natura

4
9 10 11

natura ferret , oculis erat vagabun-
dis & patentibus , vestis illi erat ta-
lis, ut ex ea venustas quædam relus-
ceret , seipsam subinde respexit , &
attendit etiam , num quisnam aliis
se contemplaretur , sæpen numero præ-
terea ad propriam umbram respexit.

Hæ duæ mulieres cùm proprius
Herculem accessissent , prior quidem
illa eodem quo cœperat modo pergit .
Altera verò præuenire cupiens , ac-
currit ad Herculem , quem hac ora-
tione affatur :

Video te , ô Hercules , dubita-
re ad quam viuendi viam te conuer-
tas , si itaq; me diligas , ad dulcissi-
mam facillimamq; te ducam viam :
ut illis quidem quæ delectant abun-
des , duris verò & molestis in vita
careas . Nam primùm quidem neg-
bellorum neg; negotiorum curam ha-
bebis

Vagabundus
ili erat ta-
edam rela-
spexit, &
ijnam alii
umero pra-
ram respxit.
cum propin-
prior quiden-
tudo pergit
cupiens, ac
m hac ora
ules, dubita-
m te conuer-
, ad dulcissi-
duciam Diu-
lectant domo-
destis in vita
quidem neg-
um curam ha-
belis
bebis ullam: Sed illud potius spe-
ctabis, vt cibum tibi gratum ac po-
tum inuenias: vt quod visu, odoratu,
taetatu, delectabile sit percipias: qui-
bus cupiditatibus usus, quam maxio-
mè oblecteris: quoq; pacto quam mol-
lissimè dormias, atq; adeò qua ratio-
ne hæc omnia obtinere possis absq; la-
bore & molestia, quod si quando des-
ficere illa quibus hæc acquiruntur su-
spicio oboriatur, non erit timendum
ne te ducam ad ista corporis animiq;
labore & ærumnis paranda: Sed il-
lis tu potius vteris, quæ aliorum las-
boribus sunt parta, à nullo abstinentes,
vnde lucrum aliquod sperari possit,
Vndecunq; etenim captare commoda
meis familiaribus permitto.

Hæc cum audisset Hercules, ô
mulier inquit, quod est tibi nomen?
At illa, mei quidem amici, ait, fœ-
licitas

D

licitatem me appellant, at hostes in-
uidioso nomine me naniap nominant.

Interea dum hæc dicerentur,
altera mulier accedens, & ego, ait,
ad te venio ô Hercules, noui tuos
progenitores ac indolem in puerili
instructione animaduerti, vnde spe-
ro, te, modo ad eam quæ ad me du-
cit viam, conuertaris, bonorum &
honestorum operum fore sectatorem
& cultorem, & me multò honorabis
liorem, & bonorum expetendorum
gratia videri illustriorem confido.
Non fallam te voluptatis præmio,
sed qualem rebus Dij contulere na-
turam, tibi verè narrabo. Nihil
enim eorum, quæ bona atq; honesta
sunt, Dij dant hominibus sine labore
& cura: Verùm si Deos tibi pro-
pitios esse velis, colendi sunt utiq;
Dij: si ab amicis diligi optes, ami-

cis

boſteſ in
nominaſ
licerentur
T ego, ait
, noui tuo
in pueri
a, unde ſpe
ua ad medi
bonorum
eſectatoſ
tò honorab
petendorn
em confida
tis præmio
contulere
rabo. N
ma atq; honesta
bus ſine labori
Deos tibi p
adi ſunt ut
gi optes, am
cis eſt benefaciendum: Si à quapi
am ciuitate honorari deſideres, ciui
tati aliqua utilitas adferenda eſt:
Si à tota Græcia ob virtutem in ad
miratione eſſe velis, conaberis toti
Græciæ benefacere: Si ut tibi terra
fructus producat expetas, terra tibi
colenda eſt: Si iumentis diuitias
acquirere animus tibi ſit, iumento
rum tibi cura eſt habenda: Si re
bus in bello gestis, clarus haberſi cu
pias, amicos quidem à ſeruitute libe
rando, inimicos verò in ſeruitutem
redigendo, bellicæ artes diſcendæ ſunt
ab illis qui ſciunt, & exerceri in eis
oportet, ut illis vti rectè ſcias. Si
velis corporis valere robore, corpus
aſſueſieri oportet ut animi consilio
pareat, vtq; laboribus & ſudoribus
exerceatur.

D 2 Hic

Hic nāxīa interpellans, intel-
ligis, ô Hercules, inquit, quām
asperam & longam viam ad volup-
tates & delicias, hæc mulier nar-
ret, & quām facili ac breui via
ego ad felicitatem te ducam. Ad
hæc virtus respondens, ô misera in-
quit, quid boni tu habes, aut quid
tibi suave videri potest: quæ nihil
horum gratia vis agere: nec suauis-
um desiderium expectas, Sed anteq;
te capit ullum desiderium omnibus
istis plena es, Ut quæ ante famem
comedis, ante sitim bibis, Ut autem
cum voluptate comedas exquisitos
paras tibi coquos: Ut cum volupta-
te bibas, vina variaq; & præciosa
quæris, ac in æstate circumiens hinc
& illinc niuem queritas: Ut cum vo-
luptate dormias non solum stratum
molle substernis, sed etiam lectos &
lecti

lecti subsellia paras : non enim labore
defatigata, sed nihil quod agas ha-
bens, somnum expetis: ut Venerē,
antequam opus est, exerceas, omnia
excogitas, nec à viris, nec à fœminis
abstiens: Sic enim tuos amicos in-
stituis, ut nocte quidem omni tur-
pitudini se dedant, diei verò utilis-
simam partem stertendo absumant.
Etsi autem immortalis es, à Dys
tamen es abiecta, & à bonis homi-
nibus contemneris, Quod omnium
auditu iucundissimum est, tuam
nunquam audisti laudem: nec quod
omnium iucundissimum est spectacu-
lum, præclara tua facta vidisti.
Quis igitur tibi dicenti crediderit?
Quis tibi indigenti opem tulerit? aut
quis suæ compos mentis sustinuerit in
tuo numerari sodalitio? Nam qui
sunt in tuo sodalitio, iuuenes quidem,

D 3 debili

debili sunt corpore, senes vero stula-
to sunt animo & mente capti. Nam
postquam adolescentiam in otio &
delitijs transigerunt, senectutem mul-
tis laboribus & infirmitatibus con-
fractam viuunt: quos ut pudet ana-
tectae vitae, ita presentibus onusti
malis grauantur, In iuuentute volup-
tatem sectantur, sed in senectute
molestiam sibi reponunt. At ego fa-
miliarem consuetudinem habeo, &
cum Diis, & cum hominibus bonis:
opus praeclarum & honestum, neq; a
Diis, neq; ab hominibus fieri potest
sine me: in maximo sum honore cum
apud Deos, tum apud homines, qui
bus conuenit. Nam desiderata quo-
dem cooperatrix artificibus sum: fida
domorum dominis custos: beneuela
ministris socia: adiutrix bona in la-
boribus, pacis tempore: in bello firma
auxi-

auxiliatri
atrix: uis, prom
Expecta-
rant, Son
ofis contin-
tur, inter-
neg prop
negligui
laudanta
cum homi
cum fami
pricorum
quid preci
lectantur,
siderati
sunt.
nis adu
ne bon
hominu
In bunc

Verò studi
pti. Nam
in otio c
stutem mul
tatibus con
puerit am
ibis onus
entute dolup
in senectus
At ego fa
habeo, c
iubus boni
stum, neg
fieri potes
m bonore cū
homines, q
desiderata q
cibus sum fida
bos: benevol
ix bona in la
in bello firm
ANX

auxiliatrix, optima amicitiae conciliatrix: Adhæc, meis necessarijs suauis, promptus cibi potusq; usus est. Expectant enim quousq; illa desiderant, Somnus suauior illis, quam otiosis contingit, quo somno si destituuntur, interdum haud molestè ferunt, neq; propter ipsum quæ facere oportet, negligunt. Iuniores gaudent, dum laudantur senes. Seniores lætantur cum honorari vident iuniores. Ut cum summa voluptate, res gestas priscorum recolunt: Ita dum ipsi aliquid præclarè agunt, non parum oblectantur, propter me Dijs chari, de siderati amicis, honorabiles patriæ sunt. Cæterum postquam fatalis finis aduenerit, non obliuioni traditi sine honoribus iacent: Sed memoria hominum celebrati, æternum florent. In bunc modum ô Hercules, inquit,

D. 4 ex

4
9 10 11

ex bonis parentibus nate, qui se labo-
rando exerceat, beatissimam fœlicita-
tem consequi poterit.

Hunc pulcherrimum dialogum
adscripsi, ut studiosi admoniti, colla-
tis vtrinque argumentis, se componant
ad virtutis viam: ad quam ut nemo
peruenit unquam sine laboribus: ita
voluptas corporis quæ in virtutum
choro est veluti meretrix in matro-
narum cætu, ab eadem reuocat. Nō
ergo sensu brutorum præcipites rue-
re nos decet in ea quæ primo aspectu
dulcia & iucunda videntur: Nam
cùm cognitio sensitiva, quæ est opus
animæ sentientis, tantum retinet nos
in ijs quæ sensibus arrident, nos con-
tra cogitare debemus, quo animæ gra-
du à bestijs distamus, non enim so-
lum cum stirpibus crescimus & ve-
getamur, & cum brutis animanti-
bus

bus sentimus, Verum etiam cum ans-
gelis mente praediti sumus, Quare
quò mens nos vocet spectandum est.

Hæc de cognitione sensitiva &
appetitione illi ex aduerso responden-
te: iam de cognitione intellectiva, &
de appetitu rationis, qui illam natura-
liter comitatur, pauca adijcam.
Sunt enim hæc duo principia actio-
num virtutis: quorum alterum in-
tellectus dicitur, & est principium
dirigens: Alterum voluntas vo-
catur, & est principium imperans,
prius ad iudicium rerum, posterius
ad finem bonorum pertinet: quæ duo
maxima sunt, vt Cicero ait, in phi-
losophia bona.

Primum itaq; tenendæ sunt dif-
ferentiae, ne hæc duo genera cognitio-
nis confundamus. Cognitio sensitiva
D 5 opus

4
9 10 11

opus est animæ sentientis tantum :
Cognitio intellectua opus est intelle-
ctus : Cognitio sensitua est & in
brutis & in hominibus , intellectua
tantum in homine , illa semper ab ob-
iecto externo & sensu , hæc interdum
& non semper ab illis initium sumit :
illius est finis rei expeditæ usus , huius
scientia & prudentia eorum quæ na-
tura expetimus .

Priusquam autem gradus sub-
tilius distinguam , verba Ciceronis
principis Philosophorum apud La-
tinorum , ascribam : Mens , inquit , ip-
sa quæ sensuum fons atq; etiam ipse sen-
sus naturalem vim habet , quam inten-
dit ad ea quibus mouetur , atq; alia vi-
sa sic arripit , ut his statim vtatur :
alia sic recondit , è quibus memoria o-
ritur : Cætera autem similitudinis
bus construit : ex quibus efficiun-
tur

tantum,
est intell
est &
intellectu
emper ab ob
ac interdu
tum sumit
ta dñs, bñu
orū que n
n gradus su
ba Ciceron
m apud La
ns, inquit, ip
etiam ipse se
et, quam intu
tur, atq; alia d
statim dñs:
ius memoria o
n similitudin
ibis efficiu
ti

tur noticie rerum quas Græci tūm
vvōlae tūm περιήγησ vocant, eò cùm
accessit ratio, argumentiq; conclus
sio, rerumq; innumerabilium multi
tudo, tum & perceptio eorum om
nino apparet, & eadem hæc ratio
perfecta his gradibus ad sapientiam
peruenit. Ad rerum igitur scienti
am vītæg; constantiam, aptissima
cùm sit mens hominis, amplecti
tur maxime cognitionem, & ipsam
κατάληπτη, quam, vt dixi, verbum è
verbo exprimentes, compræhensio
nem dicemus, cùm ipsam per se amat,
nihil est ei veritatis luce dulcius, tum
etiam propter vsum. Quocirca eti
am sensibus vtitur & artes efficit,
quasi sensus alteros, & eò philosophi
am coroborat, vt virtutem efficiat,
ex qua re vna vita omnis apta sit,
Hæc Cicero. Vide quām pulchrè &
eruditè

4
9 10 11

eruditè hic Cicero quibus gradibus
perueniatur ad virtutem, ostendat,
qua parta mens nostra non vltra pro-
greditur. Ut autem hæc à studiosis
distinctius intelligi possint, gradia-
bus certis ea distinguam.

Primus ergo gradus est notio
rerum simplicium, quas vt intelligen-
tia patibilis recipit, ita agens tra-
ctat & appræhendit: ac primum
quidem singulares, mox vniuersales
inde formas elicit. Facultas illa qui-
bus hæc efficiuntur simplex appræ-
hensio dicitur, hanc comitatur com-
positio, qua notiones multæ & variae
componuntur in vnum: quarum aliæ
affirmantur aliæ negantur, hanc co-
mitatur ὑπόληψις, hoc est, aestima-
tio, quæ planum iudicium promit de
notionibus propositis, connectens cō-
iungenda & separans pugnantia, atq;
ideo

ideo diuisio à Physicis appellatur.
Huc accedit postea ratiocinatio, quæ
ex iudicatis notionibus alia atq; alia
colligit, sed diuersimodè. Nam si
ex euidentibus fit collectio, demon-
stratio dicitur: Si verò ex probabi-
libus tantum, conclusio texitur pro-
babilis, Proinde ratiocinationis hu-
ius effectus alias est scientia, alias
opinio. Sed hæc accommodemus ad
nostrum propositum:

Notio itaq;, quam primo lo-
co posui, est actus mentis & ani-
mi, quo contemplamur virtutum de-
cus: hæc à simulacris virtutum elici-
ta, vniuersalis fit norma honestas-
tis, atq; hæc notio virtutis, simplex
dicitur appræhensio.

Secundo loco compositio no-
tionum accedit eadem mentis facul-
tate, in hac compositione est veritas

5

& falsitas, Ut notio simplex est honesti, iusti, expetendi, turpis, iniusti, fugiendi &c. Sed compositio hæc necens, enunciationes facit.

Honestum est expetendum: turpe est fugiendum: iustum est honestū: quod turpe in honestum est: iustum est in virtute: iniustum in vicio, ponendum.

Tertio loco accedit aestimatio compositionis, qua mens de compositis planum profert iudicium, hoc ut verum affirmans, illud verò falsum pronuncians, iustum expetendum dictitans, iniustum fugiendum, hoc aiens bonum esse, illud inficians esse malum, ut iusticia est bona, quod secundum rectam rationem fit non est malum.

Verum

lex est bo
xpis, in
compositi
ones facit,
um: tur
st honesta
est. insuffi
n' in dito, p
18.
dit estimat
is de compo
dicium, ho
llad verò fa
stum expet
am fugiendum
e, illud offic
iusticia est b
ctam ratione
3300000000000000
Ver
Verum, si quæ mens ita
composuit & iudicauit sunt eviden-
tia, adeo ut ipsorum contraria ap-
pareant manifestè falsa, fiunt axi-
omata demonstrationum, quo cùm
accederit quarto loco argumentatio,
plurima colliguntur.

Est autem argumentationis
via duplex. Una enim quæ ex
pluribus hypothesibus vniuersale the-
orema colligit, & vocatur indu-
ctio. Altera quæ ex vniuersali
pronunciato, plures extruit hypo-
theses, & vocatur syllogismus. Ex-
empli causa: Iusticia expetenda est,
similiter prudentia, fortitudo, tem-
perantia. Igitur omnis virtus est ex-
petenda. Ex hac rursus: Si omnis
virtus est expetenda, certè amicitia,
gratitudo, veritas, mansuetudo, &
reliquæ particulares virtutes omnes

Junct

4
9 10 11 1

sunt expetendæ. Hic ratiocinationis effectus dicitur scientia, quam naturaliter sequitur vel expeditio, vel contemptio. Nam, si honestum vel utile vel iucundum fuerit quod concluditur, mox homo naturali fertur impetu, ut eo potiatur, sin contra, turpe, inutile, iniucundū ratione depræbensem fuerit, ut mens illud non amplectendum iudicat, ita ab eodem abhorret voluntas. Mirandum proinde opificium dei est, qui ita hominem condiderit, ut in eo sint facultates, τρώσιμαι & ὀρεκτικαι, hoc est, quibus res cognoscantur & appetantur: quas intueri & admirari decet, ut simus grati opifici, qui adeò admirandis dotibus hunc μηχανοσμον, id est, hominem, ornauit.

Quia autem harum facultatum observatio diligens, aperit nobis prin-

ocinationi
quam natu-
tio, vel con-
tum vel di-
quod concil-
ali fertur in
contra, tue-
ratione depra-
vens illud m-
ita ab eode
strandum pri-
qui ita homi-
no sunt faculta-
tibus, hoc es-
tūr & appela-
& admirari a-
spifici, qui ad-
unc usq[ue] pro-
uit.
um facultatis
aperit nobis
priv

principiorum noticiam, de illis nona-
nulla adyциам. In hunc itaq[ue] modū
de his veteres scripsere Philosophi:
Amonius post Aristotelem quinq[ue]
cognitionis opifices facit, qui sunt:
v̄s mens, διάνοια discursus, δόξα opi-
nio, φαντασία, imaginatio, & άιδησίς
sensus: hi quinq[ue] opifices & rerum
inuentioni, & perceptioni seruiunt.
Quoniam autem de cognitione
sensitiva superius satis dictum est, hic
tantum agemus de cognitione intellec-
tiva, cuius progressio est duplex.
A sensu, infimo cognitionis
opifice vna: à mente, supremo cog-
nitionis opifice, altera. Cùm à sensu
fit progressio sursum, colligitur uni-
uersale theorema, seu axioma, idq[ue]
διάνοιας beneficio per Inductionem.
Axioma ita extuctum, postea vt
principium sumitur ad probandas hy-
E po-

4
9 10 11 1

potheses, quæ in eo virtute continen-
tur. Hinc generatur nunc scientia,
nunc opinio. Hæc dum ratiocinatione
concepta sunt, mente retinentur, ex
quo facile intelligitur quòd sola diabolæ
ratiocinetur, & sola mens quæ cons-
clusa fuerint, conseruet, & retine-
at, ut inde rursus promantur ubi
res postulauerit.

Cum à mente supremo cognitio-
nis opifice sit progressio, colliguntur
hypotheses, de quibus quæritur, idq;
per syllogismum, unde etiam nunc
scientia, nunc opinio generatur. Scir-
entia quidem ubi ñuñata (propositio
& assumptio) sunt necessaria:
opinio verò, quando sunt tantùm pro-
babilia. Hæc exemplis declaranda
sunt:

*Animaduersum est, singularū
rerum peculiares quasdam actiones esse,
que*

quæ diuersæ naturæ rebus minimè co-
ueniunt: Ut hunc hominem esse capa-
cem disciplinæ, & discernendi hone-
sta & turpia, facultate præditū, hoc
ipsum postea quæsitum est, sigillatim
in multis, & quia non occurrit vñq; in
sanis hominibus contrarium exemplū,
hoc axioma seu theorema concluserūt:
Omnem hominem capacem esse disci-
plinæ, & discernendi honesta & tur-
pia facultate præditū. Hæc progressio
quaritur, incipit à sensu, & per inductionem col-
lidge etiam vñiuersale pronunciatum: quod
generatur. Si mens arripiens tanquam fidelis castos,
recondit & seruat: vt eo si quando
opus fuerit vtatur, hac via vñi sunt
primi Philosophi in omnibus artibus.
Nam ea quæ nos per disciplinam acce-
pimus, illi inuentione propria percepe-
runt, duæ enim sunt viæ quibus in re-
rum cognitionem perducimur: uād
oris C. Eugeorg. E 2 Porro

Porrò, si hoc axioma tanquam
firmum principium arripis & ita col-
ligis: Omnis homo est capax discipli-
næ, & eligendi facultate præditus.
Igitur Galli, Germani, Dani, Hi-
spani &c. capaces sunt disciplinæ &
eligendi facultate pollut, Progressio
est à mente, & concludit quæ sunt
propiora sensibus.

Atq; ita appareat duplarem esse
cognitionem intellectuam, quarum
una à sensibus incipit & desinit in
mentem: Altera contrà à mente su-
mit exordium & finit vel in sensi-
bus, vel in ijs quæ sunt sensibus pro-
xima.

Ab hac Peripateticorum do-
ctrina, non abhorrent quæ prius tra-
dedit Plato, & postea Platonici
quorum sententiae summam buc ascri-
bam: nam, non solum Aristotelis
sententi-

ma tanqua
vis & ita
sapax dispe
ate prædi
, Dani, I
disciplina
nt, Progres
cludit que
t duplicem
uum, qua
G defini
rādā mente
it vel in se
ant sensibus
sententiam illustrat, verum etiam
haud dubiè grata futura est bonis
ingenijs, & amantibus naturæ vim.
Hæc enim nos deducit rectâ in opa
ficiis admirationem.

Faciunt itaq; Platonici quatuor
cognitionis facultates, quas homi
nes sani perpetuò secum circumfe
runt, harum prima est, (si ab in
fima numerare placet) ἀιδησις, huic
proxima est δέξα, hanc excedit διάνοια,
suprema omnium est νόησις, seu νοῦς,
hunc Plotinus regis, ἀιδησιρ serui
vices obtinere dicit.

Timæus Platonicus harum fa
cultatum duas συγγίας facit, in prior
i copulat νόησιρ ηγή λόγορ seu διάνοιαρ:
sed τῇ νόησε principem tribuit locum,
cui adiungit λόγορ, ὥστε ἐλάπονά τινα
νῷ, ut Procli verbis utar: in posteri
ori collocat τὼ δέξαν, ηγὴ τὼ ἀιδησιρ.

E 3 hic

4
9 10 11 1

bic priorem quidem locum occupat
δόξα, tanquam rationalis sensus, poste-
riorem verò ἀιδησίες ἄλογος: in priori
iugo ratio cum mente τὰ νοητὰ cernit,
at ratio per se medias cōtemplatur ra-
tiones, in posteriori iugo δόξα cum sen-
su videt τὰ γενητὰ, per se verò quae
sunt in ea species omnes considerat,
ἀιδησίες particularis, τὸ ἄλογος τὰ αι-
δητὰ, hoc est, sensilia percipit; ista
autem sensilia dicuntur πάθη, propte-
rea quod τὰ αἰδητήγα afficiant. Qua-
re ut νοῦς quidem dicitur διλικῶς, λόγος
verò καθολικῶς, φαντασία μορφωτικῶς:
ita ἀιδησίες dicitur παθικῶς, sensi-
bus subiecta percipere. Solus autem
Deus dicitur ὑπωμένως res cernere, ut
qui simplici intuitu res intueatur om-
nes, cum presentes tūm absentes, præ-
teritas & futuras. Sed de singulis si-
gillatim dicamus.

Sensus

Sensus sensorio suo τὰ πάθη
rerum percipit: quod fit sane hoc mo-
do: prolato in medium pomo, visu per-
cipies quod rubrum sit aut flavidum, idq;
ex ea affectione (id enim τάθος signi-
ficit) quae in θεωτήσιον visus, quod
est oculus, incurrit. Olfactu percipies,
quod bene vel male redoleat, idq; simi-
liter ex affectione quae in nares incur-
rit: gustu præterea dulcedinem: ta-
ctu planitatem capies. Quae autem ad
istum modum singulis percipiuntur
sensibus, θεωτήτα dicuntur, & sunt sub-
iectorum quædam accidentia, eadem
respectu sensoriorum quae illis affi-
ciuntur πάθη dicuntur. Sed quænam
ea facultas est, quae quod in medium
allatum est, pronunciat esse pomum?
an oculus? nequaq;. hic enim tantū colo-
rem percipit: an auditus? an gestus?
an olfactus? nullus sane horum,

E 4 nam

4

10

11

nam quilibet in suo obiecto occupatur.
An omnes sensus simul? nullo modo.
Nō enim pertingunt ad rei substantiam, sed tantum hærent in communib[us] quibusdam accidentibus. An forte sensus communis? nequaquam.
Sensus enim communis tantum actiones particularium sensuum discernit.
Efficitur ergo hinc quod sensus nec οὐσία, nec αὐτία, hoc est, nec τὸ οὖ
nec τὸ διόλη rerum percipiat. Habeamus quo usq[ue] progreedi possit sensus in
rerum cognitione, & ubi subsistat suo
officio functus.

Δέξα opinio seu τὸ δοξασικό, hoc
est, facultas estimandi res, rationibus sumptis ex ijs quæ in sensus in-
currunt, τὰς οὐσίας αἰδήνες οὐσίας, hoc
est, τὸ οὖ rerum percipit. Hæc ergo
potum pronunciat quod in medium
est prolatum, quod τὸ δοξασικό à Plat-
tonis

occupatur
ullo modo
rei substantia
in communib;
nequaquam
tantum actu
um discerni
od sensus
est, nec t^o
ipiat. Ha
bosit sensus
bi substat
io decessit,
di res, rati
one in sensu
tis òvacia,
ripit. Hac
od in medi
decessit à P
tonicis dicitur, atq; ita τῶν γενήτορ
opinione & sensu est perceptibile,
quorum hic τὰ τάδε tantum percipi-
bit, illa τὰς οὐσίας Speculatur, neq;
hæc facultas Ulterius ascendit, nam
ad causas rerum non pertingit.

Διάνοια Ulterius ascendit, nam
& οὐσίας & causas scrutatur, hoc
est, non solum τὸ σὲ, verum etiam
τὸ διόλυ cōsiderat & τὰς τὸντωρ ἐννοίας
excipit, unde postea mirabilem hypo-
theseōn copiam extruit, atq; ideo
Platonici dicunt λόγῳ coniunctam
τῷ νῷ μεταβαλλόμενη res rerumq; natu-
ras rimari. hic sursum spectat, de-
orsum despicit: ad latera respicit,
atq; ita mirabilem rationum vim col-
ligit, ut veritatem apprehendat. re-
cte igitur definitur, ἡ διάνοια ἀντῆς πρὸς
ταυτῶν τυχῆς διέλογος ἄνευ φωνῆς γιγνό-
μενος.

E 5 NÓTIS

4
10 11 12

Nōxoris *suprema in homine cognitionis* est effectrix, quae ἀμεταβάτως rerū nationes apud se tenet, sed ὅλικῶς. Ut supra dictum est. Nam, quia νοῦς τὸ εἰαυτὸν νοήτρον habet, propterea dicitur totum complecti, hoc est ὅλικῶς res & rerum ἐννοιας percipere.

His facultatibus quibus Deus ornauit humanam naturam accedit oratio, quae & ipsa λόγος græcè dicitur, propterea quod rationis quasi riulus quidam est, atq; ideo Platonici orationem definiunt: τὸ τῆς διανοίας ξεῦμα διὰ τοῦ σώματος ἵστρον μετὰ φθόνου καὶ φωνῆς, ab alio quodam dicitur τὸ νοήματος ἄγγελος.

Porrò circa voces seu sonos tria spectantur. Primum nomina quae sunt τὸ νοήματων principaliter, minus autem principaliter etiam rerum subiectarum symbola. Deinde

omime co-
μετασυ-
t, sed ὅλη
Nam, qu-
propterea d-
oc est ὅλη
pere.
quibus De-
am accedit
graece dicitur
quasi riunione
Platonicon
διανοίας σεμ-
φόρου & φ-
dicitur τον
oces seu sum
Primum nomen
uprincipali-
cipaliter e-
symbola. D-
ind
inde spectantur in vocibus τὰ νοήματα,
quae sunt rerum subiectarum simili-
tudines quædam & effigies, seu ut
Græci loquuntur ὅμοιώματα καλέσκου-
πωματα, ex quo fit quod apud om-
nes τὰ νοήματα sint eadem. Eadem
est enim omnibus à subiectis rebus
impressa figuratio, at nomina rerum
non sunt eadem, quia dialecti in alijs
nationibus aliæ sunt. Tertio spe-
ctantur in vocibus res subiectæ, hoc
est, τὰ ὑποκείμενα πεάγματα, ex
quibus in nobis τὰ νοήματα informan-
tur, idq; per abstractionem & com-
parationem, quemadmodum doctissi-
mus DANIEL BARBARVS eleganter docet. Huc ergo
Grammaticorum & Dialecticorum
studia & contemplationes referre o-
portet.

Dixi

Dixi hactenus ex Aristotelis,
Ammonij, Platonis, Procli & ali-
orum Platonicorum sententia, qui-
nam sunt & quales opifices cogniti-
onis, per quos natura tam admirabili-
a edit opera: nunc pauca quae eo-
dem pertinebunt ex Reuclini schola
adducam, spero enim & illa non ina-
grata futura philosophiae & pietatis
studiosiss.

Reuclinus praeceptor Melan-
thonis, scalæ cognitionis decem gra-
dus facit, per hos dicit homines ad
cognitionem omnium, quae sunt verè,
aut sensu, aut scientia, aut fide, ab
imo ad summum ascendere posse.
Gradus autem hi sunt: obiectum, di-
aphanon, sensus exterior, sensus in-
terior, phantasia, iudicium inferius,
iudicium superius, ratio, intellectus,
& mens ipsa à cuius lumine recepto
inferiores

inferiores virtutes dirigantur & gubernentur.

Deinde in ascensu horum graduum tres ordinantur regiones, infima, media, & suprema. Et in singulis regionibus unus abstractio-
nis est status.

In prima ergo regione sunt hi-
tres gradus: obiectum, diaphanum,
sensus: atq[ue] hic primus abstractionis
status est. Verbi gratia. Lucu-
lentissimum procul ignem exarde-
cere video, intenditur forma eius
per illustre medium usq[ue] ad oculum
corporeum, hic primo statur, ubi
obiectum diaphanum & sensus in-
ueniuntur.

In secunda regione sunt hi-
tres gradus: sensus interior, phan-
tasia, iudicium: & secundo statur:
sensus interior accipit a sensu visu
formam

4
10 11 1

formam ignis oblati , sequitur ima-
ginatio , & iudicium inferius : quo
non secus atq; bruta de igne iudica-
mus.

In tertia regione est iudicium
humanum , ratio & intellectus , &
tertio statur : iudicio humano & utrius
ignis percipimus , ratione causas per-
uestigamus , & intellectu complecti-
mur ista omnia : Horum omnium
domina mens , recepto lumine supe-
riori , hominis intellectum illustrat
& perficit , Nam quod oculus est
in corpore , id mens est in anima .

Nomina horum trium statu-
um sunt , sensus , iudicium , intelle-
ctus . In primo cessat corpus & in-
cipit anima , unde nominatur animal .
In secundo cessat animal & incipit
ratio , unde nominatur homo . In
tertio cessat intellectua potentia , &
incipit

itur im-
ius : qu
gne iudica
tur mens, quæ sola deforis aduenit,
atq; ideo diuina cognominatur, &
veluti quidam deus est.

Hæc pulchrè & verè dicuntur,
& mirum in modum nobis opificis sa-
pientiam commendant.

Cæterum quia dictum est qui-
bus naturæ dotibus præditus homo, ad
cognitionem rerum quasi manu duca-
tur, iam quædam adjiciemus de par-
tibus nñs evuadieas, hoc est, docilitatis.
Sunt itaq; tres docilitatis partes, a-
cumen, memoria, solertia.

Acumen ðætis, est intelligenti-
æ celeritas, ad ea, quæ vel tradun-
tur nobis ab alijs, vel quæ legimus
ipsi, percipienda. Hoc acumen in alijs
maiis, in alijs minus est, in quibus
autem nullum est, prorsus sunt ad
discendum inepti, trunci potius quam
homines censendi.

Memoria

Memoria, quæ dicitur à Pla-
tonicis τῆς ἀιδήσεως σωτηρίαν, est cons-
seruatrix & custos fidelis eorum quæ
percepisti, vel à magistro vel ex
lectione. Qui hac destituitur, eti-
amsi acumine valeat, operam ludit,
hinc est quod μυμοσύνη dea dicitur,
& Musarum mater appellatur apud
Platonem.

Solertia & γνώσις, est facultas
quædam ex ijs quæ didicimus &
percepimus, ea quæ nec didicimus
nec percepimus, celeriter inuestigam-
di, ijs qui hac valent, modo cætes
ra non defuerint, ad arcem Pallas
dis, & eruditionis culmen facilis est
aditus. Hæ tres docilitatis partes
ut ignavia & otio torpescunt: ita
diligentia & labore excitantur &
crescunt.

Hactenus

Ha
lectina, ia
titionem int
nihil adjici
Ha
zocatur ut
liberatione
impellitu
tione elig
proinde do
sily faculta
cius idem dicit
ribus proposi
bitione, dia
electionem
electa vti
rant, per
titæ bsum.
Primo

Hactenus de cognitione intellectuā, iam de appetitu qui cognitionem intellectuam comitatur, non nihil adjiciam.

Hic appetitus rationis est, & vocatur voluntas. Nam non sine deliberatione, ut appetitus animalis, impellitur ad agendum, Sed deliberatione eligit hoc vel illud. Habet proinde voluntas eligendi vim & consilij facultatem, quae facultas Græcis ideo dicitur προάίσθετος, quia pluribus propositis, rationis iudicio adhibito, alia præ alijs eligit: quam electionem sequitur conatus, ut relecta vti possimus.

Alij subtilius gradus numerant, per quos venitur ad rei expectatæ usum.

Primo enim loco ponunt βολληστι,
F id est,

Hacten

*id est, voluntatem finis, hoc est, eius
rei quam volumus.*

*Deinde, subiiciunt χρήσιμην
σκέψιν, hoc est, inquisitionem &
considerationem.*

*Tertio loco, si id quod expeti-
mus obtineri potest, βάλλεται, id est, cō-
siliū, adhibetur, consultamus enim
an rem aggredi iuuet nec ne.*

*Quarto, si id quod affectamus
& amamus iudicio nostro approba-
tum fuerit, γνώμη, hoc est, senten-
tia accedit.*

*Hinc quinto loco adiungitur
προώρεσις, hoc est, delectus.*

*Hanc sexto loco ὅρμη sequi-
tur, hoc est, prosequuntio, qua ad a-
gendū mouemur.*

*Postremo loco est χρήσις vsus,
atq[ue] ita quiescimus, aut potius in vſu
rei acquiescimus.*

Hac

*Hac
intellectua
illam natura
principijs
dicemus. I
naturae esse
orum conter
quia de mo
hic tantum
ut inueniri
potestes legi
hominium regi*

*Vis cont
confiderat
affectionem*

*V
definit re
nem, illa
in ratione:
bac pruden
num virtute*

hoc est,

Hæc sint dicta de cognitione intellectuā & appetitu rationis, quæ illam natura comitatur. Nunc de principijs cognitionis, & actionis dicemus. Nam supra diximus, legem naturæ esse noticiam certam principiorum contemplationis & actionis, & quia de modo satis suprà dictum est, hic tantum de materia est agendum: ut inueniri possint axiomata & hypotheses legis naturæ, quibus mores hominum regi oportet.

Vis contemplans seu τὸ δεωρητικόν, considerat rerum habitudinem, & affectionem.

Vis actionis seu τὸ πρᾶγματικόν definit rebus agendis rectam rationem, illa in ipsa mente residet, hæc in ratione: illa finem habet scientiam, hæc prudentiam moderatricem actionum virtutis.

F 2 Proim.

4
10 11 12

Proinde principia contemplationis sunt, ex quibus scientia rerum manat.

Principia actionis quæ πρᾶγμα vocantur, sunt ex quibus ratio morum, & actionum secundum virtutem petitur. Principia appellantur duabus de causis, quarum una est, quod non pendeant ex priori alio qua demonstratione: altera quod omnes hypotheses legum honestarum quibus mores gubernari par est, ex ipsis desumantur.

Principia contemplationis incompleta, sunt notiones simplices: ut unum, verum, aliquid, bonum, ens, non ens, affirmatio, negatio, causa, effectus. Completa principia sunt notiones compositæ: ut esse aliquid, aliquid non esse, hoc esse, aliud esse. Huc axiomata plurima pertinent,
qualia

a contem
scientiaru
qualia sunt hæc: Totum quodlibet est
maius qualibet sua parte: nihil fit sine
causa: natura nihil facit frustra.

Principia actionis, hoc est,
Practica, sunt etiam duplia, vide-
secundum licet, simplices notiones & compos-
micipia appa- sitæ. Simplices, ut bonum, hone-
s, quarum stum, iustum, utile, expetendum,
nt ex prior fugiendum, malum, turpe seu inho-
altera quo honestarii nestum. Compositæ, ut iusta sunt
expetenda, iniusta sunt fугienda, ho-
nesta amanda, turpia vitanda, vir-
tus est laudabilis, vitium est vitu-
perandum, & huiusmodi multæ quæ
syllogismorum practicorum prima
λέμματα, & materia sunt.

Cæterum priusquam acceda-
mus ad finem hominis, ad cuius cō-
seruationem referenda est tota hæc
doctrina, breuiter ostendam cur ne-
esse, alia
imma pertin-
F 3 adhiberi,

4
10 11 12

adhiberi, tametsi superiori aliqua demonstratione concludi non possunt.

Certitudo itaq; immota principiorum hoc modo cernitur:

Primum, principiorum noticia est lumen diuinitus impressum mentibus hominum. Ut enim omnes homines non cæci, vident hunc solem, & dum ipsum vident, necessariò vident (Non enim opinione errant, sed reuera solem aspiciunt & cernunt) ita omnes homines sani, naturæ lumine, quod Deus in natura hominum accedit, vident honestum expendum esse & inhonestum fugiendum, quod qui negat cum ratione insanire censendus est, & stultior Anaxagora, qui niuem nigram esse contendit, contra omnium hominum vniuersalem & consentientem experientiam.

Deinde

Deinde principiorum certitudo ostenditur ex contradictentium collatione. Omnes sani intelligunt fieri non posse, ut duæ contradictentes enunciationes simul sint vel verae vel falsæ, Nam si una vera est, altera necessariò falsa est, & contra, ut contradictentes sunt: honesta sunt expetenda: honesta sunt non expetenda, qui adeò stultus est ut dubitet de priori enunciatione, quæ est, honesta sunt expetenda, sumat eius contradictionem, scilicet, honesta sunt non expetenda. Hic nemo non nisi prorsus inops mentis, inficiabitur ut falsam hanc posteriorem. Unde sequitur ex lege contradictionis priorem veram esse & immotam. Nam si falsa est hæc: honestum non est expetendum, vera erit eius contradicens, quæ est, honesta sunt expetenda.

F 4 Huc

4
10 11 1

Huc accedit effectuum contraria
rum collatio. Extra omnem con-
trouersiam positum est, ea quae con-
seruant naturam, naturam requirere,
et ea quae naturae inimica sunt, ean-
dem auersari. Quid enim sui destrua-
tionem appetit? Quid non potius
in hoc incumbit totis viribus, ut se
conseruet? Proinde cum quae ho-
nesta sunt et iusta, naturam conser-
uant et contraria destruunt: Sequi-
tur honesta et iusta secundum natu-
ram esse, inhonestata vero et iniusta
contra naturam. Quare ut illa na-
tura duce, sunt expetenda: Ita haec
eadem monstrante, sunt repudianda.
Haec triplex ratio certitudinem prin-
cipiorum practicorum immotam esse
conuincit.

Cæterum, quia haec omnia res
Etius intelliguntur, monstrato fine ho-
minis,

minis, ad
minis refere
pauca de fi
axiomata
ex quibus
de moribus
E
triplex,
rei cuius
proprijs i
gitur Te
exsistit, ex
Veru
exemplia ill
finis, qui
Sed man
cuiusq; i
mus, bo
maxime
esse maxi
hominis 2

minis, ad quem omnes actiones hominis referendas esse manifestum est,
pauca de fine hominis adijciam, &
axiomata ex lege naturae proponam,
ex quibus omnes aliæ hypotheses veræ
de moribus extruuntur.

Est autem finis cuiusq; rei
triplex, Vnus spectatur ex statu
rei cuiusq; perfectissimo: Alter ex
proprijs rei cuiusq; actionibus intelligi-
gitur: Tertius qui & finis bonorum
existit, ex ordine rerum sumitur.

Verum hæc definitionibus &
exemplis illustranda sunt. Primus
finis, qui non egreditur extra rem:
Sed manet in re, est status vnius-
cuiusq; rei in suo genere perfectissi-
mus, hoc pacto, finis ignis est, esse
maxime calidum & siccum, & aquæ
esse maxime humidam & frigidam,
hominis ut sit mens sana in corpore

F 5 sano.

4
10 11 12

sano. Breuiter hoc modo: finis cuiuslibet rei est perfectissima illa absolutissima, habere, quæ illi tribuit in suo genere rerum natura, seu potius Deus naturæ opifex, ad quæ et acquirenda et conseruanda, bona, quæ Græci συμφέδοντα, vocant, deus in natura ordinavit: ut cibus, potus et medicina, incolumitati corporis humani seruant, recta ratio animæ confort, ut ipsa sit sana in corpore sano.

Porrò hæc paulò altius expendamus. Ad utriusq; itaq;, hoc est, corporis et animæ, atq; adeò totius hominis incolumitatem. Primus gradus est, ut corpus animæ imperio se subjiciat. Natura enim ita ordinatum est, ut perfectiora imperfectioribus, meliora deterioribus, digniora indignioribus, imperent. Cum autem

tem contur, & naturam manu rem illa imm spiritu corpori pactum potest, q anima imp in profec in republ oribus idem f nuan tuto re sole aliud f tempest

rem contraria fit, naturae ordo peruersitur, & magnae sequuntur confusiones naturam desiruentes. Nam autem animam perfectiorem meliorem & digniorem corpore esse, ex eo manifestum est, quod illa οντική, hoc ἀλογη: illa immortalis, hoc caducum: illa spiritualis & simplex, hoc ex variis corporibus, ijsq; corruptilibus, compactum sit. Quare dubium esse non potest, quin secundum naturam sit, ut anima imperet & corpus pareat. Atq; ita profectò res se habet in homine vt in republica, in qua cùm mali melioribus imperant, metuendum est, ne idem fiat, quod naui, amoto perito nauarcha, & in eius locum substituto rei nauticæ ignaro, accidere solet, Quid enim queso hic aliud fieri potest, quam vt orta tempestate & nauis submergatur,

4
10 11 12

¶ pereant quæ in naui sunt , atq; hoc
est quòd grauissimè admonet Theog.
nis his versibus:

Φορτηγοὶ δὲ ἄξιας οὐδὲν τελεῖον καθύ-
ποντερ,
Δεμαίνω μηδὲν υπερβαῖνον οὐδὲν καματίη.

*Hoc est, Cum baiuli bonis im-
perant, metuendum est, ne nauem flu-
ctus absorbeat. Ut igitur status ho-
minis absolutus sit, omnium primum
requiritur, ut se animæ imperio cor-
pus subijciat.*

*Secundus gradus, ad conseruan-
dum statum hominis necessarius est,
ut facultates animæ sua tueantur, of-
ficia, & nihil contra naturæ ordinem
faciant.*

*Sunt autem tres facultates hu-
c spectantes: quarum nec similis est
dignitas, nec æqualis in agendo au-
thoritas. Facultates autem hæ sunt:
λόγος*

λόγος, θυμός, ἐπιθυμία, hoc est, ratio, vis irascibilis & concupiscentia: quarum ut singulæ sunt menti viciniores aut à mente remotiores: ita earum aestimatur dignitas & indig-nitas.

Λόγος proinde qui est menti proximus τῇ ἐπιθυμίᾳ, quae est proxima corpori, & remotissima à mente imperare debet. Hic ordo si turbatur, hominis status concutitur, & metuenda est hominis euersio. Nam cum ἐπιθυμία, excusso rationis imperio, imperat, fieri non potest quin magnum aliquod malum sequatur. Est enim imperium concupiscentiae contra naturam, ut feminæ in vi-rum.

Deinde θυμός si vel rationi im-perat, vel concupiscentiae subiicitur, naturæ leges violantur. Nam ut θυμός

4
10 11 12

�υμὸς est infra λόγον dignitatis gradu,
ita est supra concupiscentiam. Natura
ergo monet ut ὁμοίος rationi obtempe-
ret, & concupiscentiae imperet, sed ex
rationis præscripto. Hinc sequitur
quod solus λόγος imperare, sola con-
cupiscentia parere, solus ὁμοίος nunc
parere, nunc imperare debeat. Ut enim
rationi parere, ita concupiscentiae im-
perare ὁμοίος oportet. Hoc paulò cla-
rius explicemus, ut imperandi & pa-
rendi modus intelligatur.

λόγος facultatem imperandi,
seu ut Græci loquuntur, ἀρετὴν ἀρχὴν
habet, quæ vocatur φρόνησις, id est,
prudentia, hac ratio ipsa & sibi &
alijs, nempe ὁμιλῳ & concupiscentiae,
præfinit actionum modos: & hac de
causa φρόνησις Platoni dicitur ἡγεμῶν
τὸ ὄρθως πράττειν.

Ἐπιθυμία

Επιθυμία concupiscentia, virtus
tem habet, iuxta quam, rationi pa-
rere debet, & hæc vocatur σωφροσύνη
Temperantia, ad cuius præscriptum
moderatur suas appetitiones, conuersa
ad rationem cui in moderando obtem-
perat. Temperantia enim in omnibus
affectionibus corporis & animi mo-
dum seruat, ne quid vel voluptate,
vel dolore, vel alia perturbatione
victi faciamus contra rectam ratio-
nem.

Restat δυμὸς medius inter λόγον
& επιθυμίαν, hic dum ad concupiscen-
tiam respicit, imperandi facultatem
habet, quæ ἀνδρεῖα, hoc est, fortitudo
nominatur. Hac reprimit concu-
piscentiam ad imperatoris sui impe-
riū: hac etiam seipsum conser-
uat ne à sese Vulneretur. At si ra-
tionem respicit δυμὸς obtemperandi
facul-

4
10 11 1

facultatem habet, quæ etiā σώφροσύνη dicitur, bac à ratione instructus θυμός moderatur suas actiones, cùm autem θυμός consilia rationis spernit, fit quod ait Medea apud Euripidem :

Θυμός ἐγείσωρ τὸν ἔμῶρ βούλευμά πωρ, ὅπερ μεγίσωρ ἀιτίος κακῶρ βροτοῖς.

Porro cùm hæ tr̄ es facultates animæ, iuxta naturæ ordinem agunt, vt dictum est, iusticia emergit, virtus quæ veluti concentus quidam est suauissimus facultatum animæ in homine.

Ex his patet, in quibus rebus status hominis absolutissimus positus est, videlicet vt anima imperet, & corpus animæ imperio subsit, & deinde vt animæ facultates suum quæc tueantur ordinem, vt ita sit anima sana in corpore sano.

Verum

Vero
luti parvus
virtutes illa
mitas statua
societatem
feruntur. I
dentia, tem
iusticia, c
minum, bu
tia, de qua
da sunt.
Sicut
est quem ex p
rimuntur ex p
ius grei, sp
riat profac
Deus rebu
pro facultate
dus estime
qui in actio
hoc pacto e

Verum quoniam homo est ves-
luti parua quædam respublica, fit ut
virtutes illæ animæ, quibus incolu-
mitas status hominis conseruatur, ad
societatem hominū & imperia trans-
ferantur. Istis enim quatuor, pru-
dentia, temperantia, fortitudine &
iusticia, conseruantur societates hos-
minum, hoc est, Oeconomia & polis
ordinem agit, de qua re paulò post plura dicen-
da sunt.

Secundus finis rei cuiuslibet,
est quem ex proprijs actionibus quæ
oriuntur ex proprijs facultatibus cu-
jusq; rei, spectandum dixi. Hic va-
riat pro facultatum conditione, quas
Deus rebus in natura contulit, ita ut
pro facultatum ratione actionum gra-
dus aestimentur. Hic autem finis,
qui in actione cuiusq; rei est positus,
hoc pacto colligitur: Natura inbil-

G. temerè

VII

4
10 11 12

temerè aut fruſtrà facit, ſed ad certum finem ſingula refert, (hoc axio, ma inductione collegerunt Physici, quod morales Philosophi à Physicis arripientes, inde Philosophiam de moribus extruunt). Proinde facultates peculiares cuiusq; rei, destinantur peculiaribus actionibus, & proprijs eius rei, id quod videre eſt in ſingulariſ rerum naturis. Nam ut communes rerum facultates destinantur communib; actionibus, pertinentib; ad communem naturæ conſervationem: ita propriæ rerum facultates destinantur proprijs actionibus, quæ proprios rerum fines ſpectant: ex quo efficitur, cum ſint peculiares facultates in homine, quæ non ſunt in alijs naturis, requiri peculiares actiones ab homine quæ ſunt eius finis.

Sunt autem in homine, ut ſupradicti aliquo-

*Sed ad
(hoc a-
erunt Phy-
phi à Phy-
hilosophian
Proinde
ig, rei, de-
tionibus, &
videre est u
. Nam ut
ates defini-
bus, pertin-
natura conse-
e rerum fac-
rijs actionibus
es spectant: &
nt peculiares
que non sunt
uliare actio-
is finis.
bomine,*

**aliquoties admonuimus, facultates seu
δυνάμεις γνωσικοὶ, προαιρετικοὶ, Κ τελικοὶ,
quae non sunt in alijs naturis: Pro-
inde actiones harū facultatū sunt finis
hominis, si modo eum finem spectes,
qui in actionibus est positus, de quo
nunc agimus. Iam γνωσικὴ facultas ve-
ritatis inquisitioni: προαιρετικὴ boni e-
lectioni: Κ τελικὴ virtutum actio-
ni destinatur, Hinc talis conficitur
demonstratio.**

*Actiones propriæ hominis, sunt
finis hominis. Inquisitio veri, e-
lectionio boni Κ virtutis actio, sunt pro-
priæ actiones hominis.*

*Igitur hæ actiones sunt finis ho-
minis.*

*Verum quia inter has actio-
nes supremum gradū occupat virtutis
actio, cui inquisitio veri Κ προαιρετι-
ceruiūt, rectè collocarunt Philosophi
finem hominis in actione virtutis.*

G 2 Ex

4
10 11 12

*Ex principio huius demonstra-
tionis euertitur Epicureorum dogma
de fine hominis, hoc modo :*

*Actiones propriæ hominis sunt
finis hominis.*

*Voluptatis actio non est pro-
pria hominis actio. Est enim com-
munis homini cum bestijs.*

*Non igitur est voluptas finis ho-
minis. Proinde voluptatis modus is
adhibendus est, qui non naturam cor-
rumpit : sed qui legitimè naturam
conseruat. Sed de voluptate suprā
dictum est cùm ageretur de appeti-
tione animali.*

*Tertius finis est, qui ex rerum
ordine spectatur, qua ratione omnia
inferiora referuntur ad superiora tā-
quām ad suos fines. Nam ita Deus
naturam condidit, vt deteriora me-
lioribus seruant : ex quo efficitur
quòd*

quod Deus sit ultimus omnium finis.
Is enim solus absq; omni dubio, summè
bonus est. Quare vt illi iustissimum
in omnia imperium existit: ita omnia
ipsi seruire naturali iure debent.

Quæ autem sunt in media re-
rum serie sita, eius sunt conditionis,
vt alterum incumbat alteri, pro vt est
cuiusq; magis minùsue consumata na-
tura. Cùm itaq; videmus in rebus
naturæ gradus multiplices, scire o-
portet quod quæ minima sunt, ad ea
quæ sunt illis proxima dignitatis gra-
du, immediate referantur. Nunc
autem quæcunq; fecit Deus (de vis-
ibilibus loquimur) aut habent esse so-
lum, vt Philosophi loquuntur, ut ele-
menta, mineralia & lapides: aut ha-
bent esse & viuere solum, ut grami-
na, herbæ, plantæ & arbores: aut
habent esse, viuere & sentire tan-

G 3 tur

4
10 11 12

tum, ut iumenta, pisces, volatilia,
& omne brutum: Aut habent hæc
omnia simul, & præterea intelligentiam,
iudicium & arbitrium, ut
homo. In his rerum gradibus pro-
ut consumatior natura, & eminen-
tior aliqua forma specifica existit:
ita ei res quæ minus sunt consuma-
tæ destinantur, & ad eam suas fa-
cultates, actiones, adeoq; se totas re-
ferre debent. Proinde homini res
omnes inferiorum graduum destinan-
tur, eiusq; usib; seruire debent.
Iam quoniam Deus non solum est
præ infimos & medios gradus, sed
etiam supra hominem, ut ergo om-
nes inferiores gradus ad hominem:
ita homo ad Deum immediatè re-
fertur, ut is certus constituatur fi-
nis hominis, & ultimus: cùm re-
rum ordinem spectamus. Hinc ap-
paret

paret vera
tiā, quid
nem esse, e
um. Hu
siculus pe
rīlogōvīe
D
hominis a
iusta redi
prefetur
totarēnū
turalis / sylla
barīlomorū
Nomo enim
expers, q
creatas / u
tam barī
gratitudi
meritis.
onum han
tūlere agn
celebration

paret veram esse Stoicorum sententiam, qui dicunt, omnia propter hominem esse, & hominem propter Deum. Huc & ille Nazianzeni versus pertinet: ἀρχὴν τὸν πατέρα καὶ τέλος τὸν θεόν.

Debent itaque omnes actiones hominis ad DEV M referri, ut ei iusta reddatur obedientia, & bonos praestetur debitus. Huc nos inuitat tota rerum natura: huc impellit naturalis sensus: huc omnium vel barbarissimorum exempla hortantur. Nemo enim tam ferus est & rationis expers, quin statuat rerum opifici res creatas subiectas esse debere. Nemo tam barbarus, quin intelligat summam gratitudinem reddendam esse optimè meritis. Hinc sequitur omnium actionum humanarum primum locum obtinere agnitionem Dei, ac agniti Dei celebrationem. G 4 Huius

Huius rei demonstratio, vel
hæc sola esse poterit, ex ipsa natura
sumpta.

Supremæ facultatis in homine
suprema actio, versans circa supre-
mum & nobilissimum obiectum, pro-
pria est actio hominis.

Agnoscere D E V M & ag-
nitum colere, est supremæ facultatis
in homine suprema actio, versans
circa supremum & nobilissimum ob-
iectum. Ergo,

Agnoscere Deum & agnatum
colere, propriissima actio hominis
est. Quare homo meritò fælix &
beatus est, quando in hac actione oc-
cupatur: contrà miser & infæelix cum
ab hac est alienus.

Huc illud Platonis in quarto
de legibus:

Απάντω

Απάντων καλλίσομ, οὐδὲ ἀληθέσαι
τὸν διμαυλόγων, ὡς τῷ μεν ἀγαθῷ θύει,
οὐδὲ προσομελέτῃ τοῖς θεοῖς, οὐδὲ ἐυχαῖς,
οὐδὲ ἀναθήμασι, οὐδὲ σύμπασῃ θεραπείᾳ
θεῶν, καλλίσομ οὐδὲ ἄξιον, οὐδὲ ἀνυσιμώ-
τατον πρός τούς ἐνδαιμονα βίον, hoc est,
Omnium pulcherrimam & verissimā
arbitror orationem esse, ut boni Dīs
sacrificant & adhæreant ipsis, &
votis, & donarijs, & vniuersa De-
orum religione. Nam hoc pulcher-
rimum, & optimum & cōmodissi-
mum ad beatam vitam. Hæc Pla-
to.

Ad præsentis demonstrationis
conclusionem, homo natura duce, eti-
am in hac corrupta natura deducitur,
ex qua cum ad praxin descendere
cœperit, mox ut cæcus palpitat, &
proprijs ratiocinationibus fallitur, a-
deo ut & à vero Deo aberret ad
idola, & in locum veri cultus Dei

G 5 prodi-

4
10 11 12

prodigiosas superstitiones substituat : quemadmodum & Paulus ad Romanos scribens testatur. Hinc fit quod tametsi praeclaras ρωμας Philosophi (quarū postea nonnullas referam) de Deo tradiderunt : non tamen rectā ad Deum & eius cultum peruererint, Quare Deo agendae sunt gratiae, qui faciem verbi sui accedit, qua nos in salutarem sui noticiam ducit, ac veram colendi se rationem demonstrat.

Hactenus ducem naturam sequuti proprias actiones hominis in genere inquisiuimus, & fundamentaies cimus firma & immota, ex quibus reliqua dependent. Verum quia actiones hominis variant pro vita generibus, sunt nobis genera vitae distinguenda, & singulis suis propriis finis ex illis tribus compositus, accomodana

modandus est: qua sanè contemplatione nulla erit iucundior, nulla suauior, nulla in vita communi utilior, nulla deniq; dignior aut amplior.

Vitæ itaq; genus in vniuersum duplex est, quemadmodum ex superioribus intelligi potest, & Aristoteles in Ethicis testatur, theoreticum & practicum.

Theoreticum Vitæ genus in contemplatione & in inquisitione veri occupatur. Hinc scientiæ & artes, in quibus maximum vitæ præsidium situm est. Huc illud Hyparchi: Multò est omnium rerum præciosissima omnibus ad viuendum, ars. Nam vt alius Poëta ait: Non est ullum humani infortunij solamen in vita dulcissim, quam ars, dum enim disciplinæ animus vacat suæ, infortunia præterauigat nescius. Quod autem artes

4
10 11 12

artes debeant nos quasi manu ducere
ad Deum ipsum , testatur Plato , qui
dicit : artes dulcissimam Deorum fa-
mam continere . Verum hic ca-
uendum , ne curiosis & inutilibus
rebus simus addicti , magis quam v-
tilibus vitæ præsidij . De theore-
tico vitæ genere hæc admonuisse sa-
tis sit .

Practicum vitæ genus , actio-
nes spectat , & in ijs occupatur pro-
pter finem aliquem in vita utilem .

Est autem hoc vitæ genus tri-
plex : Oeconomicum , politicum &
spirituale . Hoc uniuersum genus ,
quod practicum appellamus , habet
finem , qui est conseruatio ipsius per
proprias actiones , Deum , vt ultis-
sum scopum , respicientes . Nam in
omni vitæ genere ita ordinandæ sunt
actio-

manu d.
tur Plato, actiones, ne ab ipso bonorum fine seu à
am Deorum fine finium aberrent.

Verum hi
sis & insi-
, magis qu
dij, De th
hac admonit
actiones Oeconomicæ fi-
nis est conseruatio familiæ, & domus,
per actiones Oeconomicas, Deum ut
finem bonorum respicientes.

Et quoniam eadem est conseruandi totius ratio, quæ est par-
bitæ genus, tis, debet in hoc vitæ genere λόγος
præesse, & sua prudentia domum ad-
ministrare: Debet επιθυμία modestia
& temperantia quadam subesse ratio-
ni, ne quid affectus contra rectam
rationem tentent. Debet δυνάμες rati-
oni, ut wægas & mæ adesse & affectus
reprimere (si quando opus fuerit)
sua fortitudine. His omnibus acces-
dit iusticia temperatrix, quæ facit ut
maritus & uxor, dominus & ser-
uus, paterfamilias & materfamilias,
coniuges & familiæ sibi officia debita
reddant

4
10 11 12

reddant, ut ita domus dulcissima har-
monia composita conseruetur incolu-
mis.

Verum ut conseruandæ domus
ratio melius intelligatur, proponamus
nobis hanc demonstrationem, quæ su-
præ traditis fundamentis nititur.

Quicquid conseruat statum Oe-
conomium incolamem per se, præcipi-
tur lege naturæ.

Coniuges mutuo amore se com-
plecti, gignere, natos educare, tueri,
instituere honestis moribus, regere
disciplina, prospicere necessarijs: &
rursus natos reuereri parentes, eis o-
bedire & gratos esse & similia analo-
ga officia, conseruant statum Oecono-
micum:

Igitur hæc lege naturæ præci-
piuntur.

Maior principium immotum
est. Minor ex contraryjs & conseque-
tibus

ribus ostenditur. Nam, ut ubi haec
officia violentur, corruunt familiæ,
quemadmodum multa tristia exempla
docent: Ita his officijs videmus con-
stare domos, florere & incolumes cō-
seruari, præsertim, quando haec Oe-
conomica officia ad Deum referuntur
Ut finem ultimum, quemadmodum
Superius dictum est.

Ex hac demonstratione fluunt Oeco-
nomica præcepta, quæ plurima apud
Xenophontē, Aristotelē, Plutarchū,
& alios insignes Philosophos extant.
Huc multæ sententiae Philosophorum
pertinent, quæ omnes quarto & sexto
præcepto continentur: nos autem pau-
ca exempli causa recitabimus.

De mutuo officio coniugum ex
veteri Tragœdia hos versus adducit
Clemens Alexandrinus.

Ὥν χρυσός, ὃν τυραννίς ὃν πλάττε χλιδή.
τοσοῦτον

4
10 11 12

τοσπόρη ἔχει διαφόργε τὰς θύμονάς
εις ἀνδρὸς ἔμλας οὐλή γυναικός ἐσε-

(Boñ)

γνώμη δικαία, οὐλή φεονοῦσα τὸν ανδρικὸν.

Hoc est:

*Tanta est nec auri nec tanta tyrannidis
Voluptas, nullus splendor est iucundior
Piorum amica coniugum concordia,
Qui mutuum fouent amorem fortiter.*

Et Euripidis.

ὅσιες δὲ πειόντας ἐν βίῳ σέβει,
οἱ δὲ οὗτοι οὐλή γνώμη θανῶμεν φίλοι.

Hoc est:

*Quisquis parentes in vita colit suos,
Hic charus est Dijs viuis atque mortuus.*

Et Menander.

βόλω γονεῖς προπάντιος ἐρ οὐδὲς ἔχει
ἰκανῶς βιώσκει γκροθοσκῶμεν τὸς γονεῖς.

Hoc est:

*Honorem quisquis exhibet parentibus
Abundet viuet, charus et suis erit.*

*Huius sententiae antithesis
habet Homerus, qui narrat quendam
iunenem occisum in bello Troiano,
prop*

rae, ad id
yuvakos, in
non persoluerit.

Hactenus de Oeconomica vita
dixi ex fontibus legis naturæ. Vnde
moralis Philosophus qui de Oecono-
mico statu præcipere instituit, prin-
cipia & demonstrationes petere deo-
bet.

Vitæ politicæ finis est politia-
rum tranquillus & pacificus status
per actiones politicas: quæ omnes
eo referri debent, ut maneat iusta
ordinis politici harmonia, seruato ins-
ter homines iure analogo, & Deus
in humana societate, tanquam finis
ultimo societatis humanæ constitu-
atur. Cauendum itaq; ne ab hoc fi-
ne bonorum, actiones politicæ aber-
rent. Verum quoniam eadem ratio
est totius conseruandæ, quæ est sin-
gularum partium, quantum quidem
H ad

4
10 11 12

ad genus actionum attinet: eadem
virtutes hic requiruntur, quas in sin-
gulis hominibus & deinde in singulis
familias requiri diximus. Requirun-
tur itaq; ad conseruationem politias-
rum prudentia, temperantia, forti-
tudo & iusticia: idq; hoc ordine, ut
sola prudentia imperet, reliquæ au-
tem quæq; suo loco & ordine obtem-
perent, ut Plato docet. In harum
enim harmonia consistit, quod est
in vita difficillimum, videlicet:
τὸ τὸν ἄρχεπον καὶ τὸν ἄρχεσθαι, Hoc
est, Rectè imperare & rectè parere.
Omnis ergo hæ virtutes requirun-
tar, cum in eo qui imperat, tum
in eo qui imperio paret. Qui im-
perat, opus habet fortitudine, quaci-
ues in officio contineat & noxia à ci-
uibus auertat: opus habet temperan-
tia, ne affectibus prauis indulgens
harmoniam

soluat: O
contrahit,
distribut,
cia ordinat,
bita proport
ometrica,
in alijs Ar-
bus.

Hu
deratricem
minus ad ben-
dum requirau-
memoria,
iusticia, q
tia adhibi-
tes utri-
metricam
bus stare
servante.

met: ad
r, quas in **harmoniam** societatis humanae dis-
inde in singulis soluat: Opus habet iusticia, qua-
us. Requiescit contractus regat, honores & operas
distribuat, præmia conferat, suppli-
cias ordinat, seruata in singulis de-
laq. hoc ordinabit proportione, hoc est, in alijs Ge-
ometrica, ut in officijs & præmios:
& ordine in alijs Arithmeticæ, ut in contractis
docet. In bus.

His omnibus prudentiam mo-
deratricem adhibere necesse est. Nec
minus ad benè & legitimè paren-
dum requiruntur virtutes suprà com-
memoratæ, fortitudo, temperantia,
iusticia, quibus moderatrix pruden-
tia adhibenda est. Nam hæ virtus-
tes utrinq; seruatæ atque iustitia Geo-
metricam & Arithmeticam: sine qui-
bus stare respùblicæ nequeunt, con-
seruant.

H 2 Vt

*Vt autem conseruandæ politie
ratio manifestius constet, hanc de-
monstrationem quæ nititur funda-
mentis superius traditis intueamur.*

*Quicquid conseruat statum po-
liticum, lege naturæ præcipitur. Hic
autem nequaquam conseruari potest,
sine ordine superiorum & inferio-
rum, hoc est, magistratum & sub-
ditorum. Proinde magistratum
& subditorum ordo, lege naturæ
commendatur. Nam si laceratio
humanae societatis est contra natura-
ram: & qui hanc efficit, ævæxia
contra naturam erit. Natura igitur
requirit superiorum & inferiorum
ordinem.*

*Præterea, cùm non possit sta-
tus politicus incolmis esse, nisi iuste
cum socijs, fortiter contra hostes, mo-
destè*

eruanda destè & prudenter cum omnibus a-
nset, hanc gatur: sequitur legem naturæ in po-
litica societate istas quatuor virtus
es requirere, quibus multæ aliæ vt
pecies, subyiciuntur, quæ ad politi-
um incolumentem requiruntur: de
uibus Cicero eleganter & sapienter,
aturam ducem sequutus, in libris de
fficijs scripsit: & nos postea earum
atalogum quendam recitabimus, ad-
litis breuibus definitionibus & do-
torum hominum sententij.

Nam si lac
est contra
anc efficit,
rit. Natura
rum & infi
nes, quibus magistratum & sub-
litorum officia veluti pinguntur,
cum non posse singulæ locum sententiarum supa-
nis esse, nolere possunt, vt sunt:
contra hostem

Huc sententiæ plurimæ perti-

ent: Sed nos paucas quasdam ex-

mpli causa ascribemus. Apud Hos

nerum extant dulcissimæ appellatio-

nes, quibus magistratum & sub-

litorum officia veluti pinguntur,

quæ singulæ locum sententiarum supa-

nis esse, nolere possunt, vt sunt:

H 2

Ratiōe

4
10 11 12

Ἐπίος πατής, blandus pater, qua
appellatione, ut significatur afe-
ditus paternus magistratus erga sub-
ditos: ita in subditis requiritur simi-
lis storga.

βασιλεὺς, quasi βάσις τοῦ λαοῦ,
id est, fulcrum seu fundamentum pa-
puli. Ut enim aedificium fundamento
suo nititur, & eo subruto collabitur.
Ita populus legibus & potentia ma-
gistratus, tanquam fundamento in-
cumbit: & sublatis legibus & ma-
gistratu, euertitur.

Xenophon explicans versum
Homeri de Agamemnoni: Αιφόν
σορ βασιλεὺς τὸν αγαθὸν κρατεῖσθε τὸν ἀγαθὸν
τὴν, monet eum tandem Regem bo-
num esse, non qui suæ vitæ curam
habet: sed qui eos beatos & felices
reddit, quibus imperat. Ideo enim
rex

andus pater
significatur
istratus ergo
tis requiriunt

asif Bārie,
enfundament

edificium funda
o subruto col
bus & poten

viam fundam
atis legibus
tur.

ii explicans
gammemnione:

quidam neateq
cum tandem R
i qui sua vici
eos beatos &
imperat. 1

rex eligitur inquit, δύον ήνας αὐτοῦ καλῶς
Ἐπιμελῆται, ἀλλαίνει τὸν οἶκον διὰ
τοῦτον ἐν πράγμασι, hoc est, non ut su
am ipsius curam gerat: sed ut etiam
qui illum elegerunt, propter ipsum
bene habeant & felices sint.

Ἔγεμών dux: quia sapientia &
disciplina populum ducet rectā ad vir
tutem & fælicitatem.

κοσμήτως: quia multititudini or
dinem præfigit, quo nullum orna
mentum pulchrius, nihil in republica
utilius. Quare rectè Ischomacus ux
orem monet cùm inquit:

Ζεῖ δὲ δύσηρ δυτικός γίνεται δύτης ζεύς,
δύτης καλόρ διαθέρωσοις, ὡς οὐ τάξις,
hoc est, οὐ υπόρ, non est quicquam
hominibus, neque tamen utile, neque tamen
bonestum, quam ordo.

H 4

Μέδων

4
10 11 12

Μέδωρ: propterea, quod magistratus singulari cura & sollicitudine incolumentem suæ reipublicæ tueri debet.

ποιμήρ λαῶν, pastor populorum:
Hac imagine qualisnam cura magistratus esse debeat pro ciuibus significatur. Ut enim pastor ouium suorum: Ita magistratus subditorum suorum curam habeat necesse est. Platoni interdum magistratus ἐπισκοπος: & Xenophonti ἔφορος dicitur, id est, inspector, quia diligenter inspectare debet magistratus, quid singuli ciues agant: incitabit singulos ad sua officia præstanta, ad obedientiam duabus rebus, nempe premijs & pœnis inuitabit. Non sufficit, ut ait Xenophon, ciues habere honestas leges, nisi sint etiam νομοφύλακες, qui sunt inspectores:

laudantes

laudantes
& contra
sores.

Pr
Stratus esse
suum, i
ouχ ταῦ
Hoc est
qui mul
flertere i
ἐπ τῷ θεῷ.
Hoc est:
tuerit, huic
καὶ διάβολο
Hoc est:
re. Hu
natura p
imperiu
perant,
conserua
eandem

quòd mag
sollicit
reipublica
laudantes eos qui imperata faciunt :
¶ contra punientes legum transgres
sores.

Præterea , quanta cura magis
stratui esse debeat pro salute ciuum
suorum , indicatur Homerico versu :
οὐ γὰρ ταννύχιορ ἐνδειρ βγληφόσορ ἀνδρα ,
Hoc est , Non oportet principem
qui multis consulere debet , totam
stertere noctem . Et Sophocles :
οὐ τὸλις σκοτει , τότου γὰρ κλύει ,
Hoc est : Quem respublica consti
tuerit , huic obedire oportet . Idem :
καλῶς μὴν ἄρχει , οὐ δὲ πάρα ἄρχεις δέλει ,
Hoc est : bene impera ¶ bene pa
re . Huc addit rationem Poëta ex
natura petitam . Dicit enim iustum
imperium , in quo maiores rectè im
perant , ¶ subditi iustè obtemperant ,
conseruare rempublicam : ¶ contrà ,
eandem perire funditus , vbiq[ue] fuerit

H 5

fuerit ἀναρχία. Sunt autem hæc poëtae verba:

Ἀναρχίας γαρ μετέχορ οὐκ ἔστι κακόμ. Ἀύτη πολεις τὸν ὄλλυστρον ἔχει ἀναράτης οἰκισε τίθησιν, ἢν σαὶ μάχη δορδε τροπὰς καταργήγνυσι τῶνδις ὁρθομηνών σώζεται πολλὰ σώματα ἐν πεθαρχίᾳ. Οὐτως ἀμυντὲν ἔστι τοῖς κοσμογόνοις.

Hoc est.

*Anarchia maius non est malum,
Hæc ciuitates euertit, hæc funditus
Perire familias facit, hæc belli tempore
Ignauos in fugam conuertit. At contrâ
Parere imperio multorum salus est,
Atq; ideo qui præsunt obedientiam tue*(debent.**

Verum hic obseruandum est quod supra admonui de fine ultimo vitæ politicæ, qui est ut omnia in humana societate ad D E V M tanquam ultimum scopum referantur. Cogitatio huius finis monet utrumq; cum

cum eum qui imperat, ne quid contra DEV M mandet suis: tum eum qui paret, ne in rebus illicitis, hoc est, pugnantibus cum legge naturali & diuina, obediat principi. Nam hic Socratis responsum apud Platonem locum habet, qui cum amici hortarentur, ut senatus Atheniensis cederet, quod mortis supplicium evaderet, respondet: Εγώ οὐ μάς ἀνδρες ἀθλῶσι ἀπόλομαι μαῖ
ηγή φίλω, πεισομαι δέ τῷ πειθῷ μάλλον οὐδὲν.

Hoc est:

Ego vos, o viri Athenenses,
veneror quidem & amo, at DEO
potius quam vobis obtemperabo. Huc
& illud Thebanae virginis apud eundem
poëtam, quæ cum iuberetur anteferre Regis edictum naturæ legibus,
forti animo in hanc sententiam respon-

4
10 11 12

respondit: Nequaquam existimo tua
decreta tantum valere, ut, cum ho-
mo sis, possis Deorum non scriptas,
firmissimas tamen leges violare.
Non enim ad breue tempus sed sem-
per vigent valentq. Ex his patet
qui nam sint fontes, quæ metæ le-
gum ciuilium, & quomodo ad sua
principia reuocare omnia in ciuili
gubernatione oporteat.

Vitæ spiritualis finis est eius
conseruatio per actiones huic vita
congruentes quales sunt: Deum ag-
noscere, agnatum colere, timere, glo-
rificare, &c. Ad hanc vitam spiri-
tualem Oeconomicus status & poli-
ticus tanquam ad ultimum scopum
referri debent, à quo qui aberrat in-
uertit naturæ ordinem, & pœnas
sibi accersit.

Ad

*cistimo
at, cùm ho
non scriptas
es violare,
nopus sed sen
Ex his par
qua meta
romodo ad
nnia in cu
t.*

*Ad huius vitæ conseruationem
requiruntur supra commemoratae vir-
tutes: prudentia, fortitudo, tempe-
rantia & iusticia: licet differentiæ
harum virtutum propter obiecti ra-
tionem modo quodam variant. De-
monstratio autem hæc est:*

*Quicquid conseruat statum vi-
tæ spiritualis, lege naturæ præcipi-
tur.*

*DEVM agnoscere, & ad
eum omnia referre tanquam ad finem
bonorum, conseruant statum vitæ
spiritualis.*

*Proinde ut hæc lege naturæ
præcipiuntur: ita quæ his contraria
sunt vetantur. Maior axioma est,
pendens ex principijs anteà recita-
tis. Minor demonstratur hoc mo-
do:*

Supremæ

4
10 11 12

Supremæ virtutis suprema actio
versans circa nobilissimum obiectum,
est finis hominis.

Deum agnatum colere est sup-
remæ virtutis hominis suprema ac-
tio, versans circa nobilissimum ob-
iectum. Ergo hæc est finis homi-
nis, quantum quidem ad spiritua-
lem vitam attinet.

Hanc minoris demonstratio-
nem Philosophus colligit hoc modo:
status optimæ vitæ in fælicitate pos-
itus est. Hæc fælicitas in tribus
consistit, in actu altissimæ potentia
in homine, quæ est intellectus: in
habitu nobilissimo, qui est virtutis:
in obiecto dignissimo nempe Deo.

Huc usq; humana ratio rectâ
progreditur. Verum cum ex con-
clusione positæ demonstrationis, acti-
ones huic vitæ congruentes, extra-
ere

premam
am obiectum
colere est
is supremu
mobilissimum
ec est finis lo
dens ad ppi
is demonstra
igit hoc ma
in felicitate
ficitas in tre
tissima poti
est intellectu
, qui est vir
imo nempe D
umana ratio
rum cùm e
nstracionis
gruentes, et
ere molitur, tota errat via. Sicuti
cùm experientia Paulus testatur ad
Rom: I. Socrates clamat Deum
colendum esse, & multis argumen-
tis aduersarium, qui aliter sentit
refutat: præterea addit Deum co-
lendum esse, non alio cultu, quām
qui à Deo ipso institutus est. Ves-
rum, cùm hinc progredi incipit So-
crates, tanquam cæcus à vero Deo
aberrat, & horrendis erroribus in-
uoluitur.

Porrò, cum demonstratione
nostra congruunt multæ gnōmæ, quæ
passim apud Poëtas & Philosophos
leguntur.

De unitate Dei ex multis,
bas paucas ascribere placuit. Omnes
Sybillæ unum Deum prædicant. Eo
rum cùm e
rythæa vt refert Lactantius, ita ca-
xit:

fig

4
10 11 12

Εἰς θεός, ὃς μόνος ὅσπις ὑπέρμεγένε
ἄγειντος.

Hoc est:

Vnus Deus, qui solus est ma-
ximus & aeternus.

Quod hic omnia condiderit te-
statur eadem his versibus.

Ἄλλα θεός μόνος εἰς τακτικάτος, οὐ
τε ποίκιλης
ὕρεσιν ἔλιοντε ιητήσερας οὐδὲ σελώνη,
καρποφόρος γαίαντε ιητή οὐδατος οὐδη-
τα τωντος.

Hoc est.

Sed Deus solus unus est su-
per omnia, qui fecit cælum Solemq;
& stellas atq; lunam. Et cum his
fertilem terram & fluctus maris.

Et alia Sybilla in persona Dei
loquens, ita canit.

Εἰς μόνος εἴμι θεός ιητή οὐκ ὅσπις θεός
ἄλλος.

Justinus

Iul
versus de
sit, in libro
Eusebii
καθηρίσα
πος.

Si
Deus sum
lem huic
cere, hic me
modi sententi
nophantem,
Homerum
inuenientur
omitto.

De
Dei exta
πάτηται
Vbia adegit

*Iustinus Martyr Pythagoræ
versus de unitate Dei hos ascrip-
sit, in libro de Monarchia:*

*Εἰ οὐκ εἴσθι θεός οὐδὲ πάγες ἐνός σύντος
οφέλλει,
κόσμοριστα τότε σκοτεινή πεπονί,
εμός συ-
τος.*

Hoc est:

*Si quis præter unum dicat,
Deus sum: hic debet mundum simi-
lem huic conditum ostendere & dia-
cere, hic meus est. Multæ huius-
modi sententiæ apud Platonem, Xes-
ophontem, Sophoclem, Euripidem,
Homerum, Menandrum & alios
inueniuntur, quas breuitati studens
omitto.*

*De prouidentia huius unius
Dei extant inter alias hæ sententiæ.*

*Πάντη γὰρ οἱ πάντες νοήσεται θεός.
Vbiq; adest & omnia cernit Deus.*

I. Idem

Idem.

Ὥξὺς θεοῦ τὸ ὄφθαλμός ἐις πὸ τῶντα ὥσπερ,
Dei oculus acutus est, adeò ut omnia contempletur.

Xenophon **D E V M** vocat
σοφὸν δημίτρυον καὶ φιλόωορ, Hoc
est, sapientem & amantem anima-
lum opificem. Idem ait: Noueris
Deum esse tantum & talem, ut om-
nia simul videat, & omnia simul au-
diat, & ubique adsit, & simul omni-
um curam habeat. Hunc unum co-
lendum esse & alijs multis argumen-
tis docet: & forma hominis erectam
cælum idem significari astrictum, quem
imitatus latinus Poëta in hunc mo-
dum loquitur:

*Os homini sublime dedit, cælumque vis-
dere*

*Iussit & erectos ad cælum tollere
vultus.*

D e

De cultu Dei antiquissimus
Poëta Philemon, vt Iustinus refert,
ita ait: Θεῷ δὲ θύεσια τέλας δίκαιος ὡρ:
Hoc est: Deo sacrificia iusticia. Idē:
Si quis offerens sacrificium, ὁ Pam-
phile, taurorum multitudinem aut
caprorum, aut per Iouem alia huius-
modi, aut structuras aureas præpas-
rans clamydas & purpureas, aut per
elephanti aut Smaragdi animalia ex-
istimet se Dei sibi conciliare benevo-
lentiam, omnino errat & leuem
mentem habet: Oportet potius vt
virum bonum se præbeat, ne stupra-
tor sit virginum, aut adulter, ne
furetur & occidat, ne videat alie-
na & concupiscat, siue uxorem, siue
domum, siue possessionem, puerum,
ancillam, equos, boues, &c. Imo,
mi Pamphile, ne aciculæ vnum funi-
culum concupieris.

I 2 Deus

4
10 11 12

Deus enim præsens coram te cernit,
qui operibus iustis delectatur, non in-
iustis. Huiusmodi sententias de vi-
nitate DEI, de creatione, pro-
videntia & cultu quales, multæ a-
pud Philosophos & Poëtas extant,
tenere admodum iucundum est.

Dixi de vita Oeconomica,
politica & spirituali, & quæ sunt
cuiusq; propriæ actiones in genere,
demonstraui: Iam quia lex DEI,
quam usitatè decalogum appellamus,
dicitur legis naturæ epitome: qua-
dam breuiter quomodò decalogi præ-
cepta ad ea quæ dicta sunt, cōgruant,
ostendam.

Ad statum itaq; vitæ spiritua-
lis primam pertinere tabulam imme-
diatè, non est dubium. Hæc enim
in summa Deum colendum & cele-
brandum

ām te cert
tatur, non
ententias d
eatione,
uales, multi
Poëtas ex
cundum est.
ita Deconom
li, & qua
ones in gen
via lex D
um appellan
e epitome: q
do decalogi
sunt, cogn
aq. vita spir
retabulam in
ni. Hac
ndum &
brandu

brandum esse docet, & quomodo id fieri oporteat, ostendit.

D E M O N S T R A T I O
P R I M A E T A B V L A E.

D E V S colendus est à toto ho
mine quemadmodum suprà de
monstratum est. Homo autem constat
I 3 anima

4
10 11 12

anima & corpore. Ergo **D E V S**
colendus est animo & corpore, hoc
est, corde, iuxta primum præcep-
tum, ore & lingua iuxta secundum,
vita & externis moribus iuxta ter-
tium.

Modus cultus Dei pulcherrimo ordine hic indicatur. Initium enim sumit a corde, deinde in ore & lingua se profert, Postea vita & externis moribus se declarat. Cordis appellatione intelligantur omnes ani-
mæ vires interiores, videlicet, ut mens illuminata quæ Dei sunt rectè intelligat, ut affectus ardeant amore Dei, ut voluntas ita sua sponte Deo sit addicta, ut nihil velit nisi quod in gloriam Dei cedat. Hunc cultum cordis quem natura, oris & ex-
ternæ vitæ cultus sequitur, etiam etha-
nic in naturali luce intellexerunt, et si postea

gō DEI
corpore,
vimum pra-
dicta secun-
dibus in-

postea in conatu à vero Deo aberrā-
runt.

DEMONSTRATIO
SECUNDÆ TABU-
la generalis.

Dei pul-
catur. Initi-
deinde in
Postea d
declarat.
autur omni-
s, videlicet
a Dei sum-
itus ardeant
ita sua spou-
ibil velit nō
dat. Ha-
ura, ori-
uitur, et
ellixerunt,

Q Vicquid conseruat statum Oe-
conomicum & politicum, lege
naturæ præcipitur: & quicquid tur-
bat & euertit, eadem prohibetur.

Vt autem opera præcepta in se-
cunda tabula conseruant Oeconomici-
cum & politicum statum: ita in ea-
dem prohibita turbant & euertunt.

Illa igitur mandantur, hæc ve-
tantur.

Maior est principium, quod
suprà est declaratum. Minorem con-
firmabimus singulorum secundæ ta-
bulæ præceptorum demonstrationi-
bus.

I 4 DE-

4
10 11 12

DEMONSTRA.
TIO QVARTI
Præcepti.

Q Vicquid conseruat Oeconomia
cum, & politicum statum iuris
est naturalis: ut quæ contraria
sunt cum natura pugnant.

Analoga officia superiorum,
ut parentum & magistratus: & ius-
feriorum.

...ioram,
onseruant
politicum.
Hac
ra mandan
ris sunt, p
societati inv
Orda
qui obseru
tabula init
tus Dei: i
superiores, q
officiorum qu
cepit requiri

DEM
LVII
Q Vic
ciet.
Statu sive po
dicitum est.

TRI
ARTI
feriorum, ut liberorum & subditorū
conseruant statum Oeconomicum &
politicum.

Hæc igitur officia lege naturæ
mandantur, & quæ his contraria
sunt, prohibentur, ut humanæ
societati inimica & noxia.

Ordo in hac tabula dignus est
qui obseruetur, Ut enim in prima
tabula initium fit à fundamento cul-
sus Dei: ita hic ab obedientiâ erga
superiores, quæ est mater omnium
officiorum quæ in sequentibus præ-
ceptis requiruntur.

DEMONSTRATIO QVINTI PRÆCEPTI.

Vicquid turbat humanam so-
ciatem siue in Oeconomico
statu siue politico, lege naturæ inter-
dictum est.

I 5 Odia

Odia, conuitia, rixæ, homicidia, turbant humanam societatem. Igitur, Odia, conuitia & homicidia iure naturali vetantur. Et contraria: cum amor mutuus, amica colloquia, benevolentia, concordia, studium conseruandi se mutuo & defendendi, conseruant humanam societatem. Igitur à natura requiruntur.

DE.

DEMONSTR^A
TIO SEXTI PRÆ-
cepti.

Quid pugnat cum honestate
in statu Oeconomico, &
politico, lege naturæ interdictum
est.

Vagæ libidines & incestus
pugnant cum honestate, quam natu-
ra

4
10 11 12

ra in omni vitæ statu efflagitat. Prohibentur igitur vagæ litidines & incestus lege naturæ. Et contrà: Honestæ & legitima copula coniugalis seminarium est humanæ societatis. Coniugium igitur legitimum, lege naturæ commendatur.

De incestu, hoc est, de copula personarum, quæ vel cognatione, vel affinitate coniunctæ copulari lege naturæ prohibentur, obscurior est in hac corruptione, ratio.

Plutarchus olim necessarios ducere prohibitum fuisse scribit, cuius rei honestissima est ratio ac reetissima, videlicet, ut quemadmodum sanguine iuncti se inuicem diligunt: ita necessitudinis vinculum in multos diffusis coniugijs, & non intra eosdem parietes manentibus, plures

efflagitat.
libidines res charitate connecteret. Sic enim
Et contraria serpere extendit, charitatem generis
copulae humani manifestum est. Quod et
manus sicut Cicero in 5. de finibus docet. Quod
legitimum cum ita sit, lege naturae prohiberi
tur. necessariorum, hoc est, cognatorum
et hoc est, et affinium coniugia, quis non vi-
ta vel cognat? Huc accedit naturale iudicium
iunctae copulae in omnibus sanis hominibus, quo iu-
bentur, obligant omnes, abstinentiam esse ab
ratio personis quos vel cognatio vel af-
finitas arctissimè copulauit. Ne scio
inquit Augustinus) quomodo inest
humane verecundiæ quiddam natu-
rale, atque laudabile: ut cui debet
ausa propinquitatis verecundum ho-
orem, ab ea contineat, quamvis
eneratricem tamen libidinem, de qua
rubescere videmus, et ipsam pudi-
tiam coniugalem. Verum quia in
hac

H
ac naturæ humanæ depravatione, infirmior est in multis huius legis, de illicita necessiarum personarum copula, agendæ sunt Deo gratia, qui hanc legem Leuitici 18. repetit, & monet multas gentes fuisse exterminatas propter huius legis violationem.

Iam quæri etiam potest, an lege naturæ in uno coniugio, tantum debeant copulari duæ personæ, nempe unus masculus & una fœmina, non unus masculus & multæ fœminæ, præsertim cum videamus quosdam ex sanctis patribus habuisse eodem tempore duas & aliquando plures uxores. Ad hanc quæstionem cum non exemplis, sed lege naturæ sit iudicandum: clarè pronuncio visolare legem naturæ, quicunq; simul plures uxores habent.

Huius

H
nt ratione
Pri
equalem ob
oris requiri
porum attin
dus habet
femina plu
potest in ob
autem cum
turam, est
plures persona
pluribus, qua
bus, & una fa

Sec
quod nullus
liquid impo
non potest,
ligatus sit p
dii juli. Qu

Huius responsonis quatuor
sunt rationes à natura petitæ.

Prima, societas coniugalis
equalem obligationem mariti & ux-
oris requirit, quantum ad usum cor-
porum attinet. Vbi autem maritus
habet plures uxores, vel una
femina plures maritos, seruari non
potest in obligatione aequalitas. Nunc
utem cum inaequalitas sit contra na-
turam, est etiam contra naturam, si
plures personæ in uno coniugio co-
ulcentur, quam duæ, unus mascula
cum videamus, & una femina.

Secunda, dictat recta ratio,
nihil nullus debeat se obligare ad a-
iquid impossibile. Iam autem fieri
potest, ut unus vir per aequaliter ob-
ligatus sit pluribus uxoribus, sicuti
vni soli. Quare cum natura pugnat
copio

*copulatio vnius viri cum pluribus
fæminis.*

*Tertia, pax domestica conser-
uari non potest, ubi vnius maritus
plures habet uxores: fieri enim non
potest, quin zelo quodam mulier-
culæ aduersus se inuicem inflammens-
tur, vnde iurgia oriuntur, & ex
his domus quedam perturbatio qua-
cum natura pugnat.*

*Quarta, Ius naturæ est ut
nemo faciat alij, quod sibi nolit fes-
ti, maritus ergo cum nolit uxorem
suam pluribus nubere viris, debet
una contentus esse. Hoc ius ανάλογη
cum violatur, legi naturæ vis fit &
iniuria alteri coniugum.*

**D E M O N S T R A
T I O S E P T I M I**
Præcepti.

Quic-

cum pl

domesticac
ibi vnuis m
es: fieri eni
quodam
muscem inf
a oruntur,
am perturbat

us natura
quod sibi n
cum nolit d
bere viris,
e. Hoc ius
gi natura
nugum.

N S T R
P T I M
pti.

Q Vicquid destruit humanam
societatem, quicquid domos
& politias euertit, cum natura pu-
gnat.

Fraudes, furtæ, latrocinia,
destruunt humanam societatem, euero-
tunt domos & politias.

Hæc igitur lege naturæ ve-
cantur. Et contra: Quicquid conser-
K uat

4
10 11 12

uat humanam societatem cùm in Oeconomia tūm in politia, id iuris est naturalis:

Distinctio dominiorum, fides in contractibus & candor, conseruant humanam societatem. Igitur hæc lege naturæ mandantur.

D E M O N S T R A-
tio Octavi Præ-
cepti.

QVI quid facit ad societatem hominum conseruandam, lege naturæ requiritur.

Certitudo in artibus & veritas inter homines facit ad conseruationem societatis humanæ. Igitur hæc requiruntur lege naturæ.

Minor

Minor illustratur antithesi:
Est enim manifestum, mendacia &
incertitudinem in artibus destruere
hominum societatem. Atq[ue] ideo le-
ge naturæ interdicta esse.

DEMONSTRATIO
NONI ET DECIMI

Præcepti.

K 2

DE

4
10 11

Nemo vult ut alius sua bona iniuste concupiscat. Igitur, nemo debet aliena bona iniuste appetere.

Probatur consequentia hac naturae regula: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.

Hæ sunt demonstrationes preceptorum Decalogi petitæ ex principio

p*ij*s

pijs immediate pertinetibus ad conseruationem humanæ societatis. Verum quia supra saepe dictum est, omnes vitæ status ad D E V M tanquam ultimum finem referendos esse: quærendæ sunt etiam rationes præceptorum à Dei voluntate, & natura, hoc modo:

D E V S est fons & dator omnium bonorum: Igitur Deus co-lendus est, & ei gratitudo est præstanta à sua creatura.

D E V S amans est ordinis atq; gratitudinis: ideo quartum edidit præceptum.

D E V S non vult suam imaginem destrui: Prohibet igitur homicidium.

D E V S est purissimus & castissimus: Igitur puritatem &

K 3 castis

4
10 11

castitatem requirit à rationali creatura.

D
E V S est iustissimus: Igitur malum, dolum, furtum, fraudem, homicidia abominatur, & virtutibus cum his vitijs pugnantibus delectatur.

D E V S est verax: Igitur offenditur mendacio & amat veritatem.

DE V S est sanctus & pu-
rus: Non vult ergo animos nostros
impuritate concupiscentiarum conta-
minari.

Potest etiam secunda tabula ex le-
ge dilectionis proximi, quæ naturalis
est, demonstrari hoc pacto:

Qui diligit proximum, ei debitum
honorem præstat, et analogum reddit
officium iuxta quartum præceptum:
ei nullam iniuriam facit, nec in perso-
na propria: quod prohibetur quinto
præcepto, nec in persona coniuncta,
iuxta interdictum sexti præcepti: nec
in rebus, prout exigit septima lex:
nec in dictis, iuxta prohibitionem
octauæ legis: nec corde, quæ illius
sunt, appetit, quod vetatur duobus
postremis præceptis. Atq[ue] ita leges se-
cundæ tabulæ effecta sunt & propria
dilectionis officia.

K 4 Quoniam

Quoniam autem homo animal
sociale est, & virtutis est proprium
conciliare sibi animos hominum &
ad usus suos adiungere (Cicerone
teste) : catalogum virtutum , cum
definitionibus adiungam , vt in con-
spectu virtutis partes habeantur ,
quas in omni vita lucere oportet .

Sequamur autem in virtutum
declaratione Ciceronem potissimum ,
cum propter breuitatem , tum pro-
pter orationis perspicuitatem & pro-
prietatem .

Virtus ἀρετή , à Cicerone defi-
nitur hoc modo : Virtus est animi
habitus naturæ modo rationi consen-
taneus . Veteres autem sic : Virtus est
ars bene recteque vivendi . Huic opa-
ponitur vitium ναρκία , habitus ani-
mi , naturæ iudicio cum recta ratio-

ne

omo animo
Et propri
ominiū
? (Cicer
utum, b
, Ut in a
, habeantu
cere oport
m in virtu
m potissim
em, tunc
tatem. C
Cicerone
virtus est
rationi c
m sic: Virt
ndi. H
, habitu
um resiliat
ne pugnans. *Vt autem virtus animos hominum sibi conciliat et ad usus suos, ut dictum est, accommodat: ita vitium animos hominum alienat, et ab usibus suis auertit. Quare ut illam expetendam natura dictat, ita hoc fugiendum eadem magistra docemur.*

Huc illa virtutis commendatio apud Menandrum.

Ἐπλορ μέγιστη δέ τη ἀρετή βρωτοῖς.

Hoc est.

Virtus maxima armatura est mortalibus. Et Isocratis ad Demonicum:

Τῆς ἀρετῆς οὐδὲν κτύμα σεμνότερον οὐδὲν βεβαιότερον: *Hoc est: Virtute nulla possessio venerabilior neq; firmitior.* Et Menander:

κάρπος τῆς ἀρετῆς δέ τη εὐτάκτος βίος,

K 5 fructus

*Fructus virtutis est bene composita
vita. Quid de vitio, quod virtuti
aduersatur, sentiendum sit, ex contra-
rys effectibus facile colligi potest.*

*Virtutis partes iuxta Platō-
nem & Ciceronē sunt quatuor, Pru-
dentia, Iusticia, Fortitudo & tempe-
rantia. Has quatuor virtutis par-
tes, suprà admonui requiri ad conser-
uationem naturæ humanæ, & societa-
tis inter homines conciliandæ, de qui-
bus nunc ordine dicendum est.*

DE PRUDENTIA
& eius Partibus.

P R U D E N T I A φρεγμος,
est rerum bonarum & malarū
& vtrarumq; scientia, Seu vt Ari-
stoteles definit: Prudentia est ha-
bitus

bitus vera
news, qua
Vel obijunt
que est i
est ad ag
tempore
dentiam i
liquet, quo
test.

le compo
quod vir
fit, ex com
gi potest,
iuxta Pla
naturor, Pr
tudo & tem
por virtutis p
quiri ad con
sanæ, & soc
lante, al
um est.

bitus vera ratione ad ea agenda ido-
neus, quæ vitæ hominum conducunt,
vel obsunt. Huic opponitur ἀφοσώκ
quæ est inscitia, qua quis ineptus
est ad agenda singula suo loco &
tempore quæ oportet. Hanc pru-
dentiam naturæ lege requiri, ex eo
liquet, quòd sine ea nihil rectè agi po-
test.

Pru-

4
10 11

P R V D E N T I A laus magna est apud Poëtas. Menander ait: ἔγαθος μέγιστη φρόνκτις οὐδεὶς. Id est, Prudentia semper est maximum bonum. Causam huius laudis idem Poëta subiungit, cum ita ait: ἐπειδὴ οὐφρονής, τὰ πάντας εὐδαιμωρεῖσθαι. Hoc est: Si prudenter egeris omnino beatus eris.

Prudentiae partes Cicero tres numerat, memoriam, intelligentiam, prouidentiam.

Memoria μνήμη, est per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Hec ideo prudentiae pars censetur, quia ad prudenter agendum requiritur multorum experimentum, quod haberi nequit absq; memoria præteriorum. Nam experimentum, ut inquit Aristoteles, est ex pluribus, ut ita dicam, memorijs. Cum memoria pugnat

*Æ laus
Menander
dumnae, &
per est ma
n bius la
cum ita a
ter egeris*

*gnat obliuio ληθή, cui succurrit re
miniscentia ἀνάμνησις, quæ est inqui-
sitione eius quod memoria excidit.*

*Laus memoriæ est quod re-
rum omnium sit thesaurus, & cu-
stos cæterarum ingenij partium. Huic
maximum lumen ordo adfert, teste
Simonide.*

*Intelligentia νοήσις, est per quam
ea perspicit animus quæ sunt, seu,
est ipsa mentis perceptio. Huius du-
plex munus est. Vnum quo res simpli-
ces absolutè tenemus seu percipimus:
Alterum quo res intellectas compara-
mus inter se & aestimamus, vnde
aliam componimus in affirmando, alia
diuidimus in negando, alia ex alijs
colligimus ratiocinando. Huic an-
cillantur, mens, sensus, imaginatio,
& experientia, de quibus supra dixi-
mus.*

4
10 11

mus. Sine hac intelligentia suum no-
men prudentia tueri nequit. Nam
eius pars est, ut ita dicam, substan-
tialis, quæ circa præsentia versatur,
ut memoria præteritorum est.

Huic opponitur hebetudo
acuvetia, acuminis & perspicaciæ
priuatio, qua prædicti inepti sunt ad
omnem humanitatem & disciplinam,
bestiæ potius quam homines censem-
di. Hinc facile intelligere est mag-
nas intelligentiæ laudes esse, ut quæ
omnium artium & actionum hone-
starum mater est.

Prouidentia προνοια, est per
quam futurum aliquid videtur ante-
quam factum sit.

Huic opponitur & προνοησια,
qua fit ut futura non prospiciamus
consilio, quod est iuxta Senecæ sen-
tentiam, oculus futurorum. Proui-
dentiae

dentia offi-
presentib.
mare, atq.
animum, p-
diatur.

Ad pr-
est dilig-
prudentia in-
dys ad fine
medys illis p-
est delibera-
quedam dolan
tanta in tuer

Huic o-
προνοησια
manus negl-
curemus: a-
tur:
της προνοη-
σια, Hoc
beius.

1 suum
quit. N
im, subfi
ia versati
n est.
r bebetu
perspicac
inepti sunt
disciplina
mines ca
ere est
esse, vi
zionum.

dentaliæ officium est ex præteritis &
præsentibus futura perpendere et aesti
mare, atq; consilio maturo præmunire
animum, priusquam quis rem aggre
diatur.

Ad prouidentiam quoq; referen
da est diligentia τακτική, quæ est
prudentia in prospiciendo fine & me
dijs ad finem, & intentio animi in
medijs illis parandis & tuendis. Seu,
est deliberatio de fine & de medijs, &
quædam voluntatis contentio, & cō
stantia in tuendis medijs.

Huic opponuntur ignavia &
ταπεινογμοσῶν, Illa facit ut nostrū
manus negligamus: Hæc ut aliena
euremus: de qua hic versus vulgo fera
tur:

Τῆς ταπεινογμοσῶν δουδέη χρεώτερος
ἄλλο, Hoc est: Nihil curiositate
peius.

Diligen-

4
10 11

Diligentiae elogia multa passim occurunt, quale est hoc Menandri:
πᾶσα ἐπιμελείας δόξαντα γέγνεται.

Hoc est:

Omnia diligentiae subjiciuntur:
et illud Demosthenis: Nihil est
cautis hominibus et circumspectis adeo
formidabile, quin diligentia pre-
caverti possit, neque ullum malum est,
quoniam incautis et pigris euenire queat.

DE IVSTICIA,
et eius partibus.

IVSTICIA δικαιοσύνη, est habitus animi communi utilitate conseruata, suum cuique tribuens, seu ut Aristoteles definit, Iusticia est ea animi affectio qua apti homines sunt ad res iustas gerendas, quaque res iustas et faciunt et cupiunt facere.

Huic

Huius
adiectionis, quae
res iustas gerendae
nec faciunt
contraria
IV
ab omni-
timos encomi-
dikaiosynē

*Huic opponitur iniusticia
adixia, qua homines inepti sunt ad
res iustas gerendas, quaq; res iustas
nec faciunt nec cupiunt facere, imo
contraria moliuntur.*

*IVSTICIÆ præclara sunt
apud omnes authores Græcos & La-
tinos encomia. Theognis ait: ἐν δὲ
δικαιοσύνῃ συννεδρύ ταῦτα ἀφέτη σι.
L Iusticia*

Iusticia in sese virtutes continet omnes. Et Cicero: Iusticia hæc una virtus sola domina omnium & regina virtutum. Hanc Aristoteles Hespero & Aurora formosiorem pronunciat, Cuius fundamentum est fides, id est, dictorum conuentorumq; constantia & veritas.

Huius primum munus est, ne cui quis noceat. Secundum, ut sua singulis reddamus. Tertium, ut omnia ad communem utilitatem referamus.

Fructus huius uberrimus est, felicitas & bona fama. Vnde Menäder: δικαιος ιδι ινα νοη δικαιωμ δι τυχοις. Id est: Iustus esto, ut & iusta consequaris, Idem: ἀνδρες δικαιου κάρπος ουχ απόλλυται: Hoc est, Viri iusti fructus non perdit.

Iusticia

Iustitia
discrimine.
quædam cognoscuntur:
Religio
nocentia, Virtus
Liberalitas, C
des, Observatio
equum &
Gloria, Di
micia, E
ta sunt ordi
strabimus,
REL
roni iustitia
cuicidam na
cant curam
Hac subla
fides etiam
nigra & una
sticia tollat

Iusticiæ partes in duplii sunt
discrimine. Quædam enim subiectæ,
quædam cognatæ dicuntur. Subiectæ
sunt: Religio, Pietas, Gratitudo, In-
nocentia, Vindicatio, Benevolentia,
Liberalitas, Comitas, Ciuitas, Fi-
des, Observantia & Ius. His addo
æquum & bonum. Cognatæ sunt:
Gloria, Dignitas, Amplitudo, Am-
icitia. Has partes eo quo proposi-
tæ sunt ordine, definitionibus illua-
strabimus.

RELIGIO θεοκτεια, Cice-
roni iusticiæ pars est, quæ superioris
cuiusdam naturæ quam diuinam vo-
cant curam cæreniamq; adfert.
Hac sublata, vt idem Cicero inquit,
fides etiam & societas generis huma-
ni & una excellentissima virtus iu-
sticia tollatur, necesse est.

L 2. Deum

Iustitia

4
10 11

D E V M autem religiosè colendum
esse suprà ex lege naturæ demonstra-
tum est, Verum huc adscribendas
duxi leges quas Cicero in secundo de
legibus, de cultu Deorum recitat.

*Ad diuinos adeunto castè.
Pietatem adhibento.
Opes amouento.*

Primam legem interpretatur
hoc modo, Castè iubet lex adire De-
os, animo videlicet, in quo sunt om-
nia, Nec tollit castimoniam cor-
poris, sed hoc oportet intelligi cùm
multùm animus corpori præstet, ob-
serueturq; ut casto corpore adeatur,
multò esse in animis id seruandum ma-
gis. Nam illud & aspersione aquæ
vel dierum numero tollitur, animi
verò labes nec diuturnitate euane-
cere

cere, nec manibus ullis elui potest.
Quod autem pietatem adhiberi, opes
amoueri iubet, significat pietatem
gratiam esse D E O, sumptum esse
remouendum. Quid est enim cum
paupertatem diuinitatis etiam inter ho-
mines aequalem esse velimus? cum
eam sumptu ad sacra adhibito Deo-
rum aditu arceamus. Praesertim
cum ipsis D E O nihil minus gratum
futurum sit, quam non omnibus pa-
tere ad se placandum & colendum,
viam.

Cum religione pugnat superstic-
tio συστάσια επιδόθες Epicuræa,
illa supra modum cultus genera ex-
cogitat, hæc omnem religionis cu-
ram abycit: Sicuti Cyclops apud
Euripidem facit, qui nullum aliud
numen agnoscit quam ventrem suū,

L 3 cui

4
10 11

cui soli se munera offerre fatetur, alia
dicit esse κόμπους ηγέλ έυμορφίας λόγων,
quem non pauci ἄνθεοι hodie imitan-
tur, quos olim iusta vindicta rectum
docebit.

PIETAS σογγή, iusticiae
pars est, per quam sanguine coniuncta
diligens

refatetur
μορφίας τινά
bodie in
indicta re

*Etis, patriæq; beueuolis, officium &
diligens tribuitur cultus. Huic oppo-
nitur, ἀσογγια. Vitiorum omnium ra-
dix. Quare non satis laudari po-
test pietas, sine qua religio esse nequit.
Nam religionis causa pietate inter se
deuincti sunt homines, quemadmo-
dum eleganter vir optimus Stigelius,
bis verbis cecinit:*

*Vtq; alios alij de relligione docerent,
Contiguas pietas iussit habere domos.*

G R A T I A χρήσις, iusticiæ
pars est, in qua amiciciarum & offi-
ciorum alterius memoria, & alterius
remunerandi voluntas, continetur.

*Huic opponitur ingratitudo
ἀχεγγια, quo vitio nullum grauius
judicarunt Persarum leges, & con-*

L 4 tra

4
10
11

contrà Poëtæ & Philosophi om-
nes, gratiam maximis extulere en-
comijs. Hesiodus in Theogonia gra-
tiæ partes pulcherrima prosopopœia
depingit: cum ait:

Τρεῖς δέ οἱ Ευρυνόμη χάριτος τέκε καλλίπε-
ζήσει,
Δηλαίκην καὶ ἐυφροσύνιαν δαλιάντες
νῦν.

His versibus Hesiodus, ut
Iouem patrem gratiarum facit: Ita
matrem Eurynomam: quibus ver-
bis significatur, quod lex quædam di-
uinitus insita sit mentibus hominum
de gratitudine.

Charitum, id est, gratiarum
numerus significat tres actus distin-
ctos in beneficijs, quæ vltro citro-
dantur, ut sunt dare, accipere, res
ferre.

Cha-

loſophi
extulere
heogonia
profopop
Tēke καὶ
διάνοια
Hesiodus,
rum facit:
: quibus
ex quæda
tibus hom
eft, gratia
res actus
ue vltro
, accipen
6
Charitum nomina, affectus eos
rum qui vltro citroq; certant benefi-
cij, notant, Ἀγλαῖα enim, latinè
Splendor & dignitas, monet ut qui
acepit beneficium, illud agnoscat &
prædicet, Ἐυφροσύνη hilaritas, monet
datorem hilaritatis, ut sine morosi-
tate & mora beneficium conferat,
Iuxta illud Euripidis: Qui citò præ-
stat gratiam dulcissimus mortalium
est. Et illud: qui citò dat, bis dat.
δαλία florida, monet ne beneficiorū
acceptorum memoriam sinamus se-
nescere, Huc illud Theocriti:
χρύσειοι τάλαι ἄνδρες ὅτε ἀντεφίλησο φί-
λαθεῖσ.

Hoc est, Aurei quondam ho-
mines fuere, quando is qui beneficia
acceperat, gratiam vicissim repen-
dit.

Hæ tres gratiæ apud Poëtas
L 5 virgi-

4
10 11

virgines, eaque nudae & connexae pinguntur. Nuditas & virginitas Symbola sunt simplicis candoris, ne quis donationis praetextu cuiquam insidias struat. Dona enim quae ita conferuntur raro prosunt accipienti, Vnde Ajax apud Euripidem, ἔδωρα τῷ έχθρῷ δῶσαι, Id est, Inimicorum dona minime dona sunt. Qui ita hostili animo alijs largitur dona, perinde facit, ac si linguam exereret de serpentis ore, ac munera porrigeret Veneno tincta, sicuti Medea apud Euripidem fecit.

Innocentia ~~decoris~~, est puritas animi, omnem injuriæ illationem abhorrens. Seu, est iusticiæ pars qua integritas vitæ & morum seruatur. Huius magna laus est apud Ciceronem. Vitam, inquit, beatam efficiunt tranquillitas conscientiæ, & securitas

connexæ
virginis
candoris
xtra cuique
enim quæ
nt accipien
videm, & de
est, humi
iunt. Quæ
it dona,
am exere
era porr
Medea
dum, est p
æ illatione
iusticie pa
norum fer
Tapud Ca
beatam
cientie, &
curia

curitas innocentiae. *Huic opponi-*
tur nocendi cupiditas κακότης, qua-
quis ad iniuriam & malitiam com-
mittendum est paratus, vitium pla-
nè Sathanicum, & humana natura
indignissimum.

VIN DICATIO, ἐκδίκησις
est per quam vis & iniuria, & om-
nino omne quod obfuturum est defen-
dendo, aut vlciscendo propulsatur.

Huic opponitur ab una par-
te sæuitia seu crudelitas ωμότης: ab
altera remissio κατεστις.

BENEVOLENIA
Euæ, iusticiæ pars est qua alijs bes-
*nè volumus. *Huic opponitur Ma-**
leuolentia κακονοια, odium μίσος, &
inuidia φθονος, quæ tristatur de alienis
*bonis. *Vnde autem proficiscatur inuidia,**

Titus

TITVS LIVIVS his verbis
ostendit: Nulla ingenia tām prona
ad inuidiam sunt, quām eorum qui
genus ac fortunas suas animis non æ-
quant, quia virtutem ac aliorum bo-
na oderunt. Aduersus hoc vitium
plurimæ Poëtarum celebrantur sen-
tentiae, sed ego ex multis paucas ascri-
bam. Epigramma Græcum est.

Ὥ φθόνος ὅσι κάκισον, ἔχε ἡ τὶ καλόρεψ
ἄντῳ,
τίκαι γαρ φθονερῷ όμματα ηγεί κρα-
δίσαρ.

Inuidia pessimum quid est, has
bet tamen in se aliquid boni, nam co-
sumit inuidentium oculos & cor.

Huc illud Horatij:

Inuidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum. Et hoc Ouidij.
Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
Nusquam recta acies, timent rubigine den-

tes,

Pectora

Pectora felte virent, lingua est suffusa ve-
neno.
Risis abest, nisi quem visi fecere dolores.
Nec fruitur somno vigilantibus excita cu-
ris,
Sed videt ingratos, intabescitq; videndo
Successus hominū, carpitq; & carpitur vnde
Suppliciumq; suum est. Et Horatius:
Inuidus alterius rebus marcescit opimis.

L I B E R A L I T A S
Egoiōthe, iusticiæ pars est quæ in bes-
neficijs conferendis mediocritatē ser-
uat. Liberalitatis comites facit Val-
erius, humanitatem & clementiam,
quibus homine nihil dignius testatur
Cicero: Martialis liberalitatis fructū
expressit his versibus:

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis,
Quas dederis, solas semper habebis opes.

Hæc ut Claudianus ait:
Nil negat, & sese vel non poscentibus offert.

Huic

4
10 11

Huic opponitur in excessu quia
dem prodigalitas ἀσωτία, in defectu
verò illiberalitas ἀνελευθερία. Huius
tria sunt genera: turpis quaestus, te-
nacitas, τιμεία, Turpis quaestus
τιμοκέρδεια est cum quis di escere
querit undecunq; τιμεία lucrum quam
pudorem pluris facit. Tenacitas
φεδωλία est cum quis in re honesta
sumptui τιμεία parcit. τιμεία
est quasi cucumini sectio, hoc fit cum
quis quidem expendit, sed minuta-
tim τιμεία male, nullo temporis delectu
habito, unde fit ut plus iacturæ fa-
ciat.

COMITAS φιλοφρεδσώκ,
est morum quedam humana τιμεία
nata suauitas, à como quod est or-
no.

Hæc amiciciæ coniuncta est,
Ita enim Cicero ait: Amicicia remis-
fior

excessu
in deſi-
regia. H
ſ quæſtus,
urpiſ qua-
uiſ diſeſce-
mucrum qua-
Tenaci-
ſ in re ho-
narcit. ex-
Tio, hoc ſu-
, ſed m-
nporis d-
luiſiſtum
ſ qdōgī
humana e-
quod ej-
coniuicta
niſicia rem-
ſor
ſior eſſe debet & dulcior, & ad om-
nem comitatē facilitatemq; proclis-
uior. Qui enim hac ſunt virtute
prædicti, benignè & haud grauatè alijs
inſeruiunt, quod eſt amicorum pro-
prium. Huic opponitur ab una para-
te ſeueritas, ab altera ſcurrilitas: illa
ne punc̄tum quidem à virtute diſce-
dendū ſtatuit, hæc nimis remiſſa
liberioribus iocis delectatur: illa græ-
cè & ἀποτομία, qua reſectio, qua reſ
ad viuum exigitur. Hæc εὐτελεία
quæ ſe flectit ad ingenia hominum,
ut lepore & urbana dicacitate oble-
ctentur, dicitur.

CIVILITAS τὸ πολιτεύον
eſt ciuilis quædam moderatio ac mo-
deſtia homini politico maximè con-
ueniens. Huic opponitur inciuitas
& ἀγριότης, quæ eſt morū quædā ruditas

¶

4
10 11

& rusticitas, & petulantia vige
que alios per contumaciam petit.

FIDES visus, est dictor
& conuentorum constantia & veri-
tas, dicta, quod fiat quod dictum
est. Hanc Seneca sanctissimum hu-
mani pectoris bonum appellat. Et
a Cicerone fundamentum iusticie di-
citur.

tulantia
aciam pe

citur. Rectè igitur monet Plautus:
fac fidelis sis fidi, caue fidem flex-
am geras. Quod autem Theon So-
phista dicit: μέμνησο ἀπισῆψ, vult ne
quis sinat se facile persuaderi à quo-
uis, nisi euidentes appareant ratio-
nes. Huic opponitur vanitas ματαιότης
& inconstantia ἀσαρία.

O B S E R V A N T I A
degāptea, est per quam homines alia
qua dignitate antecedentes, cultu
quodam & honore dignamur: seu,
per quam honorantur personæ in dig-
niori gradu constitutæ. Huic opponi-
tur Despicientia ὑπερογια, quæ in ani-
mi quadam auersione posita est.

V E R I T A S ἀλήθεα, est
per quam immutata ea quæ sunt, aut
fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.
Huic opponitur mendaciū τευδολογια,

M Veritas

4
10 11

Veritatis commendatio apud Philemona, Hæc est:

Ὄνκ δέιμα ὄυτε γωγεάφοε, μὰ τὸς θεούς,
ὄυτε ἀνδριαντοποίος, ὅσιες ἀηδιαντοποίος τοιότοι,
καλλοεις τοιότοι, διορή αληθείας.

Hoc est.

Non est aut pictor, per Deos, aut statuarius qui fingere posset pulchritudinem talem, qualem habet veritas.

IVS τὸ δικαιονομηνον, nihil aliud est quam quod vel natura, vel ciuitas, aut populus, aut gens, vel consuetudo iubet. Diuiditur in ius naturale, gentium & ciuale.

NATVRALE quod est commune omni nationi, eò quod ubique instinctu naturæ habetur, non aliqua constitutione facta ab homine, sed ab ipso naturæ conditore: ut maris & fœminæ

*fœminæ coniunctio, natorum educa-
tio, liberorum successio in bonis pa-
rentum.*

*IUS gentium, est quo gentes
humanæ vntuntur, hoc Deo, religioni,
patriæ paremus.*

*IUS ciuale, est quando aliquid
communi iuri vel additur vel detrahi-
tur, hoc est, Cūm populus sibi quasi
proprium ius ciuitatis facit. Hæc
tria iuris genera tum demum appro-
banda sunt, quando ex primis natu-
ræ axiomatis fluxisse demonstrantur.*

*ÆQVVM & BONVM,
æquitas è reina, hæc triplex est,
Nam aut est congrua legis ad opus
applicatio, in qua spectatur voluntas
& mens legis & non tò ærgisodinorum,
seu est tēperatio ac emēdatio iuris, quæ
fit ex prudentia iudicis accōmodantis*

M 2 se

se rationi causæ, & flectentis legem
ad causam, non causam ad legem.
Aut est rerum iusta commutatio ser-
uata aequalitate. Aut est iuxta pro-
portionem debitam, & officiorum
conditionem, bonorum & præmio-
rum atq; etiam pœnarum distributio.

Hinc oriuntur iusticiæ spe-
cies, distributiua & commutatiua.

Distr

DISTRIBVTIV Aiu

Iustitia est personarum & officiorum ordinatio in omni vita publica & priuata. Hæc secundum proportionem Geometricam tribuit personis apta officia. Ut enim Geometrica proportio (quam Aristoteles δικημένως, & Cicero deiunctam vocat) non numerorum interualla simpliciter considerat, sed æqualitatem proportionum rerum & personarum spectat: Ita hæc distributiva iusticia non indifferenter iuxta personarum numerum distribuit functiones, Sed personarum & functionum proportionem attendit, & tribuit personis aptas functiones. Ut ædificaturus domum non lignum quodlibet quod casu offertur substernit, ut sit basis dominus, Sed deligit ex magno acervo quod congruit: Ita in re publica non

M 3 CIVIS

4
10 11 1

cuius munus magistratus imponitur,
sed idoneo. Vbi hæc iusticia non ser-
uatur, actum est de salute Reipubli-
cæ:

IVSTICIA commutativa
συναλλαγή, est ordinatio commu-
tationis rerum in contractibus. Hæc
secundum proportionem Arithmeti-
cam seruat æqualitatem in commu-
tatione rerum: In hac rerum æqua-
litas quæritur, personarum nulla fa-
cta collatione: Ut enim Arithmeti-
ca proportio numerorum æqualia in-
terualla considerat, exempli gratia,
3. 6. 9. 12. 15. hic semper proxi-
mus à proximo distat ternario: Ita
Iusticia commutativa citra persona-
rum respectum simpliciter æqualita-
tem rerum quæ commutantur spectat,
vt tantus sit numerus emptoris quan-
tus est venditoris, ut res empta &
precium

precium /
sticia nulla
respublica
Por
cia accomm
pliabilis
compensati
damnum &
lictum &
pœna talion
tur. Verum
seruandum es
fancias perso
debeat indec
Geometric
qua graui
tore quam
lias graui
quam famu

8 impon
sticia non
lute Reipu
commutat
ratio comm
mactibus. H
iem Arithm
tem in com
ac rerum e
marum n
in Arith
um equali
xempli gr
Semper p
ttemario.
ia citra per
ficer aqu
tantur spe
nptoris qu
res empta
precios

precium sint æqualia. Sine hac ius-
sticia nulla domus, nulla ciuitas, nulla
respublica stare potest.

Porrò hæc commutativa iusti-
cia accommodatur ad genus, hoc est,
ad quamlibet rerum æstimationem seu
compensationem, & non solum ubi
damnum & lucrum, sed etiam ubi de-
lictum & poena æstimantur. Ut in
poena talionis, homicidium nece puni-
tur. Verum interim diligenter ob-
seruandum est, quod propter circum-
stantias personarum & occasionum,
debeat iudex interdum proportionem
Geometricam adhibere in consilium,
qua grauius punit ebrietatem in Sena-
tore quam in milite: Sic paterfami-
lias grauius puniet filium scortantem
quam famulum.

M 4 Gloria

4
10 11

GLORIA κλέος, est fre-
quens de aliquo fama cum laude, vel,
est illustris & peruagata multorum
& magnorum virorum vel in suos ci-
ues, vel in patriam, vel in omne ges-
nus hominum fama meritorum. Vel
sicut alibi definitur: Est consentiens
laus bonorum, incorrupta vox bene-
iudicantium de excellente virtute.
Hæc virtuti resonat & eius veluti
imago existit.

Huius fundamentum est virtus
seu quælibet res præclarè gesta dig-
naq; laude: ut Musarum gloria cara-
men est teste Hesiodo. Vbi autem
fundamentum non solidum est, sed
fictum potius, inanis est gloria, ut
militis apud Comicum, qua nihil iuxta
ta Menandri sententiam, est miseri-
us. Huius inanis gloriæ partes sunt
iactantia, præsumptio, hypocrisis.

Iactan-

IACTANTIA ἀλαζονία,
est inanis de se & stulta prædicatio,
qua quis plura promittit quam præ-
stare potest.

PRAE SVMPATIO
τόλμην, est cum quis ob facta sua
quæ aliquam admirationem meren-
tur, gloriam venatur immodico stu-
dio.

HYPOCRISIS cum
quis gloriam querit ex eo quod non
habet, cuius tamen veluti larua que-
dam foris apparet, ut si Histrion
liquis Justinens personam Herculis
in fabula mox Herculem aliquem se
iactaret.

Porrò ut inanis gloriæ mater
est superbia & φιλαυτία: ita procre-
at inertes soboles, pertinaciam, dis-
cordiam, contentionem, inobedien-
tiam & alia huius generis vitia.

M 5 Digni-

4
10 11 1

DIGNITAS δέξιοπρέπεια,
est alicuius honesta & cultu, & ho-
nore, & verecundia, digna authori-
tas. *Huic opponitur indignitas*
ἀναργία conditio vitæ obscura.

AMPLITUDO τὸ πλῆ-
θοματικόν, aut potentiae, aut maiesta-
tis, aut aliquarum copiarum magna
abundantia. *Huic opponitur igno-*
bilitas & egena obscuritas.

AMICICIA φιλία, est
voluntas erga aliquem rerum bona-
rum illius ipsius causa, quem dili-
git cum eius pari voluntate. Huius
proprium est retinere & alere benes-
uolentiam, beneficentiam & σωτη-
ρεῖαν, qua cum afflicto pateris.

Ἴ γαρ συμπάθεια δι θεος θνος δια τα-
θος ἐτέρα.

Tria

Tria genera amiciciæ facio-
unt Philosophi.

Primum & optimum dicunt
eorum esse, quos virtus copulauit.
Solida enim est ex ratione dilectio.

Secundum & medium genus
ex gratiæ relatione est. Est enim hoc
genus in mutua remuneratione posita-
tum in tota vita admodum utile,
Nam communis est ex gratia ami-
cicia.

Postremum & tertium ge-
nus ex familiari consuetudine ortum
habet. Hypodamus Pythagoræus
admodum pulchre amiciciæ genera
tradit his verbis: ἀλλα οὐ εἰπισθματε
δέομεν, αλλα εἰποχας ανθερπωμεν, αλλα εἴ-
δονας γρωμεν.

Hoc est:

Alia quidem amicicia est ex
Scientia Deorum, alia est ex largitione
homini.

4
10 11 1

hominum, alia ex voluptate anima-
lium. Et addit: Quod prima sit Phi-
losophiamicicia, media hominis, ul-
tima animalis.

DE FORTITUDINE
& eius Partibus.

Fortitudo

FORTITVDO audacia est
considerata periculorum suscep-
tio, & laborum perpessio. Hæc
iusticiæ propugnatrix est, quæ finem
conservationem humanæ societatis seu
defensionem ornamentorum omnium
virtutum habet, aduersus omnia vis-
tia decertat, invicta ad labores, for-
tis ad pericula, rigidior aduersus vo-
luptates ut auaritiam fugiat, tanquam
labem quandam, quæ virtutem ef-
feminat. Cicero banc Stoicorum
definitionem etiam probat: Fortitu-
do est virtus pugnans pro æquitate,
atq[ue] ideo fortis & magnanimos ha-
bendos pronunciat, non qui faciunt,
sed qui propulsant iniuriam.

Est autem obseruandum, quod
quemadmodum virtus à viro apud
Latinos dicitur, teste Cicerone, ita
fortitudo apud Græcos à viro: prop-
terea

4
10 11 1

terea quod viri propria maxime est
fortitudo. Cuius munera duo sunt
maxima: mortis dolorisq; contem-
prio. Utendum est igitur, ut idem
Cicero dicit, fortitudine, si virtutis
compones, vel potius si viri volumus
esse. Quoniam a viris haec virtus no-
men est mutuata. Versatur autem
fortitudo inter duo extrema, auda-
ciam & timiditatem.

AUDACIA οὐαγος, est in-
considerata confidentia res arduas
aggreendi. Hanc tamen Cicero
interdum agnatam esse dicit fortitu-
dini.

TIMIDITAS αἰσχία,
animi est angustia, qua quis præ an-
mi paruitate formidat res arduas ag-
gredi, hoc qui laborant vitio, effe-
minati appellantur.

Aduer-

*Aduersantur quoq; fortitudini
ignavia & nequitia, Ignavia φαθυμία,
est quæ quod ratio aggredi fortiter
suadet, dissuadet.*

*NEQVITIA ἀχεόθε,
quæ non solum fortitudini, Verum-
etiam omnibus opponitur virtutibus.
Hæc à nihilo, id est, sterilitate nomi-
nata est, ut quæ nihil recti aut boni,
sed quicquid potest mali contumaci-
ter facit. Atq; ideo qui hac labo-
rant perditi appellantur & indies in
suam perniciem properant. Quibus
opponuntur frugales à fruge, hoc est,
fertilitate dicti.*

*Partes subiectæ fortitudini
sunt, Magnificentia, Fidentia, Pa-
tientia, Perseuerantia.*

*MAGNIFICENTIA
μεγαλοπρέπεια est rerum magnarum
& excelsarum cum animi ampla
quadam*

4
10 11

quadam & splendida propositione,
agitatio atq; administratio.

Hæc inter duo extrema versat
ur Ravauſia p[ro]p[ter] paruifcentiam.

BANAT[IA] ob animi paruitate[m], seruilia & contempta artificia
f[ac]tatur.

PARVIFICENTIA μικροπέπεια, est paruitas animi &
abiectione indigna viro.

FIDENTIA παρέποντια, est
per quam magnis & honestis in re-
bus multum ipse animus in se fidu-
ciæ certa cum spe collocavit. Seu ut
alibi Cicero definit: est firma animi
confisio.

Huic opponitur ab una parte
dæps[us], ab altera diffidentia: quæ me-
tu mali, quod videtur impendere, ni-
bil audet aggredi.

Patientia

PATI
est honestas
rerum ard
luntaria ac
placet acri
primo fasto
ta filium Eu
tientiam hor

PATIENTIA ἀνέγκαιον,
est honestatis aut utilitatis causa,
rerum arduarum ac difficilium vo-
luntaria ac diuturna perpessio. Huc
placet ascribere causas patientiae ex
primo fastorum Ouidij, ubi Nicostra-
ta filium Euandrum exulem ad pa-
tientiam hortatur his verbis:

N Fortiter

4
10 11 12

Fortiter exilium ferre memento tuum.
Sic erat in fatis, nec te tua culpa fugavit,
Sed Deus, offenso pulsus es urbe Deo.
Nec meriti pœnam pateris, sed numinis iram,
Est aliquid magnis crimen abesse malis,
Conscia mens ut curq; sua est, ita concipit intra
Pectora pro facto spemq; metumq; suo.
Nec tamen ut primus mœres mala talia passus,
Obruit ingentes ista procella viros.
Passus idem Tyrijs, qui quondam pulsus ab
oris

Cadmus in Aonia constitit exul humo.
Passus idem Tydeus & idem Pegasæus Iason
Et quos prætereà longa referre mora est.
Omne solum fortis patria est, ut piscibus æquor,
Ut volucri vacuo quicquid in orbe patet.
Nec fera tempestas toto tamen horret in anno,
Et tibi (crede mihi) tempora veris erunt.

Hic Poëta causas patientie
enumerat: prouidentiam Dei, inno-
centiam, bonam conscientiam, exem-
pla, fortitudinem & spem melioris
fortunæ. Porrò patientia versatur
inter extrema, impatientiam & in-
dolen-

mento tu-
a fugauit,
es virbe Da-
id numinis in-
en abesse mal-
ita concipi-
metumq; suo.
mala talia pass-
uella viros.
quondam pul-
tit exul hum-
em Pegasus
referre ma-
ut pifibru-
quid in orl
ven horret
tempora pen-
causas pa-
iam Dei,
cientiam,
spem mi-
entia de-
jentiam G
dul

dolentiam: Illa fugit omnem labo-
rem & dolorem, Hæc omnem la-
boris & doloris sensum abiecit, græce
ἀπάδας, vt illa φόβος generali nomi-
ne, quæ fortè proprium non habet, di-
citur.

Perseuerantia καρπεια, est in
ratione benè constituta, stabilis &
perpetua permanfio. Versatur au-
tem inter duo extrema, pertinacis-
am & leuitatem.

P E R T I N A C I A καρπεια,
quæ sane deliberationi est inimica, nia-
mis enim insit in suis persuasioni-
bus. Oritur autem ex amore sui &
honorifica de se persuasione: quo vi-
tio laborantes, sibi nimis placent, &
de suis elatius sentiunt, & inde ferè
sunt ἴδιογνώμονες, non enim admit-
tunt aliorum iudicia & sententias.

N 2 Æschylus

4
10 11 12

Æschylus opponit ἀυθάδειαρένε
εσλίο, ita enim ait: μήδ' ἀυθάδειαρ
ἐνεσλία ἀμεινούντησκωπε.

Hoc est:

Neg periculatiam vñquam ex-
istimes meliorem prudenti delibera-
tione.

LEVITAS ηφότης, qua
quis nunc in hanc, nunc in illam te-
mere fertur sententiam, non secus atq;
pluma quæ facillimè leuissima aura
nunc hunc impellitur.

DE TEMPERAN-
tia & eius partibus.

TEMPERANTIA σωφρο-
σών, est rationis in libidinem
atq; in alios non rectos impetus, a-
nimi firma & moderata dominatio.
Latinum nomen sortita est à tempe-
rando,

randa, hoc es
quid effectu
G gestus
at suauita
dam har
σωφροσών
citur quasi
conservatri
Platonem

rando, hoc est, moderando, videlicet,
quod affectus moderetur et actiones
et gestus, ut in eis quædam appareat
suauitas et veluti iucunda quædam
harmonia. Græca appellatio
σωφροσύνη secundum Aristotelem di-
citur quasi σάσχα τῆς φρόνησις, hoc est,
conseruatrix prudentiae. Secundum
Platonem σωτηρία τῆς φρονήσεως salus

N 3 pruden-

4
10 11 1

prudentiæ: Vtræq; etymologia eodem
pertinet, videlicet quod temperan-
tia faciat ut salua sit prudentia, hoc
est, ne quid contra prudentiam cuius-
regula est recta ratio, fiat: Et quoni-
am impetus animorum saepe insurgunt
contra hanc regulam, accedit tempe-
rantia, ut eos moderetur, ne quid fiat
indecore, & ut salua maneat pruden-
tia. Huius laudes meritò sunt pluri-
mæ apud scriptores, de hac quidam
Græcè dixit.

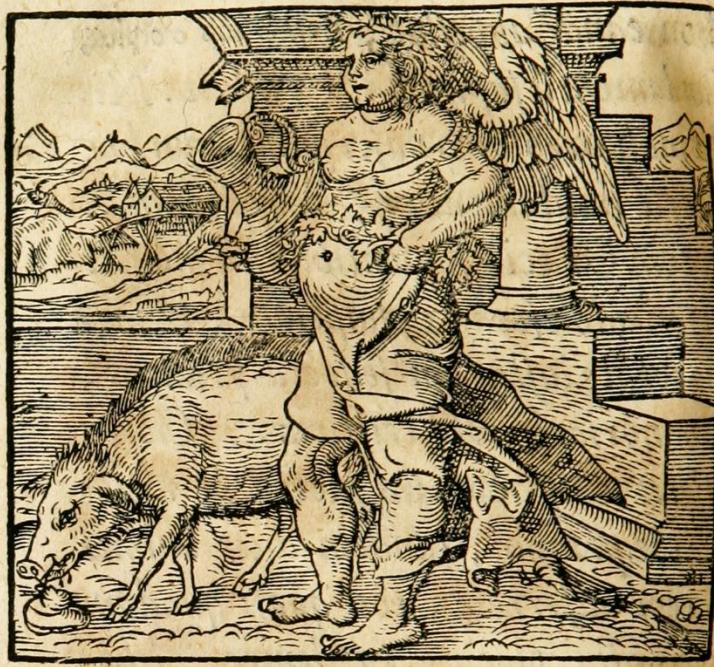
Τῆς δὲ σοφροσύνης οὐδέποτε
ἄλλο. Hoc est: Temperantia ni-
hil pretiosius, sine enim hac cætera
nullius sunt precij. Quæ autem hac
sunt temperata, dulcissima & preci-
osissima sunt. Menander temperan-
tiam penu virtutis appellat, cum ait,
ταμιέορ δέ της ἀρετῆς η σοφροσύνη. Xeno-
phon

phon eandē appellat, θεμέλιον σοφίας
fundamentū sapientiæ. Et addit: Ni-
bil mali in eo viro nasci posse, qui hoc
iecerit fndamentum. Et quidam de
septem Græciæ sapientibus ita monet:
Sis in adolescentia temperans, in me-
dia ætate iustus, in senecta prudens,
quo moriaris absq; tristitia. Cicero
asserit temperantiam facere ut ratio-
nem sequamur, eandem dicit animis
pacem adferre, & eos quasi quadam
concordia placare & lenire. Hæc
inter extrema versatur, intemperan-
tiam & insensibilitatem.

IN TEMPERANTIA
Quæ aut
cissima &
vander tem-
pellat, ca
gorum.
ἀκολασία est effrenis quædam à tota
mente & à recta ratione deflectio,
Sic auersa à præscriptione rationis,
ut nullo modo appetitiones animi nec
regi, nec contineri queant.

N 4 Græca

4
10 11 12

Græca appellatio, ἀκολασία dicitur
ab à priuatiua particula, οὐ κολάσια
quod significat frenare & temperare,
Nam qui hoc vitio laborat, veluti fre-
nis excussis quocunq; impetus animi
ferunt, ruit. De hac Cicero. Quem-
admodum temperantia sedat omnes
appetitiones, & efficit ut hæ rectæ ra-
tioni

tioni pareant, conseruatq; considerata
iudicia mentis: Sic huic inimica in-
temperantia, omnem animi statum in-
flammat, conturbat, incitat. Vitia
quæ coniuncta sunt intemperantiæ e-
numerat Aristoteles his verbis: ἀκο-
λασιαρ comitantur ἀταξία, ἀναιδεία,
ἀκοσμία, ξυφή, ἔραυμα, ἀμέλεια, ὀλιγω-
γία, ἐκλυσίς, hoc est, Ordinis pertur-
batio, impudentia, confusio, delitiæ,
ignavia, incuria, negligentia, disso-
lutio. Idem affirmat malum intem-
perantiæ, hydropi & tabi simile esse,
propterea quòd cùm radices egerit, in-
curabile malum sit.

INSENSIBILITAS
ἀναθησία, stupor est, quo fit vt nullæ
animi aut corporis cogitationes subo-
riantur. Qui hoc laborant vitio nō
admodum multi reperiuntur. Vnde
factum est, vt ait Aristoteles, vt ne

N 5 nomen

4
10 11 12

nomen quidem habuerint'. Appellen-
tur autem ἀναδοκοί, hoc est, omnis
sensus expertes. Vox ἀναδοκιας in
Philebo Platonis est, cùm inquit, a-
nima est ἀπαθής motuum, corporis
ἀναδοκιας nominant.

Temperantiae partes sunt plus
res, vt sunt: Verecundia, Hon-
estas, Continentia, Sobrietas, Casti-
tas, Pudicitia, Humilitas, Clemen-
tia, siue Mansuetudo, Modestia,
Eutragia, decorum, αὐτάρκεια, modera-
tio.

V E R E C V N D I A
autēs, cùm modum seruat, virtuti-
bus annumeratur, & virtutis tin-
etura quædam à Cicerone dicitur, &
ab eodem custos omnium virtutum
appellatur dedecus fugiens. Hæc
maximè in virginibus & adolescenti-
bus laudanda est, iuxta illud Plauti.

Decet

Decet ver
& de ador
Erubuit,
de verecun
neglegit
Ver
dia inter v
dentiam.
immodicus
& turpis.
IMPI
vitum pessi
perfidae
pudore, qu
borantes,
lires vero
pelluntur,
omni verec
Menander
tur:

Appell
est, on
m inquit,
i, corpor
tes sunt plu
idia, Hon
ibertas, Ca
llitas, Clem
, Model
kæ, mod
VN D
eruat, vi
g Virtuti
rone dicit
num Virtu
giens.
adoleſc
illud Pla
D

Decet verecundum esse adolescentem,
et de adolescente in Adelphis dicitur:
Erubuit, salua res est. Pythagoras hoc
de verecundia tradidit præceptum.
περὶ εἰς τὸν αὐτὸν πέτε μήπε μετ' ἄλλος μήπε
ιδίης
ταύτην δὲ μάλιστα ἀρχύντεο σταύτορ.

Versatur autem hæc verecun-
dia inter viciōsum pudorem et impu-
dentiam. Viciōsus pudor δυσωπία est,
immodicus pudor, atq; ideo viciōsus
et turpis.

IMPUDENTIA ἀνθετικ
vitium pessimum, videlicet cum quis
perficta fronte, et omni exhausto
pudore, quiduis audet. Hoc vitio la-
borantes, viri quidem κυνώπες, mu-
lieres verò κυνώπιδες ab Homero apa-
pellantur, ut qui canino aspectu absq;
omni verecundia prædicti sint. De hac
Menander in hunc modum conqueri-
tur:

ῷ μεγίσκ

4
10 11 12

Ὥ μεγίσκ τῷ μὲν
Νῦν διανακίδει ἐι δεόμη καλέμη σε δέ,
Δεῖ δέ, τὸ κρατοῦν γαρ τῶν νομίζεται δεός,
Ἐφ' ὅσον βαδίζεις: ἐφ' ὅσον ἔξει μοι δοκεῖς.

*Hoc est: ô maxima Deorum,
Quæ nunc es impudentia, si Deum te vocare licet, Sed oportet. Nam quod imperat pro Deo nunc habetur.*

Quousq; progederis? quousq; peruentura mihi videris?

Idem.

κακὴν διδώσεινθαγε ἀναλέεις κρατεῖ.
*Malus pudor ubi vincit impudentia.
Pollux ait: canis oculum habere dicitur is, qui nimio plus impudens est, cui si etiam importunitatem adieceris, νυνομῆαμ feceris: qua voce significatur impudentissimus, in quo scilicet muscæ & canis ingenium copulatum est.*

De hoc vitio ita ait Euripides: μεγίσκ τῷ μὲν ανθρωπίσιμον νοσῷ διαβαίσεις, hoc

Hoc est:

Omnium vitiorum, quæ in hominibus sunt, maximum est impudenteria. Hanc Xenophon maximam dum ad omnem turpitudinem esse testatur. De qua hæc Theognidis est querela:

ἴδην νῶν ἀιδώει μὴν ἐμὸνθεωτρίσιν ὅλωλεμ,
Ἄντας ἀνοιδείκ γαῖαμ ἐπέρχεντο μῶει.
Inter mortales periit pudor omnis honestus,
Osq; pudore vacans aspicit omne solum.

HONESTAS σεμνότης,
hac cauetur nequid indecorè, effeminate, libidinosè & turpiter fiat cogiteturq;. Verum hic honestatem vocari eam, quæ à sapientibus & bonis illud nomen meretur, meminerimus: non quæ in multitudine conspicitur facto nomine: ἀιχσόν γαύρη κρίνει τὰ καλὰ τῷ πολλῷ φόφῳ. Cicero: Cùm id quod utile videtur in amicicia, cum eo quod honestum

4
10 11 12

honestum est comparatur , iaceat vti-
litatis species , valeat honestas . Idem :
Honestati dirigenda vtilitas est . Idē :
Illud honestum (quod s̄epe diximus)
etiam si in alio cernimus , tamē nos mo-
uet , atq; illi , in quo id inesse videtur ,
amicos facit . Idem : In officio colendo
sita est honestas omnis , & in negli-
gendo turpitudo . Opponitur ergō tur-
pitudo honestati .

CONTINENTIA

Ἐγκέπτωσις , est per quam cupiditas
consilij gubernatione regitur . Hac
enim maximè voluptates corporis , ci-
bi & potus , & rerum venearum
moderatur . Continentiae autem nomen
ex eo est , quod ita teneat cupiditates
cibi potusq; & rerum venearum sub
imperio rationis , ut ab ijs se vincim-
nimè patiatur . Huc illud Pythagore
Præceptum .

Kepa-

κρατεῖρ πλεῖστος τῶνδε
τάσσομεν πρόσωπα καὶ πνύπατα γνωμένα ταῦθα,
καὶ διαμά. *Hoc est.* Imperare assuefec
ventri quidem primum, somno, libidine
diniq[ue] et irae. *Et Anacharsis:* γλώσση,
γαστρός, αἰδοίωρ κρατεῖρ, *Hoc est,* Lin
guam, Ventrem, Venerem compesce.
Et Menander: γαστρός πειζόν πασσανήν
αὐτοκρατεῖν: *Hoc est:* Conare omnem
ventris habenam comprimere. *Huc*
etiam Virgilius versus ascribere placuit:
Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore:
Vno namq[ue] modo vina Venusq[ue] nocent.

Et rursus.

Compedibus Venerem vinculis constringe Liacū,
Nec te muneribus lacerat vterq[ue] suis.
Vina sitim sedent, natis Venus alma creandis
Seruiat, hos fines transilijsse nocet.

Sequamur itaq[ue] Ciceronis consiliū,
qui ait: tantum cibi et potionis adhibendum est, ut reficiantur vires, non
opprimantur. Esse enim, ut alibi ait,
oportebit ut viuas, non viuere ut eadas.

Conti-

4
10 11 12

Continentiae opponitur incontinentia ἀκράτεια, quae est cum aliquis non imperat voluptatibus: Sed ab illis superatur, eisq; se seruum facit.

S O B R I E T A S οὐφαλίσθη
specialius nomen est quam continetia. Est enim mediocritas potus, & opponitur ebrietati. Latinæ vocis ratio est, quod dicatur sobrietas, quasi sine ebrietate. Commoda sobrietatis per pulchre complectitur. Horatius.
Accipe nunc vittus tenuis, quæ quantag' secum Adferat, in primis valeas bene.

Idem.

Alter (scilicet sobrius) ubi dicto citius curata sopori
Membra dedit vegetus prescripta ad munia surgit.

Verum sobrietatis laudes alii unde rectius aestimari non possunt, quam ex ebrietatis turpitudine & immo-

nitur in
cùm ab
bus: Sed al-
nfacit.
AS infor-
mam contine-
ritas potu-
Latina
ur sobrietas
moda sobri-
tut. Ho-
que quanta
us bene
vbi dicto
s prescripta
tatis lau-
ri non p-
ritudine
com

commidis. Mente, inquit Cicero,
rectè uti non possumus multo cibo &
potione completi. Et Poëta Græcus:
δινωθείς ἀνής οὐσωρ μὲν δέγκης δῖ, τὸ δὲ
νῦ κενός φιλέπε πολλάκις γλῶτταν ἐκχέας
μάτιως ἔκωράκσερ, ἀπός ἐκώρ ἐιπερ καζ
κῶς.

Vinosus vir ab ira quidem sus-
peratur, mente verò est vacuus, so-
letq; ubi multa verba effuderit teme-
rè, inuitus audire quæ volens dixit,
huc proverbum πολλάκις ἐν δίνε κέμασ-
τις ναναγῆ. Hoc est: Plerumq; in
vini fluctibus aliquis naufragium fac-
cit.

Aristophanes vinum lac Vene-
neris esse dicebat, his verbis: οὐδένες
πεινεῖμ δινός ἀφεοδήπης γᾶλα. Suaue ad
bibendum vinum, Veneris lac. Atq;
ideo Plato legem statuit, ne quis gu-
staret vinum ante completum 18.
O etatis

4
10 11 12

ætatis annu. Deinde usq; ad 23. mea
diocriter gustandum esse: Huius le-
gis rationem addit hanc: δια γαρ κι-
τυς ὀχετέων, hoc est, non oportet
ignem super ignem equitare. Sunt &
hi versus apud Clementem Alex:
Οἶνος δέ τοι τοιοῦ ἔχει μένος εὗτοι
ἄνθεσ
Ἐλθε: κυμαῖνε δέ οια λίβουσαράλα
Βορέης ήε νότος, τὰ δὲ κεκυμμένα τάντα
Φάνει.

Et Ausonius.

Ense cadunt multi, perimit sed crapula plures.
Notetur & versiculus Property:
Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Huc & illud Menandri pertinet:
πολὺς γαρ οἶνος πόλλα ἀμαρτάνει τοῖς.
Multum vinum multa facit peccare.

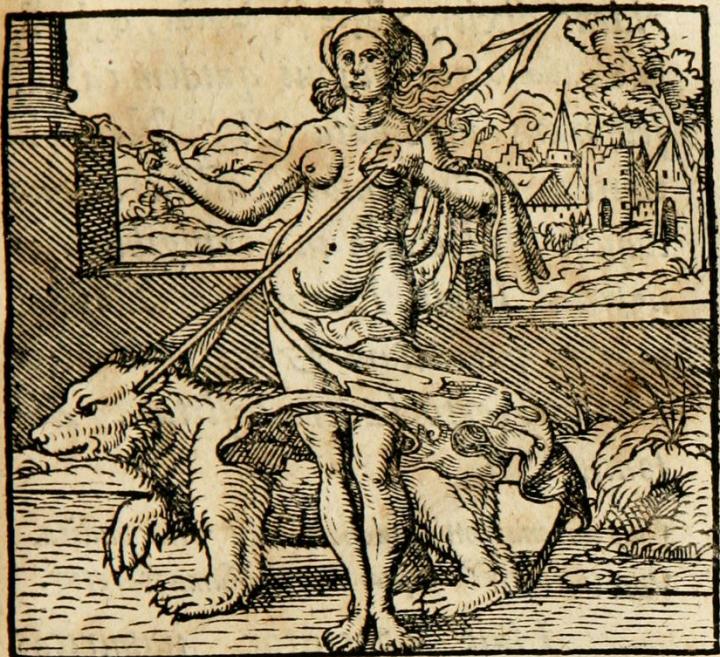
Et latinus Poëta:

Et Venus in yinis, ignis in igne fuit.

Castitas

C. S.
religiosa qua-
tas, quas
ra libidine e-
Corporis m-
iumis etiam
qui cum via-
te & non ad-

CASTITAS, ἀγνία, est
religiosa quædam mundicias & puri-
tas, qua & animus mundus ab impur-
itate libidine & corpus purum seruatur.
Corporis mundiciem sine puritate as-
sumi etiam Aristoteles paruifecit:
qui cum videret Zenocratē mingen-
tē & non admoventē manū τῷ αὐδοῖῳ,

O 2 ridens

4
10 11 12

ridens dixit, Χεῖρες δέ, ἀγνῶι, Φεῦρα
ἔχει μιάσματα: manus quidem casta,
sed mens inquinata est. Negat est
tantum in virginibus castitas de qua
loquor, sed etiam in coniugibus ho-
nestis: Vnde Horatius: Dos est
magna parentium & metuens altera-
rius viri certo fædere castitas. Au-
sonius:

Quæ dos matronis pulcherrima? vita pudica.
Quæ casta est? de qua mentiri fama vereatur.

Huic opponitur impuritas
φιληδονία.

Pudicicia ἀγνῶι, est qua ab-
stinetur non solum ab illicita Vene-
re, verum etiam à signis Veneris.
Non enim solummodo corpus castum
esse oportet: Verum etiam oculos.
Atq; ideo pudicicia Romanis velata
facie pingi sculpis solita est. Et apud
alios testudini æquiparata, quod pu-
dicas

dicarum est sese domi continere, & frequentia loca omnia declinare.

Opponitur pudiciciae ασελγεα, quæ externis signis libidinosum animum testatur. Virgines igitur & mulieres, quæ nimio ornatui student, produnt animi libidinem. Quare Tibullus vetat, ne auro polluatur forma, ita enim ait:

*Admonui quoties auro ne pollue formam,
Saepè solent auro multa subesse mala.*

Quidam admodum venustè muliebrē taxauit hoc dilemma: Si pulchræ sunt mulieres, sufficit natura, non contendat ars contra naturam, hoc est, non liget fucus cum veritate. Si turpes sunt natura: id quod apponunt, magis deformitatem arguit. Oportet igitur simplicitatem amplecti. Et

O 3 merito

4
10 11 12

merito Apelles pictor reprehendit
discipulum pingentem Helenam auro
ornatam, o adolescens inquit, quia
non potuisti pulchram pingere, dini-
tem fecisti.

HVMILITAS ταπεν-
φροσύνη, continet & refrenat motus
audaces, ne plura nobis polliceamur
quam par est: De hac notentur hi
Menandri versus:

ἄνθρωποι ὄντα σαυτὸρ ἀναμίμησκεν,
βόλους δέξικεν τὰσι, μὴ σαυτῷ μόνορ,
εἰ θυκτὸς εἴ, βέλτιστος, θυκτὰ ισχὺ φένει.
θυκτὸς τεφυκώει μὴ φρονῆς ὑπέρθεα,
εἰρ δὲ ἐυπροσκυόροισιρδέσι οὐε χάριε
ισοειδή οὐδε πᾶσι, καὶ πρόσχεις θιώ.

Hoc est:

Hominem te esse fac semper memineris,
Stude omnibus placere non tibi soli.

Si mortalis es, optime, mortalia quoq; cogita.
Mortalis natus ne sapias supra diuinum numen,

Aufoniis
In cufano.

In comiter salutantibus inest quædam gratia.
Æquabile te omnibus præsta, etiam si vita
excellas.

Ouidius itidem humilitatem
commendat his versibus:

Vsibus edocto si quicquam credis amico,
Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Viue tibi quantumq; potes, prælustria vita,
Sæuum prælustri fulmen ab arce venit.
Effugit hybernas demissa antennæ procellas,
Lataq; plus paruis vela timoris habent.
Aspicis ut summa cortex leuis innatat vnda,
Cum graue nexa simul retia mergat onus.

Et rursus.

Quid fuit ut tutus agitaret Dædalus alas?
Icarus immensas nomine signat aquas?
Nempe quod hic altè, demissus ille volabat,
Nam pennis ambo non habuere suas.
Crede mihi benè qui latuit, bene vixit, & intra
Fortunam debet quisq; manere suam.

Pulchrum exemplum proponit
Ausonius in Agathocle Rege Syra-
cusano.

O 4 Fama

4
10 11 12

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem
Atq[ue] Abacum Samio s[ecundu]m onerasse luto:
Quærenti causam, respondit, rex ego qui nunc
Sicaniæ figulo sum genitore satus.
Fortunam reuerenter habe, quicunq[ue], repente
Diues ab exili progrediere loco.

Propertius.

Alter remus aquas, alter tibi radat arenas
Tutus eris, medio maxima turba mari est.

Huic opponitur superbia
ὑπερηφανία: superbia cæcum vicium
est & pessimum: facit enim ut τὸ
γνῶθι σεαυτὸν nemo videat, & mul-
torum malorum causa, tandem sibi
ipsi perniciem affert. Contra hanc
bestiam, & Græci & Latini au-
thores multa scripserunt, è quorum
monumentis pauca ascribam.

Primo loco producamus Me-
nandrum, qui ita ait:

Ὥ. Εἰσάγθλοι

Ἄπων

απαντεῖοι φυσῶντες ἐφ' εαυτοῖς μέγα,
εαυτοὶ γαρ οὐκ ἴσασι πάνθηρός τοι.

o ter miseri

*Omnis inflati, qui de se magnificè
sentiunt, Ignorant enim illi hominē
nis naturam.*

Idem.

ἀλαζονίας δύναες ἐκφεύγει δίκηρ,

Hoc est:

Arrogantiae nemo effugiet pænam.

Idem.

ἐφ' ὃ φρονεῖς μέγιστος, ἀπολέτος τοῦτο σέ.

*Ob quod maximè superbis, id te pessum
sumdabit.*

Alius quidam Comicus græcus.

Εἰ νοήσει λευκός πέφυκας, ως θυκτὸς ἔκθ-

σορ,

Ἀμμακρὰ πήνης, φλέγμαν ὡς κρατῆ περισ-

σώ,

Ἐμένιματης, ταῦτα πρόσωπα προεάνειρ εἴχει

Ο 5

ἄρ

4
10 11 1

Δισceßi
Virtutis
Dominare
Sequitur/
agere
in odio
retinen
Nihil e
praclar
atq; cle
adhibeai
sine qua
test.
crude
tia.
esse be
menti
Regia c

Αμ χρυσοφορης, τωτο τυχης δειπρ επιθεμα.
Αμ πλαστος κε, τωτο χρονις αδικος ιχνης
μ αλαζονης, τωτο ανοιας δει φρυγια γμα.

Hoc est:

*Et si Rex es, ut mortalis audito,
Si longum exerees, pituita id fit, qua nimia te-
neris.*

*Si vestem bonam geris, hanc ante gestauit ou-
cula.*

Si geris aurum, id fortunae fastus est.

Si dives es, id temporis iniusta vis.

Si superbis, id amentiae fremitus est.

*Hæc fœda bestia ingratissima
est virtutum comes, & quicquid at-
tingit turpiter fœdat: iuxta versus
vulgares:*

*Si tibi copia, si sapientia, formaq; detur,
Sola superbia destruit omnia si comitetur.*

Et Claudianus.

Inquimat egregios adiuncta superbia mores.

Et rursus.

quia ipsa superbia longè.

Discessit

*Discessit, vitium rebus solenne secundis,
Virtutumq; ingrata comes.*

Seneca.

*Dominare timidus, spiritus altos gere,
Sequitur superbos vltor à tergo Deus.*

Clementia siue mansuetudo
πρεσβεία, est per quam animi temerè
in odium alicuius concitati, comitate
retinentur. De hac Cicero ita ait:
Nihil est laudabilius, nihil magno ac
præclaro viro dignius placabilitate
atq; clementia, quæ ita probanda, ut
adhibetur reipublicæ causa seueritas,
sine qua administrari ciuitas non po-
test. Et rursus, omnibus est odio
crudelitas, & amori pietas & clemen-
tia. Terentius: re ipsa comperi nihil
esse homini melius facilitate atq; cle-
mentia.

Ouidius.

Regia credere mibi res est succurrere lapsis.

Idem

4
10 11 12

Idem libro 3. de tristibus:

*Quo quisq; est maior magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit,
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem cùm iacet hostis, habet.
At lupus & turpes instant morientibus vrsi,
Et quecunq; minor nobilitate fera est.*

*Hanc Claudianus commendat
Honorio Consuli his verbis:*

*Sis pius in primis. Nam cum vincamur in omni
Munere, sola Deos æquat clementia nobis.*

*Huius commoda idem recitat
hisce versiculis:*

*Hæc & amicicias longo post tempore firmat,
Mansuroq; adamante ligat, nec mobile mutat
Ingenium, paruo strepitu, nec vincula noxae
Dissolui patitur, nec fastidire priorem
Allicitur veniente nouo, benefacta tenere,
Respuere offensas facilis, pariterq; minoris
Officij magniq; memor, superare laborat:
Vtq; hostes armis, meritis sic vincit amicos.
Hæc fouet absentes, hæc longè sola remotis
Consulit, hæc nullis audiārum rumoribus aurem
Pandit, vt ignavum nunquam laesuræ clientem*

Insidiosa

stibus:
ucabilis in
rosa capit,
rostrasse leon
et hostis, hab
ientibus vni
te feru eff.
commendat
verbis:

vincamus in
emencia nobis,
et idem reci
di tempore fui
remobilem
ec rincula m
ire priorem
neficiata tene
riterg. minu
rare laboris:
vincit amio
sola remuo
umoribus.
lesura clie
Inſidiosa

*Insidiosa tuos alienent murmura sensus.
Non viuis annexus amor memissse sepultos
Desinit, in prolem transcurrit gratia patrum.*

*Huic opponitur inclemens
et πνευα crudelitas quædam et feritas
aduersus vel victos, vel subiectos
seu reos.*

*MODESTIA μοσμότης,
est per quam pudor honestus claram
et stabilem comparat authoritatem.
Hæc in opinione, sermone, gestu,
actione, negotiorum seruat conuenientiam. Cum hac pugnat superbia
Thrasonica, vanitas seu iactantia,
garrulitas, futilitas, scurrilitas, pe-
tulantia, obscenitas, item luxus et
ineptiae in vestitu et multo maxi-
mè curiositas seu τολυπραγμοσύνη, de
qua hic fertur versiculus:*

*Τῆς τολυπραγμοσύνης ὄνδει πρεπει
άπλω.*

Hoc

4
10 11 12

Hoc est, Curiositate non est aliud pe-
ius malum.

Eutægia in agendis seruat ordi-
nem, sine quo nihil suave, nihil gra-
tum, nihil denique laudabile est. Huic
opponitur avaritia.

Decorum τὸ πρέπον cum εὐτægia
cohæret, nisi quod quemadmodum illa
propriè est rerum, ita decorum est
personarum, etsi differentia hæc
non est perpetua. Huic opponitur in-
decorum απρέπεια.

Autem hæc est per quam quis suis
est contentus, nec aliunde desiderat
quicquam. Virtus sane rarissima sed
in primis laudanda. Hæc enim ini-
mica est avaritiæ, prodigalitati, lux-
ui, superbiæ, & multis alijs.

Moderatio μετρίοτης, superiori
ancillatur. Hæc enim facit ne quis
nimis exquisita requirat. Qui εὐτægikos
est

St alius p
est moderatur ita omnia , vt potius
naturæ quam libidini satisfaciat .

*Seruat ordi
, nihil gra
le est. Huic
op cum vre
nadmodum ill
ita decorum i
fferentia l
e opponit
quam q
alium de
ane rariissim
Hac enim
rodigalitat
is alijs.
regione, su
um facit n
et, Quicquid
Hec emi
cundum rectam rationem , expeten
dum est , & quod cum ratione pug
nat, fugiendum .*

Virtutes

Virtutes conueniunt & vitia
minimè: Ergo ut illæ expetendæ: ita
hæc fugienda sunt.

Maior est principium suprà
declaratum. Minor colligitur ab
enumeratione effectorum. Effecta
enim virtutum conseruant hominis
statum & dignitatem: Item Oecos-
nomias & respublicas stabiliunt, cùm
contraria his vitia, non solum cum
hominis dignitate pugnant, Verum
etiam domos atq; respublicas, expe-
rientia teste euertunt.

Hic merito quæri potest, num
omnia quæ concluduntur ex princi-
pijs legis naturæ, sint necessaria, nec
ne. Ad hanc quæstionem respondeo:
Omnia quidem necessaria esse, sed
alia in specie, alia in genere. Con-
clusiones in specie necessariæ & im-
motæ sunt, quæ rectè extruuntur à
principijs

principijs, ita ut quicquid statuitur
ab ullo homine contra conclusiones rea-
cte extructas, sit contra legem natu-
ræ. Lex fertur à Semiramide, ut
cognati cognatas in uxores ducant,
quod ideo fecit turpissima fœmina, ut
sui filij complexu frueretur, à quo et
occisa est. Qui iuxta hanc legem cog-
natas, ut matres, sorores etc. duxerūt,
non sunt excusati lege tyrannica et
impia, immò lege naturæ damnati
sunt, atq; ideo quicquid ut honestum
concluditur ex axiomatis legis natu-
ræ, honestum est, et quicquid ut
turpe, perpetuò turpe censendum
est. Aliæ conclusiones sunt necessariae
in genere, non in specie, Hæ mu-
tari possunt in specie, manente ges-
nere, huiusmodi sunt plurimæ impe-
ratorum et principum leges, qui sem-
per respiciunt ad incolumentem reis

P publicæ,

4
10 11 12

publicæ, & ad eam confirmandam su-
as leges ordinant. Sit exempli gratia
hæc lex: *Nemo peregrinus vallum*
vrbis concendat. Hæc lex in genere
necessaria est, non in specie: In gene-
re quatenus ad commune bonum facit,
& ad conseruandam reipublicæ inco-
lumentatem: In specie autem non est ne-
cessaria, quia hæc determinatio non
directè concluditur ex axiomatis na-
turæ, poterit quoq[ue] incidere casus ut
lex feratur, qua peregrinus obligetur
ad concendendum vallum, quæ sane
cum priori pugnat, sed in specie, &
non in genere.

Addamus & aliud exemplum,
lex aliquando fuit: *Nemo usuram vl-*
lam accipiat, hæc lex in genere neces-
saria est, non in specie, in genere qui-
dem, quatenus incolumentati reipublicæ
seruit, & commoda est ciuib[us]: in
specie

mandas
templi gr
rinus val
lex in gen
cie: In gen
bonum fac
republicæ inc
utem non est in
eterminatio
x axiomatis
nscidere casu
rinus obli
allum, qu
, sed in sp

alud exim
Nemo dicitur
x in generis
ie, in gen
mitatire
est ciuitatis
specie autem non est necessaria, quia
fieri potest, ut vicio hominum non for
tiatur finem propositum, hoc est, ut
nec reipublicæ sit utilis nec ciuibus cō
moda. Si ergo ut maiori incommodo
occurrat magistratus, permittit mode
ratam usuram, ut accipere quinq; de
centum, ut hac ratione iuuentur ciues
& consulatur saluti reipublicæ: non e
uertit priorem legem in genere, licet
ferat permissionem in specie, ideo di
ligenter spectandum est, quæ hypo
theses sunt necessariæ in specie seu
επιλογες, & quæ in genere tantum, seu
κατὰ τὶ. Hæc distinctio multas quæ
stiones diluere potest et ostendit, quod
tametsi omnes honestæ leges extruanc
tur ex axiomaticis legis naturæ, non ta
men sit necessarium, ut nos easdem
leges habeamus cum Gallis, aut Ita
lis, aut Germanis in specie.

P 2 Quili-

4
10 11 12

Quilibet enim magistratus
πενθυμος poterit leges utiles suæ
reipublicæ condere: modo nihil con-
tra naturæ normam faciat, immo
verò idem magistratus potest alias le-
ges in alijs ditionibus habere, si id
vel conditio hominum vel ratio pro-
prietatum expostulare videtur. Quæ
diuersæ leges, tametsi in specie va-
riant, tamen pulcherrimè in genere
conueniunt, & minimè sibi iniucem
aduersantur. Huc ergo diligentia
magistratus incumbat, ut leges &
consentientes legi naturæ & utiles
saluti reipublicæ ferat, hoc tamen ita
intelligi volo, ut in benè constitu-
tis rebus publicis non temerè legum
fiat mutatio. Nam leges longo tem-
pore & veterum autoritate confira-
matæ, iam sacrosanctæ haberri de-
bent, ut nefas sit eas mutare.

Potest

Pote
i ad quafio
quadam dici
quadam rur-
uenda: & q
quit.

Quan
natura, ea ci
& apud om
nione. Hui
virtutum ac
axiomatis nat
rem extrahant

Qua
indicat, ea
ubiq & ap
non opinion
actiones que
i virtutum

Qua
libera, ita d

Potest & hoc modo responde-
ri ad quæstionem propositam. Natura
quædam dicitat necessariò facienda:
quædam rursus iudicat necessariò ca-
uenda: & quædam in medio relin-
quit.

Quæ necessario dicitat facienda
natura, ea cùm fiunt, iusta sunt ubiq;
& apud omnes, idq; natura non op=
nione. Huius generis sunt omnium
virtutum actiones propriæ, que ex
axiomatis naturæ per demonstratio-
nem extruuntur.

Quæ necessariò natura cauenda
iudicat, ea cùm fiunt, iniusta sunt,
ubiq; & apud omnes, idq; natura &
non opinione, huiusmodi sunt omnes
actiones quæ deflectunt vel minimum
à virtutum proprijs actionibus.

Quæ in medio relinquuntur sunt
libera, ita vt nec iustus nec iniustus

P 3 dicatur

4
10 11 12

dicatur quis siue ea faciat, siue omis-
tat. Huc pertinent actiones quæ per
se nec in vitijs nec in virtutibus po-
nuntur. Ut vallum urbis con-
scendere vel non descendere, na-
turæ lex liberum relinquit. At ubi
decreatum magistratus accesserit, quo
interdicitur, ne quis vallum consen-
dat, iusticiæ & legis transgressor
habendus est, qui contempto magis-
tratus decreto vallum descendit, &
contraria, qui abstinet propter magistra-
tus edictum, iustus in ea legis parte
censendus est.

De hoc tertio genere quæri po-
test, num lata lege iniustum sit natu-
ra vallum descendere. Si non est na-
tura iniustum, videtur opinione tan-
tum iniustum esse. Dico natura fuisse
liberum, ideoque nec iustum, nec iniustum,
sed.

*t, siue
ones qua
virtutibus
vrbis
cendere,
it. At
accesserit, qu
allum confe
is transgre
ontempto m
n consendi
opter mag
m evagis*

Sed postquam accessit vox magistratus, quæ finem naturæ spectans, hoc est, incolumentatem reipublicæ, interdixit quod liberum erat, naturæ terminos transgreditur quisquis hanc legem violat, & factum pronuncio iniustum natura, non quidem ἀπλῶς, sed κατά τοι, hoc est, ob finem quem natura spectat in actionibus pertinentiis bus ad conseruandam incolumentatem societatis humanae.

Cæterum quia male & bene fas etorum testis & iudex est conscientia, restat ut de ea nonnulla dicamus: Est sanè mirandum opificium Dei in hominibus conscientia, quæ iuxta proverbiū, instar mille testimoniū est, hæc non solum testatur de lege naturæ, quæ honesta præcipit & illis

P. 4 contraria

4
10 11 12

contraria prohibet, quemadmodum
hactenus à nobis explicatum est:
Verum etiam nos quasi ad tribunal
DEI sistit, alia accusans, alia lau-
dans, alias puniens, alias excusans.

Etsi autem interdum consci-
entia veluti sopita delitescit: Tamen
aduersis perinde atq; flagello cre-
brius excitatur, iuxta illud Sopho-
cleum:

παθόντες ἐμ ξυγνοῖμεν ἡμαρτάκοτες.

Hoc est:

Cum affligimur conscientia sce-
lerum excitatur.

Et Lucretius.

Sed metus in vita pœnarum pro malefactis
Est insignibus insignis, scelerisq; numella
Carcer & horribilis de saxo iactus eorum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, teda,

Quæ

Quæ tamen et si absunt, at mens sibi conscientia far-
(ētis)
Præmetuens adhibet stimulos torretq; flagellis.

Et Pindarus in Pythijs:

Ἐντὶ μὴν θνατῶμ φρένες ὡκύτερας
κέρδος αὐνῆσαι πρό δίκαιος δόλιος
δαχθεῖσας ἐγπόντωρ πρός ἐπιειδανδε ὄμως,

Hoc est:

Interprete Philippo: Sunt hominum mentes velociores ad laudandum dolosum lucrum præ iusticia, repentium tamen ad asperum postfestum. Est autem ἐπιειδή, quam Philippus postfestum vocat, dies, qui sequitur festum aliquod conuiuiorum, in quo homines se exhilararunt ac largius se potationibus dederunt. Hanc cùm dicit asperum fore, videlicet ex crapula, significat futurum

P 5 rum

4
10 11 12

rum esse ut qui malè fecerint, alio-
quando post factum conscientia sce-
leris torqueantur, & pœnas luant.

Vt autem adolescentes recte
admoneantur de hoc DEI opificio,
omnium primum tenendum, quod
eius sit in mente sedes. In mente
autem sunt tria quæ ad hanc rem
faciunt.

Primo loco est intelligentia,
quam vocant contemplantem, cuius
officium in contemplatione situm est,
atq; hæc illa melior pars animi est,
quam Aristoteles dicit semper hora-
tari ac prouocare ad meliora. In hac
collocatur σωτηρίς, ea quæ pro-
positiones suppeditat. Nam cùm
hæc σωτηρίς sit custos ac conser-
uatrix noticiarum, quæ nobis inna-
tæ sunt de recte factis ac secus, at-
tendit

tendit se
non expen-
seditare p
Eritis dici
nefta facie
facienda.
axiomata
nature p
postea p
ses, qua
propositi
sunt ante
extuctæ.

Se
tilligen-
in actio-
tur con-
uientes
num di-
in He-
tionem:

tendit semper quid expediat, quidue non expediat. Atq; ea de causa suppeditare propositiones syllogismis practicis dicitur. Quales sunt hæc: Honestata facienda sunt. Turpia non sunt facienda. Sunt autem hæc duo prima axiomata, quæ de actionibus ex lege naturæ promit σωτήριος, ex quibus postea plurimæ extruuntur hypotheses, quæ præbent syllogismo pratico propositiones: quales multæ à nobis sunt antea ex illis primis axiomatis extructæ.

Secundo loco in mente est intelligentia practica: cuius officium in actione positum est. In hac collocatur conscientia: quæ assumptiones sequentes syllogismo pratico ex actionum differentijs promit, σωτήριος in Hectore hanc suppeditat propositionem:

Honestata

4
10 11 12

Honesta sunt facienda. Conscientia
promit hanc assumptionem: Defen-
dere patriam & pro ea fortiter mo-
ri est honestum. Σωτήροις Oedipo
hanc suggestit propositionem: Tur-
pia facta sunt vitanda & pessima
maxime vitanda. Conscientia autem
eius hanc deprompsit assumptionem:
Incœstus cum matre concubitus &
patricidium, turpisima sunt facta,
Atq. ita in alijs actionibus. σωτήροις
maiorem, conscientia minorem syl-
logismo pratico suppeditat.

Tertio loco in mente est τὸ κρι-
τήριον, Hoc est, Facultas iudi-
candi: Hæc est qua iudicat de fa-
ctis, an ea laude aut pœna sint dig-
na. Honesta facta, laude & præ-
mio digna iudicat iuxta honestatis

gradus.

gradus:
nat, eaq.
at, iuxta
ergo κριτι
quam supp
indictum.
sumit faci
clusione p
ευ
Hectore
ditat: Hon
de.

Con
dere pati
ri, est h
τὸ
dit: Er
pro ea fo
de.

gradus: & contra turpia facta damnat, eaq^u supplicio digna pronuntiat, iuxta turpitudinis gradus. Hoc ergo κριτήριον maiori propositioni, quam suppeditat σωτήριος, addit iudicium. Deinde conscientia subsumit factum, de quo iudex in coniunctione pronunciat hoc pacto.

Σωτήριος adhibito κριτήριο in Hectore hanc propositionem suppeditat: Honestata facta sunt digna laude.

Conscientia subsumit: Defendere patriam & pro ea fortiter mori, est honestum factum.

τὸ κριτήριον seu iudex conclusit: Ergo patriam defendere, & pro ea fortiter mori est dignum laude.

Et

Et rursus, σωτήριε, adhibita facultate iudicandi in Oedipo hanc propositionem suppeditat: Turpissima facta grauissimis pœnis sunt digna: Conscientia eiusdem subsumit: Incœstus cum matre concubitus & patricidium turpissima sunt facta, τὸ κακόν:

Ergo incestus cum matre concubitus & parricidium dignissima sunt grauissimis pœnis.

Priorem syllogismum in mente Hectoris sequuta est læticia quæ ipsius animum in grauissimis periculis non parum leniebat, immo liberabat adeò ut mori pro patria iam non permisuerit. Nam cum à vate Polydamante admoneretur, ne bellum contra Græcos iniret, Respondit:

εἰς

σίε οἰωνός ἄγιος ἀμύνασθι πρὶ τατῆς.

Adeò præstans ille heros conscientia facti fatus se aduersus ærumnas in periculis pro defendenda patria suscepis erexit. Nam cùm vates volatum auium significare tristem euentū nunciaret, Hector animosè respondit: Siue dextrorum aues ortum verius, siue sinistrorum ad occasum vocant, οὐδὲ μεγάλοι διος πεθώμεθα. Βόλη. Nos magni Iouis consilio obedire statuimus. Consilium Iouis appellans impetum animi Heroicum, quo ad rem præclarè & honestè gerendam impellebatur. Neg enim putabat ullum tempus esse quo ea quæ sunt honesta non sint facienda, præsertim cùm salus patriæ agitur.

Nam

4
10 11 12

Nam iuxta Euripidis sententiam,
ὅτι καλὸς φίλος ἀεὶ quod honestum
semper charum.

Posteriorem syllogismum in
mente Oedipi Regis Thebanorum,
tantus consequitus est dolor, quod
impatiens turpitudinis à se perpetra-
tæ sibi ipse præ dolore eruerit ocu-
los.

Fuit quidem vir Heroicus
Oedipus, qui etsi vatem Thiresiam
incestas nuptias ipsi obijcentem con-
tempsit facile: Tamen ita uno teste
conscientia victus est, quod se &
reum & perditum agnouerit. Verè
enim Menander ait:

Ὥσωνται οὐτῶν οὐτοῖς τραγούτατοι,
οὐτοῖς οὐτοῖς δαλότατοι εἰναι τοι.

Hoc est:

Qui

sentent
mod honest
logismum
Ihebanorum
dolor, quo
s à se perpetr
ire eruerit
n vir Heri
tem Thir
sufficientem
men ita quo
e, quod
agnoverit.
cap i. Describit
quod eivallitis
Qui sibi aliquid conscientia
est, et si audacissimus, conscientia
tamen facit eum timidissimum. Varia
riat ergo conscientiae qualitas pro
factorum conditione. Recte enim
facta, ut in Hectore, sequitur bona
conscientia: turpia vero, ut
in Oedipo, mala. De utraq. Pla
to elegantissime differit in primo
de republica. Quando, inquit, ali
quis vicinus morti videtur, inuidit
ipsum subito metus quidam & cura
eorum, de quibus antea non cogi
tauit: & sermones qui feruntur de
inferis, nempe quod eos qui hic
alios laerint, illic pœnas luere os
porteat, hactenus quidem ridiculi
& fabulosi sunt visi, At tunc
torquent animum ægrotantis, ata
qui ipse siue ex senectutis infirmi

Q tate

4
10 11 12

cate, siue aliunde inferis vicinior
magis, quæ illic aguntur considerat,
suspitione itaq; & metu plenus
animo versat ac pensitat, si
quem læserit. At si depræhenderit
se multa iniustè fecisse in vita, ex
sommis tanquam pueri crebro exci-
tatus metuit, ac mala cum spē via-
uit. Verum ille qui sibi nul-
lius iniusticiæ conscius est, οὐδὲν
εἰλπίς ξεὶ πάρεσι ηγέλη αγαθή γνώσοφος.
Quemadmodum & Pindarus ait.
Et paulò post: At ei qui iuste
& sanctè vitam transegerit, duci-
cis quidem cor nutriendis & altrix
senectutis, spes comes est. Et
Pindarus in Neimeis nona oda.
Ἐκ πόνωρ δὲ οἱ σῶν νεόταῦ γένωνται,
σάπε δικα τελέθε πρὸς γῆρας ξιώμ
ἄμερα,

Hoc

Hoc est:

*Laboribus iustis in iuuentu-
te fit senectuti placidum æuum.*

*Sophocles Tragicus scribit
Oedipum excæcatum, ductu Anti-
gonæ filiæ peruenisse Athenas, atq;
illuc in Templo Erinnym sepultum.
Qua fabula significat eos qui tur-
pem vixere vitam, tandem mala
conscientia morituros.*

*Sunt autem Erinnyes nihil
aliud quam animi perturbationes
ex mala conscientia, quæ perpe-
tuò comitantur turpia facta, atq;
ea de causa Erinnyes dicuntur
μνήμονες, id est, memores, quia nunq;
obliuiscuntur iustæ pœnæ ob scele-
ra perpetrata, quæ etsi tardius infero-
tur: tamē hoc semper agunt Erinnyes,*

Q 2 vt

4
10 11 12

ut cùm minimè expectatur , sentiatur pœna .

Dicitur autem Erinnys :
απὸ τῆς ἔριδος νοσής νῦν , quasi lis &
contentio animi , cuius meminit Virgilis lib : secundo Aeneidos . Quo
tristis erinnys , quo fremitus vocat . Hinc est quòd quicunq; gra-
via perpetrârunt scelera : etsi ad
tempus securitatem sibi pollicen-
tur : tamen vel minimo periculo pro-
posito turbantur , contrà qui nul-
lius mali sibi sunt consciij , vel in
summis periculis bene sperant . Huc
illud Menandri :

Βεοντῆς ἀκόστας μηδαμῶς πόρρω φύγε
μηδέμη σωθεῖσθαις ἀντὸς ἐαυτῷ .

Hoc est :

Qui tibi nullius mali es con-
sciens ,

scius, non est quòd audito tonitru
procul fugias.

De conscientia Latini Po
ëtæ etiam memorabiles sententias
prodidere.

Ouidius in fastis:

Conscia mens ut cuiquis sua est, ita concipit in
Pectora, pro facto spemque metumque suo. (tra)

Poëta hic pulchrè discernit
inter conscientiam, & eius effe
ctum.

Conscientiam quam mentem
consciam vocat, intelligit eam fa
cultatem, quæ factum ad regulam
accommodat, quod in assumptione
Syllogismi practici fit.

Eius effecta, spem & me
tum facit: Spem quidem, quæ
futuri boni expectatio est & se

Q 3 qui

4
10 11 12

sequitur conscientiam rectè factos
rum: Metum verò, qui futurum
malum seu pœnam pertimescit. Hic
enim malefactorum comitatur con-
scientiam.

Horatius libro primo Epi-
stolarum: At pueri ludentes rex
eris aiunt,

Si recte facias: hic murus aheneus esto.
Nil conscire sibi nulla pallescere culpa.

Ausonius.

Quænam summa boni? mens quæ sibi con-
scia recti.

Ouidius rursus:

Conscia mens recti famæ mendacia ridet,
Sed nos in vitium credula turba sumus.

Hic etiam poëta clarè dis-
cernit inter causam & effectum.

Idem

Idem primo libro de Pon-

to:

*Estur ut occulta vitiata putredine nauis,
Æquoreos scopulos ut cauat vnda salis:
Roditur ut scabra positum rubigine ferrum,
Conditus ut tiniæ carpitur ore liber:
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent,
Nec prius hi mentem stimuli, quam vita re-*
linquant,
Quique dolet citius quam dolor ipse cadet.

Et Iuuinalis.

*cur tamen hos tu
Euafisse putas quos diri conscia facti,
Mens habet attonitos? et surda verbere cœ-
dit,*

*Occultum quatiente animo tortore flagel-
lum.*

*Pœna autem vebemens et multo sœnior illis,
Quas aut Cœditius grauis inuenit aut Rha-
damanthus.*

Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Q 4 Et

4
10 11 12

Et Lucanus.

*Heu quanto misero pœnæ mens
conscia donat.*

Plautus in Milite.

*At hoc me facinus miserum mace-
rat,
Meumq; cor corpusq; cruciat.*

Idem.

*Nihil est miserius quam animus
Sibi male conscius.*

*Huiusmodi gnomæ Poëta-
rum de conscientia bona & mala,
ideo diligentius obseruandæ & me-
moriæ mandandæ sunt, vt illis ada-
moniti caueamus nobis diligentius,
ne nostram conscientiam vlo ma-
culemus scelere, quæ ubi semel
macula*

maculata fuerit, indies magis
magisq; sordescit. Meminerimus
proinde dicti Senecæ: Nihil pro-
dest inclusam habere conscientiam,
patemus Deo, nullus mendatio,
nullus dissimulationi locus est.

Hic meritō quæri potest
præsertim ab ignaris doctrinæ Ec-
clesiæ, qui fiat quòd cùm hominis
σωτήροις suggestat semper quæ ho-
nesta sunt & dehortetur à contra-
rijs, plures in vitia ferantur, fa-
ciantq; ea contra animi consilium,
quorum postea eos pænitere nece-
se est. Hic alijs alias adferunt cau-
sas, vt fieri solet in rebus obscuris,
quas breuiter commemorabo, et si
eas in principio attigi.

Q 5 Qui

4
10 11 12

Quidam fatalem necessita-
tem, omnium motuum in hominie-
bus causam esse statuunt, & hanc
administrari à tribus Parcis, &
Furijs eas memori mente comitan-
tibus. Sic enim interrogat chorus
apud Eschilum, τις οὖν ἀνάγκης διε-
κυνθόφος.

Hoc est:

Quis ergo est necessitatis gu-
bernator? Respondet Prometheus:
μοῖσαί θύμοφοι μνῆμονες ἐρινύες,
Parcae triples & memores Fu-
riæ. Huic fatali necessitati etiam
DEM obnoxium esse statu-
unt Stoici. Verum cum haec opia-
nio manifestè pugnet cum experi-
entia & legibus diuinis & huma-
nis, & ipsum DEM seruum
fati faciat, meritò explodenda de-
testandag est.

Qui

Quidam, et si DEV M ex-
imunt à fati legibus, ipsum tamen
omnium tūm bonorum tūm malo-
rum authorem constituunt. Hunc
dicunt duo mala hominibus, cùm
vnum largiatur bonum, propina-
re. Vnde hoc Pindari dictum:
Ἐπ ταξ ἐθλόρ τάματα σών δύο δαίμονες
ται Βροτοῖς αθάνατοι. Iuxta vnum
bonum duo incommoda dij tribu-
unt hominibus. Huc pertinet il-
lud Homericum de duobus dolis
in limine Iouis positis, quorum v-
num bonis, alterum malis plenum
esse dicitur: ex quibas Iupiter nunc
bona nunc mala depromit homini-
bus. Pertinet huc etiam fabula Pan-
doræ apud Hesiodum. Veram hanc
opinionem falsissimam ipse Home-
rus eleganter refellit Odisseæ primo.

Qui

4
10 11 12

Qui dicit, Homines sibi ipsis mala
accersere proprijs ἀταθαλίσιμον, hoc
est, propria stoliditate, ut Aegi-
stus fecit, qui Agamemnonis ab-
sentis uxorem stupravit, non quis-
dem à DEO, sed à propria li-
bidine impulsus. Rectè enim
dictum est: Si Dij quid ficerint
mali, non sunt Dij: Et Plato in
fine 2. de Repub: grauissimè in-
quit: Omni contentione pugnana-
dum est, ne quis in ciuitate quam
bene regi volumus, vel dicat vel
audiat, seu senex seu iuuenis, seu
in poëmate, seu in alia narratio-
ne, Deum esse causam alicui ma-
lorum. Et alibi dicit:

Ὥ οὐδὲς διάνοος καὶ τὸ καλῶμενον, οὐδὲν οὐδὲ
κακῶμενον,

Hoc

Hoc est:

DEVS quidem author
est bonorum, non autem malo-
rum.

Quidam Aten Deam sus-
citare mala fingunt, quæ valida
cum sit & velox, mitiores & mo-
deratores affectus præcurrunt. Ve-
rūm ista fictio recte intellecta ali-
ud non significat, quām hominum
temeritatem & incogitantiam esse
malorum causam. Hæc temeritas
Ate illa est, quæ semper homines
ledit, vnde & nomen habet, quia
semper æterna.

Sunt rursus qui fortunæ
hominum mala ac bona ascribunt,
cum in moribus tūm in rebus alijs:
iuxta illud Poëta:

σοπη

4
10 11 12

Εστὶ πρὸ μναθίς σοδανοῖς ἐνιός οὐ τούχε.
Ἐπὶ αγαθὸν ἐπιχέσσα τῷ ἐπανθλῆ κακό.

Hoc est:

Fortuna est nobis veluti pincerna, quae cum unum affundit bonum, tria mala iuxta haurit.

Omitto eorum sententiam qui ex astris pendere & mores & euenter in hominibus existimant, atque eorum qui affirmant mores plerumque sequi regionis naturam: Vnde Hippocrates ait eos qui plagam Septentrionalem, *Hoc est*, Europam incolunt, aut etiam montana loca, agrestibus esse moribus praeditos. Asiam autem ceteris regionibus longe clementiorem existere, in eaque omnia multo meliora & blandiora nasci, Nec non mores hominum tum

sum mitiores, sum ad agendum
promptiores ob optimam Asiatici
cœli temperiem, haberi tamen illic
magis imbelles homines quam in
Europa.

His proximè accedunt qui
Physicam idiongariap, in causa esse
dicunt, quare alij virtutibus, alij vi-
tis magis sunt addicti. Hos etsi
non nihil dicere fateor: tamen non
satis. Non enim temperamentum suf-
ficiens causa est malarum actionum,
Sed tantum impulsua quedam &
inuitatrix partialis, quæ vinci po-
test rationis imperio.

Quidam, in quorum numero
est Plato, Aristoteles, & Plutar-
chus & pleriq; summi Philosophi,
tribuunt educationi & primæ in-
stitutioni, quod alij probi, alij im-
probi sint.

Quem-

4
10 11 12

Quemadmodum enim agri negleg-
ēti producunt inutiles herbas: ita
hominum ingenia neglecta, malis
moribus redduntur obnoxia, iuxta
illum proverbialem Horatij Versi-
colum:
Neglectis vrenda filix innascitur agris.

Contra, Ut cultus ager
bonam frugem producit: Sic ho-
minum ingenia culta suauiores mo-
res reddunt. Quare rectè à Pla-
tone dictum est:

παιδίας κεφάλων δέθη ξοφά.

Hac etiam de causa monet
Plutarchus arcendos esse pueros à
malorum consortio & consuetudi-
ne. Huc & illud Pythagoræ sym-
bolum pertinet: Ne gustaris ea,
quibus nigra est cauda, id est, ne
famis

familiaritatem cum ijs habeas, qui ob
morum integritatem tetri existimantur.

Euripides in Medea τὸν θύμον
authorem malorum esse dicit, ita enim
ait in persona Medeae:

Θυμὸς δὲ κρέασθαι τῷ μὲν ὑπερβολέτων:
ὅταν δὲ μεγίστῳ πάντοις κακῷ βροτοῖς:

Hoc est:

Impetus animi mea consilia vincit,
Qui maximorum author malorum est
mortalibus.

Pindarus omnium rectissime,
etsi obscurè, veram causam videtur
diuinare, cùm inquit:

ἴση χάρματα ἀνθεώπισι προμαθέωες
αὐδῶς ἐπι μάρτι βαίνει οὐ ισχλ λάθας ἀτεκ-
μαρτυρ νέφος, ισχλ ταξέλκει πραγμά-
των σύθαρτον οὐδόν γένεται φρενῶν.

Prometheus adfert hominibus virtus-
tem & leticiam,

R Sed

4
10 11 12

Sed tamen accedit obscura nubes obli-
uionis,
Et rectam viam negotiorum aufert
ex mentibus.

Hic Poëta videtur significare
lapsum Adæ, quem multi per Prome-
theum significari autumant. Huius
enim lapsus vera causa est erratorum
in vita & moribus & quod non tam
λόγῳ, quam errantibus τῷθεμιᾳ ob-
temperent homines.

Cæterum quia vocabulum con-
scientia non semper propriè accipitur,
quemadmodum iam à nobis expositum
est, sed interdum figuratè, placet hic
in fine nonnulla de varia vocabuli ac-
ceptione adiçere.

Interdum itaq; conscientia ac-
cipitur pro toto syllogismo pratico &
motu cordis syllogismum practicum

con-

consequente, idque per synecdochem,
qua totum saepe partis nomen acci-
pit.

Interdum propriè accipitur, pro
ea facultate mentis, quæ assumptiones
syllogismo practico suppeditat, & ac-
commodat factum ad regulam.

Tertio accipitur per metonymiam
pro ipsa conclusione syllogismi pra-
ctici, hoc est, pro iudicio mentis de
facto, quemadmodum apud Paulum
accipitur ad Rom: 2.

Postremo, accipitur nonnun-
quam per metalepsin pro motu qui
excitatur in corde ex cogitatione
syllogismi practici, hoc est, pro do-
lore vel l^eticia comitante syllogis-
mum practicum. Ratione huius ac-
ceptionis potissimum capit differen-
tias, ut hæc bona, illa mala dicatur

R 2 consci-

4
10 11 12

conscientia. Bona quidem, quia iucunda est actae honeste vitae recordatio, cum spe et expectatione laeti euens tus: Mala vero, quia est tristis ac crucians turpiter actae vitae recordatio, coniuncta cum metu poenae impendentis.

Hic videre est duas euvyias affectuum in hominibus, in una euvyia sunt laetitia et spes, in altera sunt aegritudo et metus: utraq memoriae beneficio conseruatur, sed habet alia alias causas. Honeste enim transacta vita laeticiam et spem copulat: At contra turpiter acta vita est causa posterioris euvyias aegritudinis et metus. Ut ergo recordatio bene transactae vitae est laeta, et habet spem iucundam de futuro: Ita recordatio male transactae vitae est

est molesta, & habet metum, qui est
trepidatio mentis de futuro periculo.
Hi affectus sunt veluti quidam diui-
nitus hominibus dati testes, qui de le-
ge naturae testantur, eamq; obsig-
nant cordibus hominum.

Hæc de lege naturæ annota-
se satis est, vt aliquo modo indica-
rem igniculos quosdam in hominibus
ad huc reliquos esse, qui si excitarentur
educatione bona & honestis exerce-
tijs, magis conspiceretur. Hi igniculi,
hoc est, noticiæ naturales de rebus ho-
nestis & turpibus, sunt fontes omnium
legum honestarum, quas ad amissim
Philosophicam, quæ est demonstratio,
reuocare non erit laboriosum illi, qui
ea quæ annotauimus rectè nouerit.
Non enim solummodo monstrauimus
axiomata prima & principia legis
naturæ, quæ immota sunt, & infal-
libili,

R 3

libilia, & quomodo ex illis natae & ceterae
debet extrahi debeat hypotheses: Verum
metiam indicauimus quomodo per
analysin redeundum sit ab infimis
hypothesibus ad principia, ut vel
minimarum hypothesis constet cer-
titudo & veritas. Neque dubito, ut
tiliter lecturos esse aethicos Aristote-
lis & alios de moribus scriptos libros,
qui hæc benè nouerint: ut interim
taceam tyronibus Theologiae & Ju-
risprudentiae utile esse hos morum in
natura fontes videre & intelligere.
Quod autem nullas ex Theologia sen-
tentias in hoc toto tractatu adduxes-
rim: id ideo à me factum est, ut
ostenderem, quousque ratio sine voce
Prophetica & Apostolica progredi
possit. Quod superest, oro æter-
num Deum Patrem Domini nostri

Iesu

Iesu Christi, vt & igniculos in na-
tura magis accendat, & nostras men-
tes vera sua luce illuminet, & no-
bis det gratiam talem viuendi vitam,
dum hic commorandum est, vt hinc
læti cum bona conscientia, quando
præco exitum clamauerit, migra-
re ad cœtum castissimorum
spirituum & sanctorum
Dei, valeamus.

TEΛΩ.

VVITE BERGÆ

Excudebant Hæredes Ge-
orgij Rhaw.

1 5 6 2.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 822 8° copy 2